قوتابخانەی بوداپێست

جۆرج لۆکاچ، سامی نەعیر، فرانسوا ریڤێر، ئاگنش هلێر، و...
وەرگێڕ: هادی محەمەدی

ئەنجومەنی قەڵەمی کوردستانی ئێران

- قوتابخانەی بوداپێست
- جۆرج لوکاچ، سامی نەعیر، فرانسوا ریڤێر، ئاگنش هلێر، و...
- وەرگێڕان: هادی محەمەدی
- تایپ و مونتاژ و دیزاینی بەرگ: ئەسرین ئەسکەندەری
- تیراژ:
- چاپخانە: شڤان
- ژمارەی سپاردن: (541) ی ساڵی2005ی وەزارەتی رۆشنبیری پێدراوە.

سەرچاوە:

مکتب بوداپست
جورج لوکاچ، سامی نعیر، فرانسوا ریویر، اگنش هلر...
مترجم: محمد جعفر پوینده
نشر فکر روز، تهران 1369.

پێرست

پێشەکی وەرگێڕ: 5

قوتابخانەی بوداپێست: سامی نەعیر 9

سەرنجێك لە قوتابخانەی بوداپێست: فرانسوا ریڤێر 21

سەبارەت بە قوتابخانەی بوداپێست: جۆرج لوکاچ 39

چەپی مۆدێڕنی هەنگاریا کۆمەڵناسی و شۆڕش: سرژ فرانکل و دانیل مارتن.... 45

تیۆری و پراتیك بەپێی نیازە مرۆڤییەکان: ئاگنش هلێر 77

کاتی ئازاد و دابەشبونی کار: ماریا مارکوش، ئاندراش هێگدوش 103

هەڵەکانی چەگوارا: میکولوش هاراستی 127

شۆڕش یان بشێوە؟: رافیش هایدۆ 131

وەڵامی میکولوش هاراستی بۆ رافیش هایدۆ 135

فەرهەنگی کۆن و فەرهەنگی نوێ: جۆرج لوکاچ 139

ژێدەر و سەرچاوەکان:.. 163

پێشەکی وەرگێڕ

ئەندێشەی لوکاچ و قوتابخانەی بوداپێست سەنتزێکی تۆکمە و شیاوە کە بەشێوەی هەمەلایەنە سێ مەکتەبی چەرخی بیستەم پۆزەتیڤیزم، ئیگزیستانسیالیزم و پۆسمۆدێرنیزم دەنرخێنێ و بە دیدێکی کۆنکرێت و هەمەلایەنە سەیری مرۆڤ و کۆمەڵگە دەکا و شرۆڤەیەکی قووڵ و گونجاو ئاراستەدەکات.

جۆرج لوکاچ ساڵی 1885 لە هەنگاریا و لەنێو بنەماڵەیەکی دەوڵەمەند لەدایك بوو. باوکی سەرۆکی بانك و کەسێکی بەفەرهەنگ بوو. ئەو لوکاچی ناردە زانکۆی بوداپێست تا یاسا بخوێنێ. بەڵام لوکاچ وەك کەسێکی رۆمانتیك و شۆڕشگێڕ لەئاست باوکی سەرکێشی کرد و ئەو بوارەی بەجێهێشت و بواری فەلسەفەی هەڵبژارد. بۆ درێژەدان بە خوێندن ئەویان ناردە زانکۆی هایدلبێرگ، لەوێ لەگەڵ ماکس ڤێبر، گیورگ زیمێل و ئێرنست بلوخ ئاشنا بوو، دواتر لە ژیان و ئەندێشەی **دیلتای** و دەروونناسی **یاسپرس** نزیك بۆوە، ئەمانە دوو لقی بیری فەلسەفی ئاڵمانیا بوون کە لە دژی نیوکانتیزم و پوزەتیڤیزم هەڵوێستیان گرتبوو. ئەندێشەی لوکاچ لە درێژەی ژیانیدا، زۆر گۆڕانی بەسەردا هات، بەڵام سەرتاسەری ژیانی وەك دوژمنی سەرسەختی پۆزەتیڤیزم و ئەمپریزم مایەوە. ساڵی 1910 کتێبی **گیان و فۆرمەکان**ی نووسی، ئەندێشەی تراژیك پێکهاتەی ئەم کتێبە پێناسەدەکات، لەم بەرهەمەدا بیری لوکاچ زیاتر "کانتی"یە و روانگەیەکی نامێژوویی هەیە. لوسیەن گوڵدمەن پێی وایە لە دوا وتاری ئەم کتێبە (**متافیزیکی تراژێدی**)دا بیری لوکاچ لە فەلسەفەی کانت سەرتر دەچێ و لە دیالکتیکی هێگل نزیك دەبێتەوە.

هەر لەم سەروبەندەدا لوکاچ عاشقی "ئیرما سیلدێر" دەبێ، ئیرما ژنێکی جوان و زراڤ و نیگارکێش بوو، لەبەر ئەوەی لە چینی هەژار بوو، باوکی لوکاچ نەیهێشت لەگەڵ کوڕەکەی زەماوەند بکات. ئەڵبەت لوکاچ لەگەڵ ئیرما پێوەندی جەستەیی نەبوو، ئەو خوازیاری ژیانی هاوبەش نەبوو، ئەو ژنهێنانی بە "شێوازێکی لەبرەوکەوتووی بورژوازی" دەزانی. لوکاچ، ئیرمای بە بوونەوەرێکی ئایدیال و خەوناوی دەزانی و دەیوت، ئیرما وەك فەلسەفە وایە دەستی پێ راناگا و دەستەمۆ ناکرێ، ئەو زیاتر ئیرمای بۆ فەلسەفە دەویست، عشقی ئەو، ئەوینێکی ئەفلاتوونی بوو، لە پێوەندی جەستەیی بەدوور بوو. ساڵی 1911 بە چەند هۆیەکی نادیار ئیرما خۆی دەکوژێ و ئاشقەکەی تا دەرگانەی مەرگ دەبات، لە دوای ئەم کارەساتە لوکاچ نووسی: **لەمە بەدوا ئیتر من ناژیم بەڵکوو تەنیا کاردەکەم.** هەر وەها جارێك ویستی خۆی بکوژێ، بەڵام پلانەکەی نەیگرت، دیسان لە بیرەوەرییەکانیا نووسی: من ئیتر هیچ سامانێکم نییە، بێجگە لە هەوڵێکی فەلسەفی. ئەو بەردەوام لە خۆی دەیپرسی: "بۆچی لەپاش ئیرما، من هێشتا زیندووم؟" *بەڵام وەکوو هەموو ئەزموونەکان ئەم کارەساتەش تێپەڕی، لوکاچ زیندوو مایەوە، ژنی هێنا، چووە نێو شۆڕشەوە، شەیدای سۆسیالیزم بوو، دوورخرایەوە، قوتابخانەی بوداپێستی دامەزراند، ساڵگارێك بە رێز و حورمەتەوە ژیا، کاتێکیش لە ساڵی 1971دا ماڵئاوایی لە ژیان کرد، بۆ لاوانی ئەورووپایی پێغەمبەری مارکسیزمی رۆژئاوایی بوو.*

ساڵی 1916 کتێبی **تیۆری رۆمان**ی نووسی، لەم کتێبەدا ئەندێشەی لوکاچ هێگلییە و بە مێتۆدی دیالکتیکی– مێژوویی، سەیری دنیا و مرۆڤ دەکات. وردبینی لوکاچ لەم بەرهەمەدا تا ڕادەیەکە، کە لە دوا وتاردا و، لە توژینەوەیەك لەسەر بەرهەمەکانی تۆلستۆی و داستایۆڤسکی، سەرەتاکانی شۆڕشی ئۆکتۆبر پێشبینی دەکات.

ساڵی 1923 کتێبی **مێژوو و وشیاری چینایەتی** دەنووسێ و لە مێژووی فەلسەفە و ئەندێشەی ئینسانیدا وەرچەرخانێکی گەورە دەخولقێنێ. *ئەم کتێبە بەپێی ئەندێشەی مارکس نووسراوە و سەرەڕای شرۆڤەی قووڵی مێژوویی، ئابووری، سیاسی، فەرهەنگی، پڕاوپڕیشە لە چەمك و مانای تازەی جوانیناسانە، مەعریفەناسانە و مێتۆدناسانە. ئەم کتێبە بەخێرایی دەبێتە هەوێن و چاوگەی زۆربەی بیرمەندانی چەرخی بیستەم و بێجگە لە مارکووزە، ئادورنۆ، هۆرکهایمر و لوسیەن گوڵدمەن، تەنانەت کاردەکاتە سەر مارتین هایدگر و ژان پول سارتریش.* لوسیەن گوڵدمەن بە کەشفی ئەم کتێبە و بە ناسینی جۆرج لوکاچ، بوارێك بەناوی کۆمەڵناسی ئەدەبی و قوتابخانەیەکی نوێ دادەمەزرێنێ.

لوکاچ ساڵگارێکی درێژ تێکەڵ بە سۆسیالیزمی سۆڤیەت بوو و لەو وڵاتە ژیانی بردەسەر، ئەو بە فکر و مێتۆدەکانی دژی دەسەڵاتی ستالین و ستالینیزم بوو، بەڵام ئەوەندەش زیرەك بوو کە توانی لەئاست پاکتاوکردنەکانی ستالیندا رزگاری بێ و ساڵانێکیتر بمێنێتەوە و چەندین بەرهەمی تر بخولقێنێ و فەلسەفەی خۆی بنووسێتەوە.

هۆکاری رۆڵی گرنگی لوکاچ و کاریگەری قووڵی بەرهەمەکانی ئەو لە فرەڕەهەندی بوونی ئەندێشەکانی ئەو دایە، *لوکاچ جگە لەوەی لە زانکۆی هایدلبێرگ هاوکار و دۆستی نزیکی ماکس ڤێبر، زیمێل و بلوخ بوو، لەگەڵ پێکهاتەی فکری فەلسەفی جوانیناسانەی کانت و هێگل ئاشنابوو. چەند ساڵێك دواتر، کاتێ کە تیکەڵ بە ئەندێشەی مارکسیستی بوو پێکهاتەی فکری کانت و هێگلی تێکەڵ بە دیالکتیکی مارکسیستی کرد و چەندین بەرهەمی ستاتیکی، مێتۆدۆلۆژیکی، فەلسەفی و ئەدەبی بەوردی نووسییەوە. جگە لەمەش لوکاچ تێکەڵ بە شۆڕشی جەماوەری سەدەی بیستەم بوو، دنیای پراتیکی بە هەست و ئەزموون و دەرکی خۆی*

تاقیکردەوە، ئەزموونەکانی ئەم کارەش لە پێکهاتەی ئەندێشەی ئەودا ڕەنگدانەوەی بەرینی هەبوو.

ئەم کتێبەی بەردەستان پێناسەیەکی کورتە لە قوتابخانەی بوداپێست و شاگردەکانی لوکاچ. کەوابوو، بۆ ئاشنابوون لەگەڵ دنیای بەرینی فەلسەفی لوکاچ نابێ هەر بەم کتێبە واز بێنین، دواوتاری ئەم کتێبە، بابەتێك بوو بەناوی "محاکمەی هاراستی"، کە زیاتر باسی نەبوونی ئازادی لە هەنگاریای ئەو سەردەمەدا دەکرد، ئێمە لەجیاتی ئەو وتارە، وتارێکی لوکاچ مان لە سەرچاوەیەکی ترەوە هەڵبژاردووە و لەم کتێبەدا هێناومانە: **فەرهەنگی کۆن و فەرهەنگی نوێ**، ئەمە بابەتێکی گرنگە کە ڕوانگەی هیۆمانیستی لوکاچ لەسەر چەمکی فەرهەنگ و باڵادەستی فەرهەنگی ئینسانی لەئاست ئابووری گەلاڵە و ئاراستە دەکات.

لە پەرداخکردنی زمانی وەرگێڕانی ئەم کتێبەدا تێکۆشاوین زمانێکی ڕەوان و پاراو بدەینەدەستەوە. بێگومان هەر دەقێکی فەلسەفیش پێویستی بە قووڵبوونەوەو چەند جار خوێندنەوە هەیە.

لە کۆتاییدا دەبێ بڵێم بۆ ناساندنی فەلسەفەی لوکاچ و قوتابخانەی فکری ئەو، بێجگە لەم کتێبە، بەرهەمیکیتر بەناوی "فەلسەفە و مێتۆد" هەر ئێستا ئامادەی چاپە و وەرگێڕانی چەند بەرهەمێکیتریشمان بەدەستەوەیە. بەو هێوایە سۆزەی کوردیش ببێتە خاوەن فەلسەفە و مێتۆد، و زمانی کوردیش ئەوەندە گەشەبکات کە بشێ فەلسەفەی پێ بنووسی.

هادی محەمەدی

سەرچاوەی ئەم پێشەکییە:

1 **جامعه، فرهنگ، ادبیات**، ل. گلدمن، **جعفر پوینده**، **نشر چشمه**.

2 **نظریه رمان**، ج. لوکاچ، **حسن مرتضوی**، صص. 154 **تا** 166.

قوتابخانەی بوداپێست

سامی نەعیر

ئـەم وتـارە وەرگێـڕدراوی بابەتێکـە کـە سـامی نـەعیر (Sami Nair **) بیرمەندی هاوچەرخی فەرانسی لە ناسـاندنی قوتابخانـەی بوداپێســتدا بــۆ (**Dictionare critique du marxisme**) نووسیویە. ئەم فەرهەنگە بە هاوکاری** 85 **کـەس لـە مامۆسـتایانی ناوداری فەلسەفە و زانستی مرۆڤی نووسراوە و بێگومان یـەکێ لـە گرنگترین و بڕواپێکراوترین سەرچاوەی زانستی و ئاکادمیکـە کـە مارکسیزم دەناسێنێ و دەینرخێنێ. سەنتەری پەخشـی زانسـتگەیی فەرانســە (**P.U.F**) بــۆ دووهــەمین جــار ســاڵی** 1985 **ئــەم فەرهەنگەی چاپ کردووە.**

"من بە بڕوای قوولْ گەیشتووم کە هەر ئێستا و لەنێو ئەم بەرهەمانـە دایـە کـە فەلسـەفەی داهـاتوو دەڕسـکێ و دەپشـکوێ". جـۆرج لوکـاچ[1] سـاڵی 1971 لـە نامەیەکـدا کـە بـۆ گۆڤـاری Times Literary Supplement نووسیویە، بەم دێڕە بەرهەمـەکانی ئـاگنش هلێـر[2]، فـرنس فێهـر[3]، جـۆرج مـارکوش[4]، میهـای وایـدا[5]، دەناسـێنێ و، بـە پێـدانی نـاوی "قوتابخانـەی بوداپێست"[6] پرستیژیان پێدەبەخشێ. بـەڵام دەبـێ نـاوی ئـەم بیرمەنـد و کۆمەڵناس و سیاسەتزان و نووسەرانەی خوارەوەش لەسـەر ئـەو لیسـتەی

---

[1] Georges Lukacs.
[2] Agnes Heller.
[3] Ferenc Feher.
[4] Gyorgy Markus.
[5] Mihaly Vajda.
[6] Ecole de Budapest.

لوکاچ زیاد بکەین: ئاندراش هگدوش[7]، ماریامارکوش[8]، جۆرج بنتس[9]، یانوش کیش[10]، شاندور ڕادنوتی[11]، جۆرج کۆنراد[12] و چەند کەسێکیتر. ئەم قوتابخانەیە هەرچەند بەرهەمەکانی لوکاچی لاو بەر لە سەردەمی ستالین (**گیان و فۆرمەکان**[13]، تا **مێژوو وشیاری چینایەتی**[14]) و پاش ستالین (**دوایین جوانیناسی**[15] و **بوونناسی وجودی کۆمەلایەتی**[16]) بە خەستی کاری تێکردووە، بەلام تەنیا بە کارتێکردنی لوکاچ کورت نابێتەوە. لێرەدا باسکردن لە قوتابخانەی بوداپێست، پیشاندەری ئاخێز و بوژانەوەیەکی راستینە کە بەویەری وردبینیەوە لە سۆڤیەت و ئەوروپای رۆژهەلاتدا مارکسیزم دەژێنێتەوە و گەندەلییەکانی ستالینیزمی لێدەسڕێتەوە.[17] ئەم قوتابخانەیە هەرچەند لە سەرەتای بەرنامەکانیدا گونجاوییەکی[18] رێژەیی پیشان ئەدا – ژیاندنەوەی ئەندێشەی مارکسیستی، گەیشتن بە جێگایەکی گرنگ لە بواری ئایدیۆلۆژیکیدا، دەرخستنی ئەو هێزە کۆمەلایەتییانەی کە دەیانەوەێ لە هەنگاریادا ئالۆگۆڕی دیموکراتیك بەدیبێنن– بەلام گەشەی ئەو لە 1956تا 1978، لە ئاست چەندین هەلوێست و ناکۆکی ناوخۆیی و پچڕانی (شەخسی و ئایدیۆلۆژیك) و سەرئەنجام جیایی بەرەوڕوو بووە. ئەمڕۆ لە پاشماوەکانی ئەم بزاڤە بەرینەی چەپی نوێی هەنگاریا دەتوانین سێ ڕەوتی جیاواز لێك جیابکەینەوە:

---

[7] Andreas Hegedus.
[8] Maria Markus.
[9] Gyorgy Bence.
[10] Janos Kis.
[11] Sandor Radnoti.
[12] Gyorgy Konrad.
[13] Lame et Les Formes.
[14] Histoire et conscience de classe.
[15] Esthetique.
[16] L ontology de letre social.
[17] Destalinisation,
[18] Coherence.

1. رەوتێك كە فرێنس فێهر، ئاگنش هلێر، جۆرج كونراد و ماریا ماركوش (دوورخراوانی بەدڵخواز بۆ ئۆسترالیا) نوێنەرایەتی دەكەن. بەرهەمەكانی ئەمانە تێكڕای پانتایی زانستی مرۆڤی (فەلسەفە، كۆمەڵناسی، جوانیناسی، دیموگرافی و ئیپیستمۆلۆژی و هتد) دەگرێتەوە. تایبەتمەندییە بەرچاوەكانی ئەم رەوتە بریتین لە: داهێنانی فكری شاز، پچڕانی لێبڕاوانە لە سۆسیالیزمی سەردەم، رەخنەی قووڵ و بنەڕەتی لە ماركسیزم.
2. رەوتێك كە ئەمڕۆ ئاندراش هگدوش رێبەری دەكات. هگدوش خەبات بۆ چاكسازی و رەخنەی قووڵ لە سیستمی دەسەڵاتدار بەپێویست دەزانێ. ئەم بزاڤە بە "چاكسازی كۆمۆنیزم" ناسراوە.
3. رەوتی جۆرج بنتس و یانوش كیش كە بەگشتی لە ماركسیزم و كاری تیۆری دەستی هەڵگرتووە و ئەمڕۆ گرنگی زۆر بە رۆژنامەنووسی سیاسی لە باڵی ئۆپۆزیسیۆندا دەدات.

بێگومان ئەم تایبەتمەندییە سادە و ساكارانە ناتوانێ رەنگدانەوەی رەهەندەكانی ئەم قوتابخانەیە رۆشن بكاتەوە، بەڵام لانیكەم دەركی ناكۆكییە بنەماییەكانی هەمواردەكات... بەڵام لە بواری نووسین و بلاوكردنەوەدا، رەوتی ئۆسترالیا لەوانیتر دەوڵەمەندترە. دەركی هەڵوێستی تیۆری – سیاسی ئەوان بەهۆی فرەڕەهەندی و گۆڕانی بە خێرایی و ئاڵۆزی بەرهەمەكانیان، زۆر دژوارە. دوایین بەرهەمی كۆیی ئەوان، **دیكتاتۆری بەسەر نیازەكاندا**[19] (1983) هەڵوێستی تازەیان پیشان ئەدا و لەراستیدا توێژینەوەی هەمەلایەنەی سیستمی جۆری سۆڤیەت و خودی ئەندێشەی ماركسیستی ئاراستەدەكات. ئەندێشەی ناوەندی و بنەماسازی ئەم بەرهەمە بریتییە لە:

[19] Dictatorship over Needs.

– لە پلەی یەکەمدا، پێوەندی دووبارەیە لەگەڵ هیۆمانیزمی بنەڕەتی[20] کە بێجگە لەوەی پانتایەکی گرنگ لە ئەندێشەی مارکس دەسازێ، بەڵکوو هەروەها و بەتایبەتی، تاقە وەڵامی شیاوە بە کاری دژەئینسانی[21] سەردەمی ستالین. ئەم دۆکترینە مرۆڤدۆستانە، ئاخێزگەی سەرهەڵدانی جۆرێك فەلسەفەی بەخۆداهاتنەوە[22]یە کە بەرهەمەکانی ئاگنش هلێر نموونەی بەرجەستەی ئەوە.

– لە پلەی دووەهەمدا، سەرلەنوێ لەسەر فەلسەفەی کردار[23] و یەکخستنی لەگەڵ تیۆری پێداگری دەکا و لەئاست هەموو شێوەکانی پۆزەتیڤیزم رادەوەستێ. ئەگەر ئەم یەکخستنەوەیە بەمانای رەتکردنەوەی هەمەلایەنەی "مارکسیزمی رەسمی" وڵاتانی رۆژهەڵاتە، ئەگەر دۆستایەتی لەگەڵ مارکسیستی رۆژاوایی دەکاتە بنەما، لەگەڵ مرلو– پۆنتی[24] و لوسیەن گوڵدمەن[25] یەکدەگرێت و لەئاست ئالتوسێر[26] رادەوەستێ کە بەرهەمەکانی لە یەك کاتدا وەك جۆرێك نیۆ- پۆزەتیڤیزم[27] و تەنانەت مارکسیزمی رەسمی دەردەکەوێ.

– لە پلەی سێهەمدا، لەگەڵ چەپی نویی رۆژاوا هاوپشتی دەکا و لە نرخاندنی کۆمەڵگەی مەسرەفیدا لە هەوڵی رێکخستنی تازەی سیستمی نیازەکان دایە. هەر وەها بە رەخنەی توند لە وڵاتانی ئەورووپای رۆژهەڵات، خوازیاری بەرینبوونەوەی ئازادییە سیاسییەکانە.

[20] Humanisme radical.
[21] Deshumanisation.
[22] Desalienation.
[23] Philosophie de La Praxis.
[24] Merleau-ponty.
[25] Lucien Goldmann.
[26] Althusser.
[27] Neo-Positivisme.

– سەرئەنجام، وردبینی لەمەڕ دەرفەتی جۆرێ دیموکراسی ریشەیی، لەسەر بنەمای فرەچەشنی [28]، پرستیژی سەرلەنوێی [29] بازاڕ، خۆڕاپەڕاندن [30] و کۆمەڵایەتیکردنی [31] سەربەستی مناسباتی بەرهەمهێنان.

ئەم تێزانە لە راستیدا لە هەموو بەرهەمە تاکی و گرووپییەکانی ئەم رەوتەدا دەبیندرێ. بەڵام بێ شك لە کتێبی **دیکتاتۆری بەسەر نیازەکاندا** بە وردی و شەفافی ئاراستەکراوە. ئەم بەرهەمە لە هەمان حاڵدا کە بەشێوەی هێمایی بانگەشەی مارکسیزم دەکا، لێبڕاوانە لە ئەزموونی سوسیالیزمی سەردەم دەپچڕێ. تەنانەت دەکرێ بڵێین ئەم نووسەرانە بنەماکانی مارکسیزمیان لە بەرهەمەکانی مارکسی لاو هەڵێنجاوە، هەر ئەمەش بزوێنەری پچڕان لە سۆڤیەت بووە.

بەرای ئەم نووسەرانە، روانگەی مرۆڤناسانەی مارکسی لاو لەمەڕ سروشتی مرۆڤ، ئەوجۆرەی کە مارکسی لاو بەیانی کردووە، لەسەر خەیاڵاتی میتافیزیکی دانەڕێژراوە، بەڵکوو یەکسەر لەسەر دنیای نیازەکان راوەستاوە. ئەم هۆکارەش بایەخێکی تەواو بوونناسانەی [32] هەیە و: پیشاندەری گوزەری مێژوویی و کۆمەڵایەتی مرۆڤی سروشتییە بەرەو مرۆڤی فەرهەنگی. کەوابوو، مرۆڤێتی لە وجودی مرۆڤدا، گەشەی ئازادی تواناکانی ئەو لە رێگەی رێکخستنی سیستمێکی تایبەت لە نیازەکان وەك پێویستی دەردەخات. ئەگەر سۆسیالیزم بەمانای وەدیهاتنی ئازادی نیازەکان، لە رێگەی گەشەی تاکێتی ئازاد و بەهەمان رادە بەرپرس بێت، هەر وەها ئەگەر لێمان رۆشن بێت کە سیستمی نیازەکان لە کۆمەڵگای

[28] Pluralisme.
[29] Rehabilitation.
[30] Auto-gestion.
[31] Socialisation.
[32] Ontologique.

بورژوازیدا، بەتەواوی تووشی گەندەڵی و لەخۆنامۆیی هاتوون، سەرئەنجام و بەناچار دەبێ قەبوڵ بکەین کە سۆسیالیزمی سەردەم پیشاندەری نرخاندنی حەتمی (بەمانای هێگلی) بەرنامەی مارکس و لە هەمان حاڵدا، وەرگرتنی لایەنە باشەکانی سیستەمی بورژوازی نیازەکانە. یان بە وتەیەکی رۆشنتر کارکردی نیازەکان لە سۆسیالیزمی باودا بەتەواوی دژ بەخۆی بۆتەوە. بە وتەی یوهان ئارناسون (Johann Arnasson) یەکێ لە باشترین راپۆرت نووسانی ئەم رەوتە) وەك " رێگەچارەی[33] فۆرمێکی تا ئەمرۆ نەناسراوی دەسەڵاتی لێهاتووە".[34] ئەم ئاوەژووبوونەوە، سەرئەنجام، نیشانەی وەدیهاتنی نیازەکان نییە، بەڵکوو هەمان دیکتاتۆری لەسەر نیازەکانە. ئەم دیکتاتۆرییە هەموو بەستێنەکانی سیستەمی کۆمەڵایەتی دەگرێتەوە و دەکرێ ئاوا پێناسەی بکەین: سیستەمی دەسەڵاتێکی هەمەلایەنە کە لەودا، داگیرکردنی زێدەبایی کۆمەڵایەتی لەلایەن دەزگای حکومەتەوە فۆرمێکی تایبەت لە خاوەنداریێتی پاوانخوازانە[35] بەسەر کۆمەڵدا دەسەپێنێ و هەموو کۆمەڵگا پێبەش دەکات. بەڕای ئەم نووسەرانە، ئەم کارە، پێکهاتەیەکی[36] تازە لە مناسباتی تاك-کۆمەڵگایە، کە دەبێتە هۆی پەیدابوونی تاکێکی سەرکز و تێکشکاو و پرۆسەیەکی مێژوویی دژەرۆشنگەری[37]، یانی دژە ئازادی[38] و سەرئەنجام، دەسەڵاتێکی دیسپۆتیزمی گشتگیر[39] دروست دەکا کە

---

[33] Modus operandi

[34] Perspectives and problem of Critical Marxisme in Eastern Europe, in Thesis Eleven, n 5-6, 1982.

[35] Expropriation monopoliste.

[36] Structuration.

[37] De-enlightenment.

[38] Contre-emancipation.

[39] Totalitarisme.

دەیەویٚ تێکڕای کۆمەڵگا یەکدەست و هاوشێوە بکات. ئەم سازوکارە بەرفراوانە کە ئەمڕۆ تووشی قەیران هاتووە، هەر لە سەرەتای شۆڕشی 1917وە، ئەڵبەت بەشێوەی قەیراناوی لەئارادا بووە. ستالینیزم، کە بەڕای ئەم نووسەرانە، سەرکەوتنی لێنینیزم بەسەر هەموو کۆمەڵگەدا بوو، بێجگە لە بە ئەنجام گەیاندنی بەرئەنجامە لۆژیکییە تایبەتەکانی بۆلشڤیزم و بەتایبەت پارتی سیاسی لێنینیستی کارێکیتری نەکردووە. بەڕای ئەم نووسەرانە، دەکریٚ ئەم فاکتە مێژووییە تازەیە لە سیٚ بواری ئابووری، سیاسی و ئایدیۆلۆژیکیدا، کە کۆمەڵگەی جۆری سۆڤیەت پێکدێنیٚ، ببینین:

لە بواری ئابووریدا دیکتاتۆری لەسەر نیازەکان، لەنێو سیستمی بەرهەمهێنانی هەرەوەزیدا بەشێوەی ناسەرمایەداری ڕۆڵ دەبینیٚ و پیشاندەری فۆرمێکی نویٚ لە داگیرکردنی [دەوڵەتی] زێدەبایی بەرهەمهێنانی کۆمەڵایەتییە. ئەم سیستمە، سەرمایەداری نییە– بەڵکوو ڕەنگە لە یەك کاتدا پێش سەرمایەداری و پاش سەرمایەداری بێت– چونکە ئابورییەکەی پێڕەوی ئەقڵانیەت پەرێزی[40] سروشتی و بنەمایی نییە: پلان و بەرنامەکان، بەپێچەوانەی ڕواڵەتیان، بەرهەمی گەشەی لۆژیکیی ئابووری نیە، بەڵکوو ئاکامی سیستمی یەکپارچە لە داخوازییە پێویستەکان[41]، یانی کۆمەڵێك لە زەخت و گوشارەکانە کە پیشاندەری هاوکاتی مشت و مڕ[42] و ڕکەبەرایەتی توند و تیژی گرووپی جۆراوجۆری نێوخۆییە کە لە جەرگەی ئەم سیستمە دان. کەوابوو، زیاتر، ئابووریەکی داواکراو مەبەستە نە ئابووری سیاسی. بەتایبەت بەمبۆنەوەیە کە گوزەر لە هەرێمی خولقاندنی ئامێری بەرەهەمهێنانەوە بۆ هەرێمی بەرهەمهێنانی

[40] Irrationalite substantille.
[41] Binding orders.
[42] Bargaining.

ئامێرەکانی بەکارهێنان ئیمکانی نییە. تەنیا بەشی بەرهەمهێنانی چەك و چۆڵی سەربازی لەم یاسایە بەدەرە، ئەمەش بەهۆی بەرگری و پاراستنی دەسەلآت و فرۆشتنی بە ولآتانی جیهانی سێهەمە. بەرئەنجامی تەوەری ئەم دۆخە لە بواری نیازەکاندا ئاوایە: لەم سیستەمەدا نیازە کۆمەلآیەتییەکان دەستەبەر ناکرێن، مەگەر ئەوە کە بەشێوەی ئامانجی بروکراتیك بەیان بکرێن ... ئاکامی ئەم رەوتەش، تایبەتمەندییەکە کە بە زەقی نائەقلآنیبوونی ئەم سیستەمە پیشان ئەدات: هەڵداچوونی بەردەوامی قات و قڕی و مەسرەفی زیادی...

لە بواری سیاسیدا، ئەم سیستەمە بە هەڵوەشاندنەوەی هەرجۆرە سنوورێکی نێوان دەوڵەت و کۆمەڵگەی مەدەنی[43] دەردەکەوێت. ئەم نووسەرانە پێیان وایە کە لە ساڵی 1917 بەملاوە، هەموو کاروباری کۆمەڵگا سیاسی کراوەتەوە و حیزب وەك هێمای فۆرمێکی نوێ لە دەسەلآتداری دزەدەکاتە گشت سوچ و قوژبنێکی کۆمەڵگا و پێکهاتەی بەرژەوەندی تایبەتی و کۆمەلآیەتی بەوپەڕی دۆگماتیزمەوە دیاری دەکات. حیزب بەمجۆرە، بەشێوەیەکی سەرەڕۆیانە بەرژەوەندی گشتی بەرجەستە دەکات. بەلآم حیزب، خەیاڵ نییە: توێژی ئلیتانی دەسەلآتدار[44]، تێکەلێك لە دام و دەزگای بەرزی سیاسی کە ئەرتەش و ریکخراوی پۆلیسی– تەناهی دەگرێتەوە، پیشاندەری حیزبە. ئەم توێژە ئلیتە حیزب نییە: بەڵکوو لە پێگەی هێزێکی بڕواپێکراودا نوێنەرایەتی حیزب دەکا و پیشاندەری بەرژەوەندی حیزبە کە نە بە بەرژەوەندی یەکە یەکەی ئەندامانی کزدەبێت و نە بە بەرژەوەندی ئەم توێژە ئلیتە. حیزب سیستمێکی تۆکمەیە کە لۆژیکی تایبەت بەخۆی هەیە. هەر بەمهۆیە، لەمەڕ ئەم جڤاتانە، ناکرێ باسی چینی دەسەلآتدار بکەین. بروکراسی[45] و

[43] Societe civile.
[44] Elite dirigeante.
[45] Bureaucratie.

تکنۆکراسی[46] دوو ئامێرن کە دەسەڵاتی هەقیقی حیزب دەچەسپێنن. نووسەران لەمەڕ ئەم پرسە، گەلێ تێبینی قووڵ و بەرینیان ئاراستەکردووە کە بەشێوەی جۆراوجۆر پاساودان و پێشێلکاری مافی مرۆڤ لە سۆڤیەت و ئەوروپای رۆژهەڵاتدا پیشان ئەدەن. سەرەڕای ئەمەش، ئەم فۆرمە دەسەلاتدارییە تازەیە بە مەبەستی هاوشێوەکردنی هەموو کۆمەڵگە بە یارمەتی زەختی بەردەوام لەسەر سیستەمی نیازە[47] کۆمەڵایەتییەکان، بە هەمان رادە کە لە لیبرالیزم و پەیمان و یاساکانی کۆمەڵگەی بوژوازی دوورە، لە فۆرمی دەسەڵاتی سیاسی پێش بورژوازی و، لە دەسەڵاتی دیسپۆتیك نزیکە.

لە بواڕی ئایدیۆلۆژیشدا دیکتاتۆری لەسەر نیازەکان بەتەواوی ئاشکرایە. ئایدیۆلۆژی، لە پێکهاتەی خۆیدا، بەرهەمی ململانێ لە بازاڕی کولتوری دایە، بەڵام لە ناخی سیستەمی جۆری سۆڤیەتدا لە شکڵی دەرسێکی زۆرەملی ناو و ناتۆر هەڵدەبەستندا دەردەکەوێ کە دەیەوێ هەموو ئاکار و رەفتارێکی کۆمەڵایەتی کۆنترۆڵ بکا [و کۆمەڵێکی سەرکز و دەستەمۆ بخولقێنێ]. لەئاکامدا، خودی چەمکی ئایدیۆلۆژی، تووشی ئاوەژووبوونەوەی پێهاتەیی دەبێت: پاوانخوازی ئایدیۆلۆژیکی، بە سڕینەوەی هەرجۆرە پێشبڕکێیەك لەنێو بازاڕی ئەندێشەکاندا، ئایدیۆلۆژی وەك یاسای خۆسەلمێنی[48] سیستەمی دەسەڵاتداریی لێدەکا و ئەم پرۆسەیە، کاریگەرییەکی کولتوری ئێجگار نالەباری لێدەکەوێتەوە: *بەتایبەت، بێدەرەتانی فەرهەنگی خودی سیستم کە رێگەی هەرچەشنە دەرکەوتنێکی فەرهەنگی [سەربەخۆ] ی کۆمەڵگا بەربەست دەکا، پرۆسەی مێژوویی دژی ئازادی و دژەرۆشنگەری کە لە جیاتی بەرپرسایەتی، تاکی تەسلیم و لەخۆنامۆیی[49]، جێگیر دەکات، گەشەی*

[46] Technocratie.
[47] Contractualisme Juridique.
[48] Auto-affirmative.
[49] Alienation.

دەروونپشـێوی کۆمەڵایـەتی کـە لـە شـکڵ و شـێوەی تایبـەتی تـرس و دڵەخورپـەدا دەردەکـەوێ، پەراکەنـدەیی ئـەتۆم ئاسـای کۆمەڵایـەتی و هەروەها فۆرمە تایبەتەکانی دارزینی مێشك و دەماری جەماوەر و هتاد.

بەڕای ئەم نووسەرانە، سیستمی دیکتاتۆری لەسەر نیازەکان ئەمڕۆ تووشی قەیران هاتووە. ئەم قەیرانە، بەرهەمی چەند هۆکارێکە:

1. نەبوونی دەسەڵاتی فەرهەنگی واقعی و دەسەڵاتداری (حیزب) بەسەر کۆمەڵگەدا: ئایدیۆلۆژی رەسمی ناتوانێ وڵامی نیازی تێکۆشان و مەسرەفی فەرهەنگی خەڵکی کۆمەڵگای بلوکی رۆژهەلات بداتەوە.

2. بوژانەوەی کۆمەڵگەی مەدەنی (بەتایبەت لە پۆلۆنیا و هەنگاریا) کە بەرای ئەم نووسەرانە بەرەو جیابوونەوە لە دەسەڵاتی بلوکی سۆڤیەت دەچن.

3. قەیرانی ئابووری نموونەی گەشەی سفر، کە توانای چارەسەری پرسی زەمینەکان و پرسی ئامێرەکانی مەسرەفی نییە.

4. سەرهەڵدانی جۆرێکی تازە لە ناڕەزایەتی فەرهەنگی کە فەندمەنتالیزمی[50] ئایینی چەند ناوچەیەك لە خەڵکی پۆلۆنیا و سولژنیتسین نموونەی بەرجەستەی ئەوە. لە روانگەی نووسەرانی ئەم قوتابخانەیەدا، ئەم دواخاڵە زۆر قەیراناوییە، چونکە بەڕای ئەوان "ژەهری" بونیادگەرایی، بەڕادەی دیکتاتۆری لەسەر نیازەکان کۆنەپەرستانە و دژی پێشکەوتنە.

خاڵێکی رەخنەیی: سەرەڕای گرنگی کتێبی **دیکتاتۆری بەسەر نیازەکاندا** و سەرەڕای رەسەنبوونی ئەندێشەی هەرکام لە نووسەرانی ئەم قوتابخانەیە، چەند خاڵێکی رەخنەگرانە بەپێویست دەزانین:

ئەلف) دەرخستنی مژاری نیازەکان، بەپێی بۆچوونێکی مرۆڤناسانە لەمەڕ تاکی مرۆڤ، جێگەی گومانە و پێویستی بە باسێکی تیۆریکی ئانتولۆژی

[50] Fondamentalisme.

وجودی كۆمەڵایەتی هەیە و لەم بوارەدا گەڕانەوە بۆ روانگەكانی لوكاچی پیر كارساز و رۆشنگەرانەیە[51].

ب) ئەم توێژینەوەیە لەمەڕ شۆڕشی ئۆكتۆبری 1917 زۆر رواڵەتی و پڕكێشەیە.

ج) وادیارە كە دیكتاتۆری لەسەر نیازەكان، بەرلەوەی وەك هۆكارێك بێت، دەبێ بە سیستمێك لە هۆكردەكانەوە ببەسترێت كە حكومەتی جۆری سۆڤیەت توانای كۆنترۆڵیانی نییە و لە بنبەستی مێژوویی ئەوروپای رۆژهەڵات و سۆڤیەت جیاناكرێتەوە، بنبەستێ كە دەبێ لە ناخی رێكخستنەوەی دووبارەی سەرمایەداری جیهانی لە سەدەی بیستەمدا توێژینەوەی لێ بكرێت.

د) كاتێگۆری دیسپۆتیزمی گشتگیر كە نووسەرانی ئەم قوتابخانەیە بەكاریان بردووە و چەمكی "قووتدان"ی كۆمەڵگەی مەدەنی بەهۆی كۆمەڵگەی سیاسی (حیزبی– دەسەڵاتدار)ەوە، زۆر جێگای شك و گومانە، نە بەهۆی راڤەكاریەكان، بەڵكوو بەهۆی بەڵگە و بنەماكانیەوە: یانی ئەگەری هەبوونی جیایی نێوان هەرێمی سیاسی و كۆمەڵایەتی بەدرێژایی مێژوو.

---

[51] Zor Ontologie des gesellshaftlichen Seins, Neuwide, Luchterhadd, 1971-1973, Noets on Lukacs Ontology Par Fehr, Heller, Markus et Vajda, in Lukacs Reconsidered Black well, 1983.

سەرنجێك لە قوتابخانەی بوداپێست

فرانسوا ریڤێر

قوتابخانەی بوداپێست چیە؟ بۆچی ئەمڕۆ لە **لەتان مۆدێرن**[52] [رۆژگاری نوێ]دا باسی ئەم قوتابخانەیە دەکرێ؟

لوكاچ لە نامەیەكدا بەرێكەوتی 15فوریەی1971و لە بڵاوكراوەی times literary supplement دا دەستەواژەی **قوتابخانەی بوداپێستی** بەكاهێناوە.[53] ئەم دەستەواژەیە ئاماژە بە گرووپێك دەكا كە لوكاچ و شاگردەكانی پێكیانهێناوە، بەكورتی: فرێنس فێهر، ئاگنش هلێر[54]، جورج ماركوش و میهای وایدا (بیرمەندانێكن كە لە كۆتایی نامەكەی لوكاچدا بەرهەمەكانیان ناسێندراوە). ئێستە بێجگە لەم بیرمەندانە كە بەجۆرێك لەگەڵ لوكاچی پیر لەپێوەندی دان، كۆمەڵناسانیش زیاد دەكەن: ئاندراش هێگدوش، ماریا ماركوش[55]، و بەگشتی تێكڕای ئەو رووناكبیرانەی كە لە ڕژێمی دەسەڵاتدار رەخنەدەگرن.

---

[52] Les Temps Modernes.

[53] وەرگێڕانی دەقی ئەم نامەیەمان لەم كتێبەدا هێناوە.

[54] وەرگێڕانی وتارێكی ئاگنش هلێر مان بە ناوی **تیۆری و پراتیك بەپێی نیازە ئینسانییەكان** لەم كتێبەدا هێناوە.

[55] وەرگێڕانی بەرهەمێكی هاوبەشی ئەوان : **كاتی ئازاد و دابەشبوونی كار** لەم كتێبەدا هاتووە.

ئەم کارەی نووسەری **مێژوو وشیاری چینایەتی** لە ناودێرکردنی قوتابخانەی بوداپێست دا رەنگە ببێتە مایەی سەرسورمانی. چوونکە ئەگەر لەبیرمان بێ [لوکاچ] لە تەمەنی بیست ساڵیدا وڵاتەکەی بەجێهێشت، ماوەی دە ساڵ لە زانکۆکانی ئەڵماندا دەرسی خوێند، پاشان، لە دوای تێکشکانی کۆماری شوراکانی هەنگاریا ساڵی 1919 نارچار بە کۆچ کرا و دە ساڵ لە نەمسا و دواتریش دە ساڵ لە سوڤیەت ژیانی بردەسەر. کاتێ گەڕایەوە بۆ هەنگاریا، نزیکەی شەست ساڵ تەمەنی بوو، کەچی دیسان هەر بە زمانی ئاڵمانی دەینووسی. هەروەها، لە زانکۆی بوداپێست دەرسی دەگوتەوە هێندەی پێنەچوو کە دەستەیەك لە دۆستان و شاگردەکانی کە لە رەوتی ئالۆگۆڕی فکری ئەو و هەروەها رەخنەکانی ئەو لە بروکراسی سیاسی سیستمە "سۆسیالیستەکان" بەتەواوی ئاگاداربوون، لە دەوری کۆبوونەوە. ئەم رەخنەیە کە لە دوا وتووێژی لوکاچ لەگەڵ ژۆرنالیستە رۆژئاواییەکان[56]دا بەرۆشنی دەرکەوتبوو، لەنێو ئەو بەرهەمانەدا کە خودی لوکاچ چاپی کردووە، بەدی ناکرێ. جگە لەوەش جێگەی نگەرانیە کە بەشێك لەم رەخنەیە کە لە وتووێژەکەدا بڵاونەکراوەتەوە، بەم زوانەش بڵاونەکرێتەوە. لەراستیدا، کاربەدەستان، بە سەرنجدان بەو بابەتانە کە خودی لوکاچ نووسیوونی و بڵاوی کردوونەتەوە– لەوانە بابەتەکانی سەردەمی ستالینیزم– پێیان وایە کە سیمای فکری ئەم بیرمەندە گەورەیە پێشتر بەشێوەی حەتمی دیاریکراوە، ئەڵبەت بەو ئالۆگۆڕانەوە کە "نەمریی" ئەو پێویستییەتی! ئەم کاربەدەستانە کە بەرهەم و دەستنووسەکانی لوکاچیان پاوانکردووە، ئەمڕۆ دەتوانن "مومیایی" خۆیان کە وەك "شانازییەکی نەتەوەیی" بێزیانی لێهاتووە، بەسانایی

[56] بروانە بۆ دوا گفتوگۆی لوکاچ کە چەند هەفتە بەرلە مەرگی لەگەڵ یون بوردە کردوویە. دەقی ئەم گفتوگۆیە لەم بەرهەمەی خوارەوەدا هاتووە:
Figures de Lukacs, ed Anthropos, 1972,pp. 167-207.

بپارێزن. لەڕاستیدا ئەوان هەر بە پاوانکردنی بەرهەمەکان وازناهێنن، ئەوان پەیکەری لوکاچ لە هەرچەشنە چەوت ئاینی[57] یەك خاوێن دەکەنەوە: لە پاش مەرگی لوکاچ، بووکەکەی (کە لە کاتی تۆمارکردنی گوتوبێژی 16ی ئاوریلی 1971دا بەشداری کردبوو) لە نامەیەکدا داوادەکا بەر لە بڵاوبوونەوە، دەقی وتووێژەکە ببینێ تا بتوانێ پیابچێتەوە کە نەبا لوکاچ – بەوهۆیە کە بە زمانی فەرانسی قسەی کردووە– لەڕووی کەمتەرخەمیەوە شتێکی گوتبێ کە لەگەڵ نووسراوە سەرەکییەکانی دژایەتی هەبێ، یان لەوەش سەیرتر "لەگەڵ ئەوشتەی کە شاگردانی چاوەڕوانییان لێدەکرد" سازگار نەبێ. "میراتدارانی" لوکاچ کاتێ نەیانتوانی ئاوا سانسۆرێك ئەنجام بدەن، لە ڕۆژنامەکاندا چەندین ئاگادارییان بڵاوکردەوە کە گۆیا دواین وتووێژی بیرمەندی پیر "گاڵتە و گەپێکی ڕووت بووە لەگەڵ ڕێبوارانی ڕۆژاوایی". ئەوان بە کەڵکوەرگرتن لەم فێڵە توانییان بەتایبەت لەسەر ئەم پرسە جەخت بکەن کە بەناو شاگردانی لوکاچ لەپاش مەرگی مامۆستاکەیان، ئەندێشەی ئەویان چەواشە کردووە و بەلارێیاندا بردووە. سەرەڕای هەموو ئەمانەش گۆیا کاربەدەستان سەرئەنجام بەو ئاکامە گەیشتوون کە تیۆری چەواشەکردن نەیگرتووە و ئەمرۆ ئەمە بە باشتر دەزانن کە لەمەڕ خودی لوکاچ بێدەنگ بن و تا کاتێ کە پێویستە، ئەو لە دۆخێکی نێوەنجی و نیوبەندا رابگرن.

راستیەکەی ئەمەیە کاربەدەستان لە کاتی ژیانی لوکاچدا، نەیاندەتوانی ڕەوتی ئاڵوگۆڕی **قوتابخانەی بوداپێست** نادیدە بگرن، بەڵکوو بە رادەی بەرتەسك و لە ئاڵقەیەکی بچووکدا چاوپۆشییان لێدەکرد. هەنگاریا لەنێو وڵاتانی سلاڤدا، لەرووی نەتەوەیی و زمانییەوە دۆخێکی تایبەتی هەیە. ئەم دۆخە، لەنێوان هەنگارییەکاندا، کە چەندین جار لەلایەن تورکەکان، نەمساییەکان و پاشان رووسەکانەوە داگیرکراوە، هەست و

[57] Heterodoxe.

ئینتمای سەربەخۆیی خوازی زیاتر هەڵگیرساندووە. خودی کادار[58] یش کە لەلایەن خرۆشچۆفەوە وەك سەرۆکی دەوڵەت دیاری کرابوو، لە سەرەتای شۆڕشی خوێناوی 1956 دا، وەك لوکاچ، لە دژی دەسەلاتی ستالینی تێکۆشابوو. خرۆشچۆف و جێگرەکانی لە قۆناغی یەکەمدا ئەو دەرفەتەیان بۆ ڕژێمی کادار رەخساند، تا بەشێوەی بەرتەسك و سنووردار فەزای داخراو بکاتەوەو بەمجۆرە بەئەسپایی شۆڕشی 1956 لەبار ببات. بۆ وێنە لە بواری سیاسیدا لەنێو نوێنەرانی هەڵبژاردنەکاندا بەشێوەی کەمڕەنگ جۆرێك فرەچەشنی دەبینرا. لە بەستێنی ئابووریدا، نیوچەسەربەخۆییەك بە دام و دەزگاکانی بەشی کشتوکاڵ و پیشەسازی بچوك درا کە بەهۆی خێر و بەرەکەتی مکانیزمی بازاڕی ئازاد، دەوڵەمەند بوونەوە. لە بواری فەرهەنگیدا، ئەو دەورە بزوێنەر و کاریگەرەی کە روناکبیران لە پێکهاتنی شۆڕشی 1956 هەیانبوو، فەرامۆش نەکرابوو و رژیمی کادار لە نزیکەی ساڵەکانی شەستدا لەئاست روناکبیران بە نەرمی دەجوولایەوە. ئەو رۆشنبیرانەی کە من توانیم بیانبینم، دەیانگوت لەو سەردەمەدا بارودۆخیان "خراپ" نەبووە. توانیویانە کۆڕی وتارخوێندنەوە بگێڕن، سەفەر بکەن (بەتایبەت بانگهێشتی زانکۆکانی دەرەوە قبوڵ بکەن) و ئازادانە بنووسن و بلاوی بکەنەوە– بەتایبەت بە زمانی باو بێجگە لە زمانی هەنگاری، ئەگەر دەرسەکان، یان وتارخوێندنەوەکانیان لە دەرەوە ببوایە، بەرهەمە بلاوکراوەکانیان– تەنانەت بەرهەمی تەواو ڕەخنەگرانەش – هات و هاواری بەرپا نەدەکرد یان بە وتەیەکی ڕۆشنتر، ئەگەر رۆژنامەکانی ناوخۆ لەو بارەوە شتێکیان نەنووسیبا، کاربەدەستانیش بێدەنگییان لێدەکرد. لەمەڕ بەرهەمی بلاوکراوە بە زمانی

---

[58] Kadar، سیاسەتمەداری هەنگاری (1922)، سکرتێری گشتی حیزبی کۆمۆنیستی هەنگاریا (1956). پاش شۆڕشی بوداپێست(4ی نوامبری 1956) رووسەکان ئەویان وەك سەرکۆماری ولاتەکەی دیاری کرد. ساڵی 1958 سەرلەنوێ بوو بە سکرتێری گشتی حیزب. وەرگێڕ.

هـەنگاریش ئـەو بیرمەنـد و کۆمەڵناسـانەی کـە کارمەنـدی ڕەسمـی دام و دەزگـای دەوڵـەتی بـوون، زیـاتر بـەهۆی داکـۆکی لـە ڕوانگـەی چـەوت سەرزەنشـت نـەدەکران، بـەڵکوو بـەهۆی بڵاوبوونـەوەی ئـەم روانگـە لـە گۆڤارێکی فرەتیراژدا سەرزەنشـت دەکـران، چـوونکە وەهـا نووسـراوەیەك دەبـێ تایبـەت بـە بلاڤـوکێکی کـەم خوێنـەر بێـت. بەرۆشـنی دەتـوانین تێبگـەین کـە ئـەم جـۆرە کرانـەوە شـێنەیی و کـۆنترۆڵکراوە تـەنیا بـۆ کردنـەوەی "سـوپاپی متمانـە" لەبەرچـاو گیرابـوون. بـەڵام بۆچـی دواتـر سەرەتا بە لەمپەرێکی نەبینراو و پاشان بـە فـەرمانی وەسـتانی حـەتمی و لەناکاو راگیرا؟

گەشـەی لەمپەربـەزێن و مەهارنـەکراو و گەشـندەی "کرانـەوە" لـە چکسلڤاکیا زەنگی مەترسی وەدەنگ هێنا. وەك دەزانین ئەم بزاڤـە ساڵی 1968 رانەوەستا و تەنیا "بە یارمـەتی برایانـە و هاوکـاری چـەکدارانەی" وڵاتـانی پـەیمانی ڤۆرشـۆ سـەرکوت کـرا. لـەوە بـەدوا ئـیتر کرانـەوەی بەشێنەیی فەزاکان "گەنـدەڵی" پڕمەترسـی بـەدواوەبوو. بەمهۆیـە دەبـوو کۆتـایی پـێبێـت، بـەڵام "ئاسـاییکردنەوە" لـە هـەنگاریا، پارێزکارانـەتر، ئـارامتر و – لەمـەڕ ڕونـاکبیران – درەنگـتر ئەنجامـدرا، ئەمـەش لـەژێر کاریگەری لوکاچی پیردا بوو کـە – بەپێچـەوانەی رەخنـەکانی– بـەردەوام دووپاتی دەکردەوە کـە **خراپترین سیستمی سۆسیالیستی لە چاکترین سیستمی سەرمایەداری باشترە**، هەر ئەو لوکاچەی کە ئەوەنـدە بەختـەوەر (یـان خـۆش فکر و بلیمەت) بوو کە بتوانێ لە پاکتاوکردنـەکانی سـتالین رزگـاری بێـت. ئێستە چۆن دەکرێ بیرمەندی مارکسیست تاوانبـاربکرێ، لـە کاتێکدا کـە خودی ستالینیش لە گەڵی ڕاهاتبوو؟ لوکاچ کە بە تەمەنی زیاتر لە هەشـتا سـاڵ، لـە هـەموو جیهانـدا ناسـراوە و جێگـای ڕێـزە، بەرهەمـەکانی دەخوێندرێتـەوە و ئـیتر لـە شـانازی و شـکۆمەندی پـاش مـەرگی خـۆی دڵنیایە، بەو "کەنارە دوورە گەیشتووە کە ئیتر تیری راوچیان نایگاتـێ".

ئیتر ناکرێ بە ئاشکرا سەرکوت بکرێ و قوتابخانەکەشی لەژێر پشتیوانی واقعی خۆیدا پەرەدەگرێ.

لە پاش مەرگی لوکاچ لە چواری ژوئەنی 1971دا و پاش تێپەڕینی ماوەیەکی شیاو، کاربەدەستانی دەوڵەتی کە بەجۆرێ داب و نەریتی فۆرماڵیتەیان کردۆتە سپەری بەلای خۆیان، هەر وەك چاوەڕوان دەکرا، گوتیان ئەوکەسانەی کە لوکاچ لە نامەی 15 فوریەی 1971دا بە شاگردی خۆی زانیون و ستایشی کردوون، ئێستا پڕوپاگەندەی ڕڤیزیۆنیزمی وردەبورژوازی دەکەن، کە بەڕای کاربەدەستان ئەمە کارێکی "دژە مارکسیستییە". ئەم دوا ناتۆرە زۆر پڕمانایە، ئەڵبەت ئەگەر لەبیرمان بێت ئەوەی ئەندامانی ئەم مەکتەبە یەکانگیردەکات، ئەمەیە کە ئەوان بە پێڕەوی لە مارکس و لوکاچ، مارکسیزم بە دەرسێکی زۆرەملی نازانن، بەڵکوو بە جۆرێ مێتۆدی[59] دەزانن. لە راستیدا لوکاچ نووسیبووی: *مارکسیستێکی "ئۆرتۆدۆکسی جدی (...) دەتوانێ هەموو تێزە تایبەتەکانی مارکس ڕەتبکاتەوە، بێئەوەی کە، تەنانەت بۆ ساتێکیش ناچار بێت لە ئۆرتۆدوکس بوونی خۆی دەس هەڵگرێت، چوونکە ئۆرتۆدوکس بوون لە مارکسیزمدا تەنیا... بە مێتۆدەوە بەستراوە."*[60] بەلام وەها ڕوانینێك لەلایەن "کۆمۆسیونی سیاسەتی فەرهەنگی" کۆمیتەی ناوەندی و دواتر، لەلایەن "سکرتاریەتی" حیزبی کۆمۆنیستی هەنگاریاوە، وەك رەتکردنەوەی نێوەرۆکی دۆکترینی بنەڕەتی شۆڕشی سەقامگیرکراو لەقەڵەم درا، یانی وەك پرسیارێك راڤەی دەکەن کە بەڕای ئەوان یەکپارچەیی حاشاهەڵنەگری "میراتی تیۆری مارکسیزم — لێنینیزم" خەوشدار دەکات. لە هەمان حاڵدا کە هەندێ جار بەرواڵەت قەبوڵ دەکەن کە توێژینەوەی زانستی دەبێ کراوەبێت (ئەگینا توێژینەوە

[59] Methode.
[60] Hestoire et conscience de classe, Paris, ed. De Minuit, 1960, p. 17-18.

لەمەڕ ئەو شتانەی کە پێشتر ڕوون بۆتـەوە، ئـیتر هـیچ مانایـەکی نابێـت.) ئـــەوان قـــەت نەیانـــدەتوانی قـــەبولّ بکـــەن کـــە دەکـــرێ توێژینـــەوە "فرەچەشنی"[61] بـێ و بـە دۆکترینـی "مارکسـیزمی فرەچەشـنی" بگـات. ئەوان بـە ئاشـکرا دەیـانوت کـە ... ئیمکـانی نیـە لـە یـەك کاتـدا چـەندین هەقیقەت هەبێ، ئەو خاڵە کـە ئـەوان "لـەبیریان دەچـێ" روونـی بکەنـەوە ئەوەیە کە چ کەس و لە چ پۆستێکدا شایستەیی ئەوەی هەیە کە بـۆ وێنـە لــە بــواری فەلســەفە و کۆمەڵناســیدا هەقیقــەت راڤــەبکات؟ لەراســتیدا کاربەدەســتان بــە هێنانــەوەی بەڵگــە و داکیــۆمێنتی[62] زانســتی و، بــە توێژینەوەی قوڵتر، کۆمەڵناسانی مەکتەبی بوداپێستیان تاوانبار نەدەکرد، بەڵکوو لە پۆستی سیاسیدا و بە گەڕانـەوە بـۆ نووسـراوە ئاسمانییـەکان و بۆ پاراستنی بنەما دوگم و قەتیسەکان، ئـەوان بێحورمـەت دەکـەن. (یـان بە وتەیەکی رۆشنتر دەیانەوێ لە مەیدان وەدەریـان نـێن). ئـەوان چ بـزانن یان نا، چ بیانەوێ یان نـا، بـەمجۆرە هەلومـەرجی دادگـایی کردنـی گالیلـە دەخولقێننەوە. سەرئەنجام یارمەتی ویستنی رواڵەتی ئەوان لە دیـالکتیکی مارکسیســتی، وەك دروشمێکــی بۆشــی لێــدێت، ئــاخر چــۆن لەمــە زیــاتر هەڵدەگرێ، کـاتێ تێبگـەین کـە لـە ڕوانگـەی مارکسـدا، دیالکتیـك، یـانی: *"توێژینەوەی زانستی و سەربەست"، " لە سیمای ئەقڵانی خۆیدا (...) بۆ چــینە دەســەڵاتدارەکان و ئایدۆلۆژیســتەکانیان مایــەی شــەرمەزاری و رسواییە (...) چونکە دیالیکتیك دەرکی کردووە کە هەمان بزاڤ کە هـەموو شتێکێ پێکهێناوە، تەنیا قەوارە[63]یەکی کاتییە، هـەر بەمۆیـە هـیچ شـتێ ناتوانـێ لـە سـەر ئـەو زاڵ بێـت، چـونکە لـە بنەرەتـدا رەخنەگرانـە و شۆڕشگێرانەیە".*[64]

---

[61] Pluralisme.
[62] Demonstration.
[63] Configuration.
[64] "دواگوتاری" ژانویەی 1873 بۆ دووهەمین چاپی ئاڵمانی سەرمایە...

رۆشنە کە بەکارهێنانی ئەم جۆرە مێتۆدە دیالکتیکییە لە پانتایی فاکتە بەرهەستەکانی "دیموکراسی جەماوەری" هەنگاریادا کاریگەری "شۆرشگێرانەی" دەبێت، ئەم کارتێکردنەش ئەوکاتە ئاشکرا دەبێت، کە بۆ نموونە ئاگنش هلێر سەبارەت بە مانای خەسڵەتی وردەبورژوایی ژیانی رۆژانەی وڵاتی خۆی و مانای نەگۆڕی پێکهاتەی نەریتی بنەماڵە (کە ئنگڵس پێی وابو سەلماندوویە کە ئەوانە بەرئەنجامی ملّکداری تایبەتییە) تۆژینەوە دەکات. ئاگنش هلێر دەیەوێ پێشان بدات کە ئاڵوگۆڕی پێکهاتوو لە دام و دەزگای رێبەریدا، لەسەر چینی خواروی کۆمەڵگا کاریگەری نەبووە و لە نیازەکانی مرۆڤدا ئاڵوگۆڕی شۆڕشگێڕانەی نەخولقاندووە. بۆوەی کە ئازادیخوازی تەنیا بۆ تاقمێك وەك پێویستی دەرکەوتووە، ئیمکانی نیە بێجگە لە شێوازە جۆراوجۆرەکانی فەلسەفەی "بەهاکان" بە جۆرێکیتر دەرکەوێت، چونکە شکستی کردار[65] تیۆریش دەگرێتەوە. کۆمەڵگای "سۆسیالیستی" هەنوکەیی، بەمجۆرە بە پاراستنی پێکهاتەی فکری کۆمەڵگەی "کۆن" رۆڵێکی یەکانگیرکار[66] دەگێرێ [و لەگەڵ ئەو هاوڕەنگ دەبێ]. هەر بەمجۆرە بروکراسی سیاسی ناتوانێ قەبوڵ بکات، کە بۆ وێنە، ئاندراش هێگدوش بتوانێ بەراشکاوی لەخۆی بپرسێ ئایا لەنێوبردنی خاوەنداری تایبەتی ئامێری بەرهەمهێنان (یانی سەرنگونی سەرمایەداری تاکە بورژوا دەوڵەمەندەکان) لەخۆڕا[67] بە سۆسیالیزمێك بە هەڵسوڕیی کۆمۆنیزم دەگات، یان بە جۆرێ بەستویی بروکراسی "شێوەی بەرهەمهێنانی ئاسایی" دەگات. لێرەدا ئیتر نە تەنیا خاوەنداری تایبەتی ئامێری بەرهەمهێنان، بەڵکوو خاوەنداری تایبەتی

---

[65] Praxis.
[66] Integrateur.
[67] Ipos facto.

ئامێری بڕیاردان لە دەستی چین (یا توێـژ)ێکـی تـازە دایـە کـە سیسـتمی ئـابووری ڕێبــەری دەکـا و سـەعاتی کـار و، رادەی مووچــە و مۆنۆپــۆلی بازرگــانی دەرەوە رێکــدەخات. تیۆریدارێــژانی دەوڵــەتی لــە وەهــا توێژینەوەیەك زۆرتر دەترسێن لەجیاتی ئەوەی بوێرن بـە راڤـەکاری رەتـی بکەنەوە(چوونکە لەم حاڵەدا کەم تـا زۆر پـەرە بـە تیۆرییـە رەتکراوەکـان دەدەن). کـەوابوو باشـتر وایـە بـە روانگـەی چـەوت و چەواشـەی کـۆڕێکی بچوك لەقەڵەمی بدەن. ئەوان بەتایبەت ئەوە بە باشتر دەزانـن کـە لەسـەر بابەتی رواڵەتی و یەکچەشنی مارکسیزم بەڵگەبێننەوە، چونکە رۆشـنە کـە ئـەم دۆکترینـە یەکچەشـنییە، بناغـەی پێویسـتی دەسـەڵاتی دەوڵـەتی و هەروەها هۆکاری حەتمی قسردەرچـوونی هـەر توێژینەوەیـەکی زانسـتییە. داگیرکردنــی هەمەلایەنــە و میراتدارانــەی هەقیقــەت، لــە هــەمان حاڵــدا شاردنەوەی دەسەڵاتداریی لە پۆششی داکـۆکی لـە دۆکترینـی [شـۆڕش]دا هەموار دەکات.

پاراستنی دەسەڵاتێك کە لە شۆڕش بـە مـیرات گەیشـتووە، بەشـێوەی رەهــا وەك رێخراوەیــەکی پارێزکــار دەرناکــەوێ، بــەڵکوو وەك کردارێکــی هەردەم گەشەندە دەردەکـەوێ کـە لەئاسـت گەرانـەوە بـۆ دواوە، یـان لـە هەمبــەر دژەشـۆڕش بـەرەنگاری دەکـات. ئـەم وشـیاریە پـر رزق و برقـە "شیاو"ـە (کە لەودیو تێکڕای نیازپاکیە ناشیاوەکاندا روهـەڵماڵراوی خـۆی دەشارێتەوە) باشترین پاساوی سـەرکوتە، چـونکە ئیمتیـازی داگیرکردنـی هەقیقـەتێك کـە بـەپێی پێناسـە، تاقانەیـە، بناغـەی پێویسـتی هـەرجۆرە بیرپشـکنینێك پێکـدێنێت، تەنانـەت ئەگـەر ئێسـتاکە– و بـەپێی ئـەو

[68] Inquisition.

بەرژەوەندییە کە باسمان کرد– وەها بیرپشکنینێك بەشێوەی پسپۆڕانە و بە سەندنەوەی ریاکارانەی پۆئەنی چەند روناکبیرێ بەئەنجام بگات. لەراستیدا ئەندامانی مەکتەبی بوداپێست تەنیا کارەکانیان لە بواری فێرکاری و توێژینەوەدا دۆڕاندووە. کاربەدەستان تەنیا بە پێشگرتن لە سەفەری دەرەوە و لە بڵاوبوونەوەی ڕوانگەکانی ئەوان وازیان هێناوە. زۆربەی ئەوان بۆ درێژەدان بە ژیان ناچار بوون هەموو هێز و توانای خۆیان لە وەرگێڕاندا تەرخان بکەن، کارێك کە – بەپێی وتەی لورا بوئلا[70] – "مێتۆدێکی زراڤە بۆ لەکارخستنی مێشکیان". "مێتۆدی زراڤ" نە تەنیا بەوهۆیە کە خوێناوی نییە، بەڵکوو بەوهۆیە کە شاراوەیە. ژورنالیزمی رۆژاوایی کە هەموو شتێك سەبارەت بە سولژنیتسین بڵاودەکاتەوە لەسەر هەموو رووداوەکانی پراگ و بلگراد فوکوس (تەرکیز) دەکات تا رادەیەك هەواڵی دادگایی هاراستی بڵاوکردەوە بەڵام لەمەڕ دۆخی شاگردانی لوکاچ بێدەنگی هەڵبژاردووە.[71] ئایا هەر ئەمە هۆکاریکی

[69] هەر بەوجۆرەی کە سولژنیتسین باسی دەکات: "خەون و خولیا و هێزی دەروونی جنایەتکارانی شیکسپێر لە رادەی دە دوازدە تەرم سەرتر نەدەچوو، چوونکە ئەوان ئایدیۆلۆژییان نەبوو." بۆ خوێنڕێژ بوون دەبێ گەشبین بیت.

[70] Laura Boella، مامۆستای زانکۆی پیزا (Pisa) لەمەڕ دوابەرهەمەکانی لوکاچ کار دەکات. ئەو لەو یەکەم کەسانەیە کە لە دەرەوە ئەندێشەی شاگردانی لوکاچی ناساندووە. بۆ وێنە بڕوانە بۆ:

"Ontologia e teoria della vita quotidiana nella ricerca filosofica scuola di Budapest". Rivista internazionale di filosofia del dirrito (2-1973, pp.263-84)

[71] تا جێگایەك من بزانم تەنیا گۆڤاری Manifesto راپۆرتێکی قووڵ و رۆشنی لەم بابەتە ئاراستە کرد.

گونجاو بۆ ناساندنی ژیان و بەرهەمەکانی ئەوان بە خوێنەرانی **لەتان مودێرن** نییە؟
ئەڵبەت ئەم بەرهەمەی بەردەستان (کە ئەندامان و لایەنگرانی مەکتەبی بوداپێست بەهۆی ترس لە خەفەقان نەیانوێراوە هاوکاری بکەن) بەتەنیایی ناتوانێ بروکراتەکان لەقاو بدات. ئێستا ئەگەر وایدابنێین ئەم توێژینەوەیە کە ئێمە لەمەڕ ئەوان کردوومانە بەتەنیا ناتوانێ کاریگەری قووڵی هەبێت، بەتایبەت بەوهۆیە کە ئەوان گیرۆدەی مکانیزمێکن[72] کە لە یەکە یەکەیان بەهێزترە. وادیارە کە ئێستاکە، دەسەڵاتی فراوانخوازنەی پەیمانی ڤۆرشۆ، "ئاساییکردنەوە" لە هەنگاریادا بە دوو هۆ بە باش بزانێ: لە پلەی یەکەمدا، هەنگاریا سنووری هاوبەشی لەگەڵ یوگسلاڤیا هەیە کە لەرووی ستراتژیکەوە دەوری گرنگی هەیە و ئەم فەرزە وێنا دەکرێت کە رەنگە رووسەکان "لە حاڵی رووداوێکی پێشبینی نەکراو" بۆ نموونە، لە کاتی مەرگی تیتۆدا، بیانەوێت دەس تێوەردەن. لە پلەی دووهەمدا رێفۆرمی ئابووری هەنگاریا کە چەمکی سوودهێنەریی لەگەڵ بازار هێناوەتە ئاراوە، ئەو دام و دەزگایانە کە بۆ رووسەکان کاردەکەن، تووشی مەترسی کردووە. ئەوان بۆ پاراستنی بەرژەوەندی خۆیان هەڕەشەیان کردووە کە ناردنی نەوتی خۆیان بۆ دەرەوە کەم دەکەنەوە. جگە لەوەش رەنگە لیبراڵەکانی پێشوو کە زیاتر لە هەموان لە مەترسی رەوتی تازەی "ئاساییکردنەوە"دان، بە مەبەستی پاراستن و باشکردنی دۆخی خۆیان، لەو داخوازیانە کە رووسەکان بەئاشکرا بەیانیان کردووە، سەرتر چووبن و گەشەیان پێدابێت ــ بەتایبەت بە هەوڵی پرهەراوە لە بواری رێفۆرمی فەرهەنگیدا. ئەم کارەش کە وادەنوێنێ هەندێ کەس لەم

[72] لەم بابەتەوە بڕوانە بۆ:
Franz Eder, "Information aus Budapest" in Wiener Tagebuch, mai 1974, p. 5-6.

ئوپەراسیۆنە چاپلوسانەدا سەرنەکەوتن، تەنیا لەگەڵ"دەرسی مێژوو" پێوەندی هەیە. لە بەرانبەردا و لە بواری ئابووریدا، رێبەرانی هەنگاریا دەتوانن "رەوتی تازە" بەمجۆرە پاساوبدەن کە بە هێرش بۆ دەوڵەمەندانی نوێکیسە و ئیمتیازە جۆراوجۆرەکان، دەیانەوێ جیاوازی چینایەتی کەم بکەنەوە.

ئێستا (بۆ کورتکردنەوەی بابەتەکە) دەبێ وەبیری بێنینەوە کە لەنێوان ئەزموونی "کرانەوە" کە گۆیا گەشە و ئەکتیڤی ئەو لە مەبەستی "بڕیاردەرانی" سەرتردەچێ (وەك چکسلڤاکیا) و "پارێزکاری" چەوسێنەرانە و زەخت و زۆری بروکراتیك کە لە کورت ماوەدا مەترسی تەقینەوەی لێدەکرێ (وەك شۆڕشەکانی 1956 هەنگاریا) کورتە مەودایەك لە ئارادایە.

ئامانجی ئێمە ئەوەیە... کە تێکۆشین هەرچی زیاتر ئەم مەودایە زۆر قووڵتر بکەینەوە و بۆ نموونە دەرکی مانای واقعی ئەم دوا وتەیەی جۆرج ئاچل هەموار بکەین: "ئامانجەکانی هیۆمانیزم[73]، دیموکراتیزم[74] و سۆسیالیزم — باشترین و شەریفترین ئامانج و خولیا و مەرامی ئەخلاقی کە بەدرێژایی مێژوو پەروەردە کراون — لە نێو بەها مەعنەوی و [illegible]"[75]

---

[73] Humanisme.
[74] Democratisme.
[75]"Une intervive de Gyorgy Aczel" in LEcole et la nation, 240, Juin 1974, p. 41.

پەراوێز

چەن یاداشتێکی ژیاننـاسانە و کتێبنـاسانە لەمەڕ ئەندامانی قوتـا بخانەی بودا پێست.

فرێنس فێهـر: سـاڵی 1933 لـە بوداپێسـت لـەدایك بـووە. لـە سـاڵی 1954بـەملاوە شاگردی لوکاچ بووە. لە ساڵی 1956 تا 1967 لە فێرگەی ناوەندی مامۆستای زمان بـووە. لـەم سـەردەمەدا چـەن بەرهـەمێکی لـە بـواری رەخنـەی ئەدەبیـدا نووسـیوە. لە1967 تا 1970 هاوکاری زانسـتی لوکـاچ بـووە. لـە 1970 تـا 1973 توێـژکاری ناوەندی مێژوونووسی ئاکادمی زانستەکانی هەنگاریا بووە. ساڵی 1973 بۆ نیشاندانی هاوپشتی لەگەڵ هاوکارانی خۆی کە بەهۆی بیرجیاوازی دەرکرابـوون، دەسـتی لـە کـار کێشایەوە. ئەم بەرهەمەی ف. فێهر بڵاوبۆتەوە:

Dostoievsky et la crise de l individu(1973).

ئانـدراش هێگـدوش: سـاڵی 1922 لـەدایك بـووە. وەك خوێنـدكاری ئەنێسـتیتۆی تكنیكی، بوو بـە ئەنـدامی نهێنـی حێزبـی كۆمۆنیسـت، دەسـگیركرا، بـەڵام لـە زینـدان هـەڵات. پـاش جـەنگ لـەنێو حیـزبو حكومەتـدا چـەندین پۆسـتی گرنگـی وەرگـرت. لـە1955–1965 دا بـوو بـە سـەروك وەزیـری حكومـەتی هـەنگاریا. لـەپاش سـاڵی 1956 لە بواری ئابووری و كۆمەڵناسیدا دەستی كرد بە كـار و توێژینـەوەی زانسـتی. لە بواری ئابووریدا بروانامەی خۆی پێشـكەش كـرد و لـە زانكـۆی ئـابووری بوداپێسـت دەرسی ئابووری و كۆمەڵناسی وتەوە.

لـە پـاش 1963 دەزگـای كۆمەڵناسـی نـوێی ئاكـادمی زانسـتەكانی هـەنگاریا بـەڕێوەدەبات. لـە كۆتـایی سـاڵی 1968 دا پۆسـتەكەی خـۆی لـە دەسـت دا و وەك بەڕێوەبـەری توێژینـەوەكان لـە ناوەنـدێكی ئاكـادمێكی دیكـەدا كـاری دەكـرد. سـاڵی 1973 لە حیزب دەركرا و كارەكەشی لە ئاكادمی زانستەكان لێ سەندرایەوە.

بەرهەمەكانی بریتین لە:

Le systeme des salaries dans l industrie,1960.

La sociologie bourgeoise et la realite sociale,1961.

Le develppement technique dans le cadre du socialisme, 1962.

La soclologie: les possibilities et les limites dune scince, 1966.

L home-letravail- la communaute, 1966.

Sur la structure de la societe socialist, 1966.

Un monde en mutation, 1970.

Bureaucratie ou gestion dexperts?

چـەندین بەرهـەم و وتاریشـی (بـە هاوکـاری ماریـا مـارکوش) نووسـیوە کـە بـە زمانەکانی ئینگلیزی، فەرانسی، ئاڵمانی، و ئیتاڵی بڵاوبوونەتەوە.

ئاگنش هلێـر: سـاڵی 1929 لـە بوداپێسـت لـەدایك بـووە. لـە سـاڵی 1947ـەوە شاگردی لوکاچ بووە. پاشـان لـە بەشـی فێرکاریـدا جێگـری ئـەو بـووە. سـاڵی 1959 بـەهۆی داکـۆکی لـە"ئەندێشـەی چـەوت و رڤیزیۆنیسـتی لوکـاچ لـە حیـزب و زانکـو دەرکراوە. ساڵی 1967 بوو بە توێژکاری گرووپی توێژینـەوەی کۆمەڵناسـانە و دواتـر لە ناوەندی ئاکادمی زانستەکانی هەنگاریا دەستی بە کار کرد. ساڵی 1967 بە بۆنەی نارەزایەتیەك کە فێرگـەی هاوینـەی korcula لـە یوگسـلاڤیا رایگەیانـدبوو، لەئاسـت داگیرکردنی چێکسلڤاکیا دژایـەتی کـرد. سـاڵی 1973 لـە ژیـانی فەرهـەنگی هـەنگاریا دەرکرا.

ئەندامی دەستەی نووسەرانی ئەم گۆڤارانە بووە:

Praxis (Zagreb), social Practice (Toronto) Aut-Aut (Milano).

بەرهەمەکانی ئەمانەن:

De lintention aux consequences, une tentative dethique marxiste systematique (1957-1958).
L Ethique d Aristote (1959) L Homme de la Renaissance (1963).
LaVie Quotidienne (1968).
Valeur et Hestoire, essays(1969).
Hypotheses sur une theorie marxiste de la valeur (1970).
Sur les instincts (1973).
La Theorie des besoins chez Marx (Milano, 1974).

بەرهەم و وتارەکانی ئەو بە چەندین زمانی ئاڵمانی، ئینگلیزی، فەرانسی، پرتغالی، ئیسپانیایی، سێربی، کرۆڤاتی، رۆمانیایی و ئیتاڵی بڵاوکراونەتەوە.

جۆرج مارکوش: ساڵی 1934 لەدایك بووە. پاش تەواوکردنی خوێندن لە ساڵی 1957 لە زانکوی موسکۆ، لە بەشی فەلسەفەی زانکۆی بوداپێست مامۆستای مێژووی فەلسەفە بووە. ساڵی 1959 لە ناوەندی فەلسەفەی ئاکادمی هەنگاریا توێژکاری زانستی بووە. لە پلەی یەکەمدا لە بواری پرسەکانی ئپیستمۆلۆژیدا کاری کردووە و پاشان لە بواری مێژووی فەلسەفە و مێتۆدۆلوژی زانستی کۆمەڵایەتیدا کاری کردووە. ساڵی 1968 لە حیزب دەرکراوە. ساڵی 1973 کارەکەی لە ئاکادمی زانستەکاندا لەدەست داوە.

بەرهەمەکانی بریتین لە:

Le langage, la logique et la realite: Remarquse critiques sur "Tractatus" de Wittgenstein, 1963.

Le marxisme et "lanthropologie", 1966.

Les principales tendances de la philosophie occidentale modern, (en collaboration avec Zador Tordai), 1964.

La perception et le probleme esprit-corps, 1968.

Dans quelle mesure, une economie critique est-elle possible? (en collaboration avec Gy. Bence et J. Kis)

ماریا مارکوش: ساڵی 1936 لە پۆڵۆنیا لەدایك بووە. ساڵی 1957 بواری فەلسەفەی زانکوی موسکۆی تەواو کردووە. سەرەتا وەك توێژکاری زانستی لە بەشی فەلسەفەدا و پاشان لە ساڵی 1963 بەملاوە لە ناوەندی کۆمەڵناسی ئاکادمی هەنگاریادا کاری کردووە. ئەو لە بواری کۆمەڵناسی ئابووریدا (بەتایبەت بە هاوکاری

ئاندره هێگدوش) چەندین توێژینەوەی ئەنجام داوە. هەروەها لەمەڕ پرسەکانی بنەماڵە و ئازادی ژنان توێژینەوەی کردووە. ساڵی 1968 لە حیزب دەرکراوە. ساڵی 1973 بەبۆنەی ئەندێشەی "دژەمارکسیستی" کارەکەی خۆی لە ناوەندی کۆمەڵناسی لەدەس داوە.

وتار و بەرهەمەکانی ئەمانەن:

Lhomme – le travail- la communaute (en collaboration avec A. hegedus), 1966.

C.W. Mills et la sociologie de lelite, 1962 Le choix et la prestige des professions, 1967; Le role des indications dans la planification de la consummation (en collaboration avec a. hegedus, 1967; Les femmes et le travail: lemancipation des femmes dans limpasse, 1970; Le temps de loisir et la division du travil 1971; La modernisation et les alternatives du progress social (en collaboration avec A. hegedus). 1973; Les mutations dans la fonction de socialisation et les modeles familiaux, 1974.

هەروەها چەندین وتاری جۆراوجۆری بە زمانەکانی فەرانسی، ئینگلیزی ئاڵمانی و ئیتالی بڵاوکردۆتەوە.

میهای وایدا: ساڵی 1935 لە بوداپێست و لە بنەماڵەیەکی چینی ناوەندی لەدایک بووە. خوێندنی سەرەتایی و ناوەندی لە بوداپێست و پاشان خوێندنی فەلسەفەی سەرەتا لە ئەنستیتۆی لێنین و پاشان لە ساڵی 1956 لە زانکۆی Eotvos Lorand لەژێر سەرپەرشتیاری ئاگنش هلێردا تەواو کردوە. دوای خوێندنی زانکو لەگەڵ ج. لوکاچ ئاشنا بوو و تا کاتی مەرگ شاگردی ئەو بوو.

لە1958 تا 1961 لە خوێندنگەی سەرەتایی و لە1961 تا 1973 لە ناوەندی فەلسەفەی ئاکادمی هەنگاریا مامۆستا بووە. ساڵی 1973 بەهۆی "فکری چەواشە"

لە پۆستەکەی لابراوە. ساڵی 1967 عنوانی "کاندیدی زانستی فەلسەفی" (هاوتای دوکترای دەوڵەتی) بەدەست هێناوە.

بەرهەمەکان، کتێبەکان:

Contribution a la critique de la conception phenomenologique husserlienne "scince", Budapest, 1968.

Aux frontiers du mythe du rationnel. La phenomenology de Husserl, Budapest, 1969.

وتارە گرنگەکان:

-"Le probleme de levidence",1964.

-"La representation objective de la nature de la praxis social",1967.

-"Fonction de la dictature fasciste", 1970.

بەرهەمە بڵاونەکراوەکان:

-Mouvement de masse et dictature / Etude sociologico-politique sur le fascisme, 1969-1970 ("function de la dictature fasciste" est un extrait de ce livre).

- Sur les traces de la dialectique/ Lukacs en 1918-1919.

-Mythe et realite de la communication, 1972.

- Vision du monde et gout artitique/ A propos de peinture, 1973.

سەبارەت بە قوتابخانەی بوداپێست

جۆرج لوکاچ

بوداپێست، 15ی فوریەی 1971

ئاغای کروکی خۆشەویست[76]

بۆ نامەکەی 31ی ژانویەی 1971 گەلێ سوپاستان دەکەم. پرسی "کتێبەکانی ئاینده" زۆر جێگای سەرنجی منه. ئەمە بابەتێکی ئالۆزە کە بە رای من دەبێ قولترین – دەرهەستترین و هەروەها بەرهەستترین – ویستەکانی هەر تیۆریداڕێژێکی وشیار بەشێوەی سەمەربەخش بەخۆیەوە خەریك بکات.

بەمبۆنەوەیە کە من بە پرسێکی تەوەری دەسپێدەکەم. پاش شەڕی جیهانی دووهەم دەرکەوت کە هەرکام لە دوو بلوکی جیهانی دابەشکراو دەبێ تەنیا لە ژێر دەسەلاتی تاقە خەتێکی فکریدا خۆ رێکبخەن. لە جیهانی سۆسیالیستیدا دژەڕەوتێکی ئاشکرا لە ئارادا نەبوو، کە لەگەڵ چەواشەکردنی ستالینی مارکسیزم دژایەتی بکات. رۆژاوای سەرمایەداریش چووبووە ژێر دەسەلاتی پاوانکراوی[77] نیوپۆزەتیڤیزمی شێوەژیانی[78] ئەمریکایی. رووداوە کۆمەلایەتییەکانی ئەم 25 ساڵەی دوایی، گەلێ زەبری

---

[76] نامەی لوکاچ بۆ دەستەی نووسەرانی گۆڤاری Times literary supplement کە وەرگێرانی ئینگلیزی ئەم نامەیەی بلاوکردۆتەوە(11ژوئەنی 1971). دەقی نامەکە کە بە زمانی ئالمانی نووسراوە بۆ یەکەمجار لە گۆڤاری Praxisی یۆگسلاڤیادا بلاوبۆتەوە (ژمارەی 2–3،1973)

[77] Manipulations.

[78] American way of life.

کاریگەری لە هەر دوو شێوەی پاوانخوازی ئایدیۆلۆژیك وەشاندووە و لە نێوان لایەنگرانیاندا شك و گومان و تەنانەت قەیرانی خولقاندوە. پێشکەوتنی گەشندە و بەشێنەیی ئەم ئاڵوگۆڕانە رەوتێکی بەشێوەی ناهەموار، بەڵام بەرۆشنی، ئاشکراکردووە کە تاقە ئامێری تیۆری — پراتیکی بۆ دەرخستنی مێژووی راستییە کۆمەڵایەتییەکانی مرۆڤ لە دۆکترین[79] و مێتۆدەکانی مارکس دایە — ئەو دۆکترین و مێتۆدانەی کە لە چارەکە سەدەی رابردوودا لەبرەو کەوتبوون و سووکایەتییان پێدەکرا.

ئەگەر دەوری بەرهەمە تیۆرییەکانی خۆم لە گۆڕینی بیروڕای گشتیدا بە هەند وەرنەگرم، لەگەڵ خۆم درۆم کردووە. بەڵام سەرەڕای خۆشحاڵی خۆم لەم کاریگەرییە، دەبێ بڵێم گۆڕانێکی لەوچەشنە قەت کاری مرۆڤێکی تەنیا نییە. بەپێچەوانەوە ئەگەر بەسەرنجدان بە ئاخیزگە و کاریگەری خێرای نووسراوەکانم توێژینەوەیان لەسەر بکرێت، زیاتر روون دەبێتەوە کە تێکۆشانی تیۆریکی من هەرگیز تێکۆشانی ئەندێشەیەکی ئیزولە و دوورەپەرێز نەبووە، بەڵکوو لە گرسان و هەڵدانی بزاڤێك و قوتابخانەیەکی فکریدا کاریگەری بەرین و گەشندەی هەبووە.

هەرچەند کە هێگل و ئابوریزانانی کلاسیکی بریتانیا و سۆسیالیستە یوتۆپیستەکان لە پێکهاتنی سیستمی فکری مارکسدا کاریگەر بوون، بەڵام خۆشی بلیمەتێکی زانستڤان بوو کە زۆر کەشفی تازەی ئەنجامدا و بە یارمەتی ئەوان چەندین یاسای مێتۆدۆلۆژیکی بەردەوام کاریگەری تۆژینەوەی زانستی سەرکەوتووانە نووسیەوە. بۆ تاقیکردنەوەی کاریگەری رۆڵی کۆنکرێتی ئەم مێتۆدانە لە تێکڕای کاروباری ژیانی کۆمەڵایەتیدا و هەروەها بۆ پەرەپێدان بەم مێتۆدانە بوو کە لە درێژەی

[79] Doctrine.

تێکۆشانی تیۆری و فێرکاری مندا قوتابخانەی ناسراو بە بوداپێست دامەزرا. ئەم قوتابخانەیە لە رێگەی توێژینەوەی تاکنووسانەی قۆناغە گرنگەکانی گەشەی کۆمەڵایەتییەوە تێکۆشاوە تا پێکهاتەکان و ئاڵوگۆڕی بنەمایی پرۆسەی مێژوویی– ئانتۆلۆژیك بەشێوەی کۆنکرێت و هەمەلایەنە رۆشن بکاتەوە، بەجۆرێك کە دەرکی دروستی ئەو، ئاخێزگەی هەر مێتۆدۆلۆژییەکی مارکسیستییە. ئەمە کە تێکۆشانی قوتابخانەی بوداپێست لە بواری جیهانیدا زیاتر بە بەرهەمەکانی خودی من — کە زۆربەیان بە زمانی ئەڵمانی نووسراون — ناسرابێت، قەت نکۆڵی لەم راستییە ناکات کە ئێمە لەگەڵ روانگەیەك بەرەوڕووین کە گرنگییەکی زانستی بەرچاوی هەیە و بێگومان لە داهاتوودا زیاتر پەرەدەگرێت. ئەگەر بمەوێ وەڵامێکی شیاو بە پرسیارەکەی ئێوە بدەمەوە، دەبێ بەگشتی گرنگترین بەرهەمەکانی قوتابخانەی مارکسیستی بوداپێست ئاراستەبکەم.

جیهانی ئەندێشەی ئەم قوتابخانەیە، بەپێچەوانەی بوارە فرەچەشنەکانی، جیهانێکی گونجاو[80] و خاوەن پێکهاتەیە[81]. هەڵسوڕترین ئەندامی ئەو ئاگنش هلێرە کە لەنێوان کارەکانی ئەودا سێ بەرهەم پیشاندەری چەن رەوتێکە کە ئامانجی مارکسیزمی ئەم قوتابخانەیە دەردەخات. **ئەخلاقی ئەرستوو**[82] و **مرۆڤی رنێسانس**[83] (دوو بەرهەمی) تاکنووسی مێژوویین. یەکەم کتێب ئاسۆیەك لە تێکڕای فەلسەفەی ئەفلاتون و ئەرستوو ئاراستەدەکات. کتێبی دووهەم چەسپاندنی تەواو و هەمەلایەنەی کاسیرێر[84] مارکسیستێك پیشان ئەدات. باسی وردبینانە و

80 Coherent.
81 Structure.
82 L,Etique D Aristote.
83 L Homme de la Renaissance.
84 Cassirer بیرمەندی ئاڵمانی (1874 – 1945).

پڕشەوقی سەردەمێکی فکری کە مارکسیزم تا ئێستا بە قووڵی تۆژینەوەی لەسەر نەکردووە. ئەم دوو بەرهەمە لە توێژینەوەی مێژوویی پەتی ئێجگار سەرتر دەچن: سەردەمانێك کە ئەم کتێبانە باسی دەکەن — کۆتایی سەردەمی کۆن و یوتۆپیای چاخی رنێسانس — لەو سەردەمانەن کە لەو مەودایەدا لەخۆنامۆیی ئەوەندە پەرەی نەسەندبوو و، لەنێوان هێزە سروشتییەکانی مرۆڤ و وزە و توانایی تاکیی ئەودا کەمترین مەودا دەبینرا. ئەم سیستمە فکرییە، ئاگنش هلێری بۆ نووسینی تۆکمەترین و دەوڵەمەندترین بەرهەمی بردووە: **ژیانی رۆژانە**[85] کە نێوئاخنی سەرەکی ئەو، دەرخستنی گشتێتی هەڵسوڕیی سیستمی هەوڵ و تێکۆشان و مێتۆدەکانی ئەندێشەی رۆژانەیە. ئەم سێ کتێبە لەلایەن ناوەندی بڵاوکەرەوەی ئاکادیمی زانستەکانی هەنگاریاوە بە زمانی هەنگاری چاپ کراوە. **ژیانی رۆژانە** لە هەمان حاڵدا یەکێ لە گرنگترین نموونەی رنێسانسی ئانتۆلۆژی[86] مارکسیستی لەم دەیە دایە.

توێژینەوەکانی جۆرج مارکوش یش هەر لەم بەستینەدا جێدەگرن. بەڵام گەلێ ئاقاری ئێجگار جیاواز دەگرنەبەر. کتێبی ئەو: **مارکس و چەمکی گەوهەریی مرۆڤ**[87] یەکەم ئەزموونی مارکسیستی بۆ شرۆڤەی چەمکە بنەماییەکانی ئانتۆلۆژی مارکسی و مرۆڤناسی جیانەکراوە لەگەڵ ئەم ئانتۆلۆژییەیە. مارکوش لەم بەرهەمەدا، کارێکی ماناناسانەی[88] وردبینانە و ژیرانەی بە باشی بەئەنجام گەیاندووە— هەرچەند کە ئەم کارە بە یارمەتی کاربردی قووڵی مێتۆدەکانی مارکس ئەنجام ئەدات. بەرهەمی

---

[85] La vie quotidienne.
[86] Ontologie.
[87] Marx et le consept dessence humaine.
[88] Semantique.

رەخنەگرانــەی مــارکوش ســەبارەت بــە ڤیتگێنشــتاین[89] و شــرۆڤەی رەخنەگرانەی ئەو لەمەڕ پێکهاتـەی پەڕخوازانـەی ئـاوەز[90] — کـە لـەنێوان بەرهەمـە مارکسیسـتییەکاندا نموونەیـەکی دەگمەنـە — چـەن بەرهـەمێکی رەسەنن و بەپێی دەرکی هـەرە بـەرینی ئەندێشـەکانی مـارکس و ناسـینی هەمەلایەنـەی بـوارە زانسـتییە تایبەتـەکان زۆر شـێواز و ئاسـۆی نوێمـان بەروودا دەکەنەوە.

بەرهەمــەکانی میهـای وایـدا رەوتێکـی تـەواو جیـاواز دەگرنەبـەر: لـە ئیپیستمۆلۆژی[91] یەوە بەرەو ئانتۆلۆژی کۆمەڵایەتی و توێژینەوەی سیاسـی کۆمەڵگا دەچنەپێش. وتاری ئەو لەمەڕ هوسـرێل[92] بێجگـە لـەوەی یەکـەم کۆششـی راسـتینی مارکسیسـتی لـە ململانـێ لەگـەڵ دیاردەناسـی[93] و سیسـتمی فکـری ئـەودا پیشـان ئـەدات، بـەڵکوو بەتایبـەت پرسـەکانی ئیپیسـتمۆلۆژی لـە روانگـەی پراتیکـەوە، یـانی ئـانتۆلۆژی هـەقیقی رۆشـن دەکاتەوە. هەرچەند کتێبی ئەو لەمەڕ فاشـیزم بەروواڵـەت باسـی بابـەتێکی زۆر جیاواز دەکات، [بـەڵام] بەرئەنجامـەکانی لـەو پرسـانەی کـە گەڵاڵـەی دەکات ئێجگار سەرتر دەچن. بەڕای من ئەو گریمانـەی کـە ئـەو ئاراسـتەی دەکات، یەکەم هەوڵی مارکسیستی گرنگە لەم بوارەدا.

هەروەها توێژینەوە لەمەڕ جوانیناسی[94] بەشێکی بەرچاو لە کارەکـانی قوتابخانەی بوداپێست داگیردەکات. توێژینـەوەی (هێشـتا بڵاونـەکراوەی)

[89] Wittgenstein، بیرمەند و لۆژیکزانی ئینگلیزی (1889–1951)

[90] Perception.

[91] Epistemologie.

[92] Husserl، بیرمەندی ئاڵمانی (1859–1938).

[93] Phenomenologie.

[94] Esthetique.

فرێنس فێهر سەبارەت بە داستایۆفسکی[95]، بەپێی شرۆڤە لەبیرکراوەکانی مارکس و بەپێی دەرکی قووڵی بەرهەم و بابەتە ئەدەبییەکان، راپۆرتێکی تۆکمە و رەسەن لە زیندویی فەرهەنگی روسیا لە کۆتایی سەدەی 19دا ئاراستەدەکات. فرێنس فێهر لە هەمان حاڵدا تیۆرییەکی مارکسیستی نوێ لەمەڕ رۆمان دێنێتە ئاراوە. جگە لەمەش کتێبەکەی ئەو بەو دیالۆگە چڕوپڕە کە لەسەر تاکگەرایی[96] مۆدێڕن هەڵیدەگرسێنێ، لە بەرهەمێکی رووتی مێژووی ئەدەبیات ئێجگار بەرینترە.

من بە بڕوای قووڵم گەیشتووم کە هەر ئێستا و لەنێو ئەم بەرهەمانە دایە کە فەلسەفەی داهاتوو دەڕسکێ و دەپشکوێ.

[95] بەرهەمی فرێنس فێهر لەمەڕ داستایۆفسکی ساڵی 1973 بڵاوبۆتەوە. کورتەیەکی لە گۆڤاری Telosدا چاپکراوە.

[96] Individualisme.

چەپی مۆدێرنی هەنگاریا:
کۆمەڵناسی و شۆڕش

سێرژ فرانکل و دانیال مارتن

دەقێک کە لە پێش چاوتانە بە زمانی فەرانسی نووسراوە و پێشتر بەشێکی لەلایەن Franz Marek ـەوە کراوە بە ئاڵمانی و لە Wiener Tagebuch (ژۆئەنی 1973) بلاوکراوەتەوە. هەر دوو نووسەری ئەم وتارە لەژێر چاودێری پۆلیسی هەنگاریادا بوون... بۆوەی مەترسی ئەوە هەیە کە پۆلیسی هەنگاریا (بۆ پیشاندانی جدی بوون و پسپۆڕ بوونی خۆی) رەنگە بە هەڵە کەسانێکی بێتاوان بگرێت. بەدڵنیاییەوە رادەگەیەنین کە فرانکل و مارتن خەڵکی هەنگاریا نین و لەو وڵاتە ناژین.

(فرانسوا – ریڤێر).

1. سەرهەڵدانی رەخنەی مۆدێرنی رادیکاڵ لە هەنگاریا

لە وڵاتانی پەیمانی ڤۆرشۆی [پێشو] رەنگە تەنیا لە هەنگاریا دایە کە جۆرێك رەخنەی چەپ و رادیکاڵ بەتایبەت لە ڕەهەندی تیۆریدا، زۆرترین پەرەی سەندووە.

لە پەیدابوونی ئەم چەپە مۆدێرنەدا دەکرێ دوو ئاستی رەخنە لێك جیاکەینەوە. یەکێ لەم ئاستانە رەخنەی تیۆری کۆمەلگایە، کە لەسەر بنەمای سیستمی بەها مارکسیەکان راوەستاوە.

ئەم رەخنە تیۆریکە توانیویە لە ساڵەکانی شەست دا بپشکوێ، لە سەردەمێکا کە شانسی ئەوەی هەبووە کە بتوانێ ئەندێشەکانی خۆی بەیان بکا و بڵاوی کاتەوە، تەنانەت ئەگەر ئەم کارەی بەشێوەیەکی بەرتەسك بێت (بەڵام لەچاو ئاستەنگەکانی سۆڤیەت تاڕادەیەك کراوەیە). ئاستەکەی تری رەخنە ئالۆزتر و تەماوییترە: چەمکی بەها رادیکاڵە مارکسیەکان— کە لە خۆڵەمێشی ئایدیۆلۆژی رەسمی بوژێندراوەتەوە. (ئەم ئایدیۆلۆژییە ئایدیۆلۆژییەکی دەسکرد و رزیوە کە لەودا ئەو بەهایانە کە خزمەت بە بەرژەوەندی تایبەتی توێژی بیرۆکرات دەکەن لەجیاتی بەها مارکسییەکان جێگیر بوون). ئەم بوژاندنەوەی بەها مارکسیەکان (کە لە بنەرەتدا دژی بروکراسییە) هەموو کۆڕ و کۆمەڵی لاوانی ناڕازی و ناسازگار لەگەڵ بەها زاڵەکان دەگرێتەوە.

بەڵام لاوان بەگشتی (بێجگە کەمینەی رەخنەگر و کەمینەی بەرزەفڕ) هێشتا وەك بەرەکانی پێشو لە نێو داوی بەهاکانی بەرهەمی رۆژاوا[97] دا گیریان کردووە. ئەم بەهایانە هەر ئەوانە بوون کە بەدرێژایی ماوەیەکی درێژ، بە هۆی خنکانی رەخنەی نێوخۆیی، رەخنەی هەنگاریای بۆ خۆی پاوان کردووە. بەهاکانی بەرهەمی رۆژئاوا (بە کەڵکوەرگرتن لەو دۆخە دەگمەنە کە دەسەڵاتی سیاسی بۆی رەخساندووە) لە رێگەی شەپۆلەکانی رادیۆوە (رادیۆ ئەوروپای ئازاد، دەنگی ئەمریکا) لە رێگەی کۆچ و سەفەرەوە، لە رێگەی کاڵا فەرهەنگیەکانەوە (سەرەڕای ئەوەی بە توندی کونترۆڵ دەکران) بۆ جەماوەرێکی بەرین لە خەڵك، پیشاندەری تاقە ئەلترناتیڤ[98] بوون کە ئەفسانە و خەونە یوتۆپیاییەکانیان لە ئاست فاکتی دوور لە هۆمێدی رژێمی دەسەڵاتدار، بەرهەست دەکردەوە.

---

[97] Made in Occident.
[98] Alternative.

دەرفــەتێك كــە بــە ڕەخنــەی نێوخــۆیی درا تــا بەشــێوەی راشــكاو روانگەكانی خۆی دەربڕێ – تا رادەیەك بە هۆی سیاسەتی یـانوش كـادار و گرووپی ئەو– مۆنۆپـۆلی رەخنـەی بەرهـەمی رۆژئـاوای هەڵوەشـاندەوە. دەكرێ بەئاسانی وێنای بكەین كە سەرهەڵدانی رەخنەیـەكی نەتـەویی، بـۆ كۆمەڵگـەی هـەنگاریا، بـۆ خـۆ چـالاككردنی[100] ئـەو، چـەندین بەرئـەنجامی گرنگی هەیە، بەتایبەت ئەگەر ئەم رەخنەیە بیتوانیبا بە دوور لە ئاستەنگە سەختەكان پەرەبگرێ.

لـەم رەخنـە نەتەوەییـەدا، سروشـتییە كـە رەوتـی چـەپی مـۆدێرن لـە كەمینەدا بێت، رەوتـی دیكـە كـە دەكـرێ بەگشـتی بـە "تكنۆكراتیـك"[100] ناودێر بكرێ ئەڵبەت گەلـێ بەهێزترە، بۆوەی بەرژەوەنـدی (چـەنلایەنە) و جیاوازی بروكراسی نوێنەرایەتی دەكات.

دەرفەتەكانی رەوتـی تكنـۆكرات بـۆ رێكخسـتنی هێزەكـانی لایـەنگری ئـاڵوگۆڕی كۆمەڵایـەتی (بەتایبـەت لـە سیسـتمی سیاسـی دیسـپۆتیك دا) ئێجگار زیاتر لەو رەوتەیە كە خۆی بە نوێنەری چـین و توێـژی بـەرفراوانی بێدەسەڵات و بێئتۆریتە دەزانێ، یانی چەپی رادیكاڵی هەنگاریا.

بەهۆی دیسپۆتیزمی سیستمی سیاسی، دوو ئاستی رەخنەی رادیكاڵی چـەپ قـەت نـاتوانن یـەكبگرن و پێوەنـدی كۆمەڵایـەتی و سیاسـی گـرنگ دابڕێژن.

دەرفەتەكانی گرسان و بەرینبوونـەوەی جـۆری رەخنـەی نەتـەوی كـە رەخنــە رۆژئاوایــەكان هێــور دەكاتــەوە، لــە پــاش هێرشــی چــەكدارانەی سۆڤیەت بۆ چێكسلۆڤاكیا، بە زۆری لە هەموو وڵاتانی ئەوروپای رۆژهەڵاتـدا قەدەغـە كـرا. ئـەم دەسـتێوەردانە چـەكدارانە نیشـانەی سـەرەتای بزاڤـی

---

100 Auto dynamisme.
100 Technocratique.

گشتی سەکوت کردنی رەخنـە رەسـەن و نەتەوییەکانـە لـە هـەموو بلـوکی رۆژهەڵاتدا بوو، جێگایەك کە کۆنەپارێزترین هێزەکان هەست بـە دڵگـەرمی دەکەن. ئەم پرۆسەی کۆنەخوازییە کە ساڵی 1968 دەستی پێکـرد، لـەم دواییانـەدا لـە هـەنگاریا (وڵاتێـك کـە پـاش 1968، رەخنـە و پرۆسـەی رێفـۆرمی ئـابووری و کۆمەڵایـەتی پێشـی پـێگیرا) لەمـەڕ چـەپی مـۆدێرن، گەشەی زیاتری کردووە. گاڵتەی چارەنووس لەوە دایـە کـە خـودی جـۆرج ئاچـل، بەرپرسـی فەرهـەنگی حیـزب، و ئەسـتێرەی هەڵبـژێردراوی دنیـای فەرهەنگی هەنگاریا (کە بۆ پارتی کۆمۆنیستی ئیتالیا و پارتی کۆمۆنیستی فەرانسا بەتایبەت ئێجگـار خۆشەویسـتە) لـە وتارخوێندنەوەیـەکی تونـد و تیـــژدا، هێـــرش دەکاتـــە ســـەر "پاشـــگەزبووەکان" "شۆڕشـــگێڕە رواڵەتییـــەکان"، "وردە بـــورژوازی رۆمانتیـــك" "رڤیزیۆنیســـتەکان" و "ئانارشیســـتە چـــەپە نوێکـــان" کـــە رۆڵێکـــی"بەشـــێوەی بەرهەســـت کۆنەپەرستانە"یان هەبووە و بەشێوەی "مەیمون ئاسا لاسایی ئایدیۆلۆژی بـورژوازی دەکەنـەوە". ج. ئاچـل دەسـتەواژەی چـەپی مـۆدێرنی زۆر بەکاربردووە، ئێمە لە جیاکردنـەوەی چـەپی نـوێ لـە چـەپی کـۆن لەگـەڵ ئەودا هاودەنگین. ئێمەش ئەم وشانە و چەندین وشـەی دیکـە وەك چـەپی رادیکاڵ بۆ سادەیی باسەکەمان بەکار دەبەین، بـەڵام لـە هـەمان حاڵـدا لـە ئاستی رواڵەتی بوونی ئەم جۆرە ناتۆر هەڵبەستنانە ئاگادارین، بێ ئـەوەی بزانین ئایا کەسانی ناودێرکراو قەبوڵی دەکەن یان نا.[101]

هێرشی ج. ئاچل نیشانەی سەرەتای فەزای پۆلیسی و زەبر و زەنگێکە کـــە بـــە شـــیمانەی زۆر هەڵوێســـتی "دژە مارکســـیزمی" تاوانبـــارکراوان

[101] تاوانبـار کـراوان بـریتین لـە: ماریـا مـارکوش و ئانـدراش هگـدوش (کۆمـەڵناس) میهـای وایدا و ئاگنش هلێر (بیرمەند و شاگردی لوکاچ). جۆرج ئاچل لە کونفرانسی راگەیانـدن و پروپاگەنـدەی فەرهەنگیـدا کـە رۆژانـی 24 و 25ی 1973 لـە بوداپێسـت بەڕێوەچـوو، ناوی ئەوانی هێناوە.

دەسـەلمێنێ و بـەخێرایی دەبێتـەهۆی قەدەغـەبوونی ئـازادی بـەیان و چاپەمەنی و پێش بە چالاکی زانکۆکـان و کـۆڕی وتارخوێندنـەوە دەگـرێ. هەروەها سەفەر بـۆ هەنـدەران، بـۆ هـەر شـوێنێك، قەدەغـە دەکـات. ئـەم وتارە لە مارسـی 1973دا نووسـراوە. لـەو کاتـەوە، هـەر بـەوجۆرەی کـە ڕۆژنامەکانی ڕۆژاوا نووسیویانە، زۆربەی تاوانبارکراوان لە حیزب دەرکراون و لـەوەش خـراپتر، کـار و پیشـەکانیان لـێ سـەندراوەتەوە. ئـەمڕۆ ئـەو کەسـانە لەگـەڵ زۆر دژواری بـەرەو روون و زۆربـەیان ناچـارن لـە ڕێگـی وەرگێڕانەوە ژیانیان راپەڕێنن.

ئێمە بەپێی وتەکانی وتەبێژی سەرەکی ئەم کونفرانسە، جـۆرج ئاچـل، فەزای زاڵی کونفرانسەکە بە خوێنەران دەناسێنین. ج. ئاچل پاش دووپـات کردنەوەی نـاو و نـاتۆرە باوەکـانی کێـرملین لەمـەڕ پتـەوکردنی ریزەکـانی ئایدیۆلۆژیك، بەتایبەت چەپی نوێ، لە پلەی یەکەمدا هێرشـی کردۆتەسـەر تیۆری کۆمەڵایەتی ئەو (تاوانبـارانی سـەرەکی ماریـا مـارکوش و ئانـدراش هێگدوشن). "رڤیزیونیزمی "چەپی نوێ" و رڤیزیونیزمی راسـت، بـە چـەن دروشمێکی بەرواڵەت شۆڕشگێڕانەوە کە وادەنوێنێ دوژمنی بورژوازییـە، و هەنـدێ جـار لـە قـاڵبی دەسـتەواژەی مارکسیسـتیدا ئاراسـتە دەکـرێ لـە کۆمەڵگـەی ئێمـەدا ئەوەنـدە لایـەنگری نییـە. سـەرەڕای ئەمـەش، ئـەم بۆچوونانە، هەر وەك ئەو فکرانـەی کـە لـەڕووی سیاسـیەوە پڕخەسـارن و لەڕووی ئایدیۆلۆژیکەوە، درۆینەن، پیشاندەری یـەك مەترسـین، بەتایبـەت لەمـەڕ کـۆڕ کۆمـەڵی بـەرفراوانی لاوان." (بروانـە بـۆ نامیلکەیـەك لەمـەڕ کونفرانسەکە کە دەزگای پەخشی Kossuth لـە تـیراژی 50.000 دانـەدا بـڵاوی کردۆتـەوە). ئاچـل چـەپی نـوێ تاوانبـار دەکـات کـە "ڕۆڵێکـی بەرهەسـتی دواکەوتوانـە"ی هەیـە و لـە ڕۆژئـاوا بەپێچـەوانەی سـەندیکا و پارتە کۆمۆنیستییەکان (!!)، لەنێو "سیستمی بورژوازیدا تواوەتەوە"(!)

بەپێچەوانەی بابەتی رۆژئاوا، "رەخنەی وردەبورژوازی رادیکالی "چەپی نوێ" لە هەنگاریا نیشانەی قەیران نییە". ج. ئاچل لە وتارەخوێندنەوەی خۆیدا هەروەها دەڵێ لە هەنگاریا ئاکاری نزم، رۆحیەی وردە بورژوازی و عەیش و عشرەت خوازی بەرەی لاو نەفرەت هێنەرە. کەوابوو دەتوانین تێبگەین کە باشترین بەشی لاوەکان ئەم رەوشتە نزمانە لێبڕاوانە رەت دەکەنەوە. بەڵام ئەم شۆڕشە لەرووی کۆمەڵایەتییەوە دەتوانێ زۆر پڕخەسار بێت ئەگەر لاوەکان و خەڵکی تر بەشێوەی ئاقڵانە لەئاست ئەم دیاردانەدا بەرەنگاری نەکەن. ئەم تیۆرییە بەرواڵەت شۆڕشگێڕانە، بۆیە مەترسی هێنەرە کە (...) جۆرێك ناسیاسی کردن، و "نائایدیۆلۆژی کردن" پەرە پێدەدات، چونکە خۆی بە شکەستی حەتمی ئیدانە کراوە". ج. ئاچل بەتایبەت لە ماریا مارکوش و ئاندرە هێگدوش رەخنە دەگرێ و دەڵێ: "بەرای ئەوان ئەمڕۆ لە وڵاتانی سۆسیالیستیدا نە سیستمی سۆسیالیزم، بەڵکوو پرۆسەی "مۆدێرنیزاسیون"[102] لەئارادایە (...) پرۆسەیەك کە ئەگەر دووبارە خاوەنداری تایبەتی ئامێری بەرهەمهێنان دانەمەزرێنێ، بەهەر حاڵ کۆمەڵگەیەك دەخولقێنێ کە ئینتمای بەرەو سوود و قازانج هەیە و داوای خاوەنداری دەکات". سەرەرای ئەمەش: "خاڵێك زۆر رۆشنە: هەموو ئەم بابەتانە لەگەڵ مارکسیزم و لەگەڵ ئامانجی سۆسیالیزم هیچ پێوەندییەکیان نیە." ئەم باسە "هەم لە قاڵبی ئایدیۆلۆژیکی و هەم لە قاڵبی زانستی سەرتر چووە و ئیتر هیچ قازانجێکی نیە. سەبارەت بەم رەوتە رڤیزیۆنیستییە وا باشترە وتەیەك لە لوکاچ بێنینەوە: (...)". بەدبەخت لوکاچ، کە لەپاش مەرگی لە 1971دا رژێمی دەسەڵاتدار وەك ئامێر کەڵکی لێ وەردەگرێ و بۆ پاساودانی سەرکوتکردنی شاگردەکانی بەڵگەشی لێدێنێتەوە!

---

[102] Modernisation.

لێرەدا پێویستە لەگەڵ تیۆری کۆمەڵناسانەی چەپی رادیکاڵی هەنگاریا زیاتر ئاشنا بینەوە. گرنگترین کاری کۆمەڵناسانەی چاپ کراوی چەپی هەنگاریا، بەرهەمی ئاندرە هێگدوش و ماریا مارکوشە کە زۆر جار پێکەوە کاردەکەن و بەرهەمی هاوبەش دەنووسن. بەمبۆنەوە ئەم تۆژینەوەی ئێمە لەسەر نوسراوەکانی ئەوان تەرکیز دەکات.

بۆچوونی ئێستای ئەم نووسەرانە بەتایبەت لە دەیەی 60دا پێکهاتووە و، بەگشتی ئەوانیش وەکوو هەموو چەپی نارەسمی[103]، لەپاش رووداوەکانی 1968ی فەرانسا و چێکسلڤاکیا رادیکاڵتر بوونەتەوە. یەکێ لە سەرچاوەکانی تیۆریك و ئایدیولۆژیکی هەرە گرنگ بۆ روانگەی ئەوان، بێگومان قوتابخانەی بوداپێستە کە جۆرج لوکاچ دامەزرێنەری بووە. قوتابخانەی ناوبراو سەرەتا زیاتر خەریکی فەلسەفە بوو. کۆمەڵناسانی رادیکاڵی هەنگاریا، پاش کاریگەری ئەم قوتابخانەیە، بەجۆرێك دەستیان دایە "کۆمەڵناسانەکردنەوەی"[104]. چونکە ئەم قوتابخانەیە بەتایبەت سروشتی مەرامی هەیە و سیستمە بەهاییەکانی ئەم کۆمەڵناسانە، لە سیستمی بەهایی ئەم مەکتەبە ئێجگار نزیکە، دەکرێ ئەوان بە ئەندامانی مەکتەبی بوداپێست حساب بکەین کە ئەڵبەت بەمجۆرە پانتایی ئەم مەکتەبە کۆمەڵناسیش دەگرێتەوە. هێرشی ج. ئاچل بەگشتی لەسەر ئەم قوتابخانەیە چەقی بەستووە و تێدەکوشی دامەزرێنەری قوتابخانەکە، یانی لوکاچ لە قوتابخانەکە جیابکاتەوەو بە قازانجی رژێم بەکاری بێنێ. ئەم جۆرە بەکارگرتنەی رەخنەگرانی رژێم لەپاش مەرگیان، پیلانێکی کۆن و ئێجگار ناسراوە (بڕوانە بۆ یەکەم لاپەڕەی دەوڵەت و شۆڕش!). لوکاچ لەدوا ساڵەکانی تەمەنیدا زۆر رادیکاڵ بووبوو، ئەو ئیتر لوکاچی پێشوو نەبوو. بەڵام ئێستا رژێم تەنیا دەیەوێ ئەو بەجۆرێك پیشان بدات کە ئەو

[103] Non-orthodoxe.
[104] Sociologisation.

بەردەوام رەخنەگرێکی نەرم و نیان و میانەڕەو بووە. یان وابنوێنێ کە قوتابخانەی بوداپێست لە سەردەمی لوکاچ دا وەك ئەمڕۆ رادیکاڵ نەبووە.

تایبەتمەندی سەرەکی قوتابخانەی بوداپێست چییە؟ سروشتی سەرەکی ئەم قوتابخانەیە (کە تایبەت بە خۆی نییە) هەڵوێستی رەخنەگرانەی ئەوە لەئاست تیۆری و پراتیکی کۆمەڵگە سوسیالیستییەکان (بەتایبەت لە ئەوروپای رۆژهەلات)دا، هەڵوێستێك کە لەسەر سیستمێك لە بەها مارکسییەکان و لەسەر شروڤەی زیندووی فاکتی بەرهەست راوەستاوە. دەکرێ ئامۆژگاری لوکاچ وەك دروشمی سەرەکی ئەم مەکتەبە لەقەڵەم بدەین: "بۆ دەرکی مارکسیزم "بزاڤێکی دوو لایەنە" پێویستە: لەرووی مێتۆدۆلۆژیکەوە پاشەکشە بەرەو مارکس و، لەمەر ئەوەی بە فاکت دەناسرێ، پێشرەوی بەرەو شرۆڤەی مارکسیستی دیاردەکانی هەنووکە".[105] بێگومان ئەم چەند دێرە بۆ پێناسەکردنی هەمەلایەنەی ئەم بزاڤە فکرییە گونجاو نیە و، هەموو لایەنەکانی ئەم بزاڤە رۆشن ناکاتەوە.

2. لەمەڕ سرووشت و تایبەتمەندی کۆمەڵگەی بلوکی رۆژهەڵات

لەم بابەتەوە، تیۆری پێکهاتەی بروکراتیك، پێگەیەکی ناوەندی هەیە. تیۆری ماکس ڤێبر (و لەم دواییەشدا تیۆرییەکانی رێکخستن) لە بۆچونی کۆمەڵناسانی رادیکاڵی هەنگاریا لەمەڕ بروکراسی کاریگەری تایبەتی هەبووە. ئەوان بەم ئاکامە گەیشتوون کە کێشەکانی کۆمەڵگەی بلوکی سۆسیالیستی، تەنیا لە چەندین هۆکاری دەرەکی، زەینی و شەخسی و

105 گفتوگۆ لەگەڵ لوکاچ لەمەڕ"هەندێ لە پرسەکانی هاوژینی تەبایانە" (بە زمانی هەنگاری):Kortars (Budapest) n 5 (mai) 1968

"کەمتەرخەمی"[106] یان لە خەیانەتی دەسەڵاتدارانەوە سەرچاوە ناگرێ، بەڵکوو ئەم پرسانە زیاتر بەرهەمی چەند هۆکارێکی بنەمایین و لە ئەنجامدا، لەگەڵ گەوهەری خودی پێکهاتەی ئابووری – کۆمەڵایەتی ئەو وڵاتانە پێوەندییان هەیە. کەوابوو، وەها کۆمەڵگەیەك لەگەڵ ئەو سوسیالیزمەی کە چەندین بەرە لە شۆڕشگێڕان بە دڵ و گیان خەباتیان بۆ کرد، جیاوازی بنەڕەتی هەیە. کۆمەڵناسانی رادیکاڵی هەنگاریا، کۆمەڵگەی وڵاتانی بلوکی سۆسیالیستی بە جۆرە کۆمەڵگەیەکی تازە دەزانن کە نە سەرمایەدارییە و نە هیچ سیستمێکی کۆمەڵایەتی– بنەمایی کە بەپێی خاوەنداری تایبەتی ئامێرەکانی بەرهەمهێنان پێکهاتبێ. ئەم کۆمەڵگا هەر ئەو شتەیە کە مارکس بە فۆرماسیونێکی کۆمەڵایەتی نوێ ناودێری دەکرد. ئەو بەپێچەوانەی هەندێ مەزەندەی وشیارانە نەیتوانی سەرهەڵدانی ئاوا کۆمەڵگەیك پێشبینی بکات.

بەشێك لە ئاشقانی بێهەتوانی کاربردی رەهای چەمك و دەستەواژەی دامەزرێنەرانی مارکسیزم لە توێژینەوەی کۆمەڵگەی هاوچەرخدا پێیان وایە بەو کەشفە گەیشتوون کە ئەگەر سەرئەنجام بە سۆسیالیزم نەگەین، بەناچار بورژوازی سەقامگیر دەبێت. سەرەڕای ئەمەش، ئەم رەخنەگرانەی بلوکی ئەورووپای رۆژهەڵات، تاقە رەخنەگرانێکی رادیکاڵن کە بە سیستمی بەها مارکسییەکان وەفادار ماونەتەوە. بەڵام شەیدایی فۆرماڵیستانەیان[107] بە سیستمی چەمکی مارکسیستی، ئەوانی لە رۆشتن بەرەو تاقە مۆدێل کە دەربازبوون لە بنبەستی تیۆری (و پراکسیسی) شۆڕشگێڕانەی سەردەم هەموار دەکات، دوور راگرتووە: چەسپاندنی شۆڕشی پێویست بۆ پچڕانی حەتمی لە سیستمی بروکراتیك، تەنانەت ئەو کاتە کە ئەم پێکهاتە خۆی بە مارکسیستی دەزانێ و، لە هەمان حاڵدا

[106] Dysfonction.
[107] Formaliste.

پاراستنی پرنسیپی مارکسیستی. تەنیا بەمجۆرە دەکرێ یارمەتی بە خولقانی بزاڤێکی کۆمەڵایەتی بکرێت کە ئیتر پاشکۆی پێکهاتەی بروکراتیك نەبێت و بەپێی نەریتی تا ئەمرۆ باو بە بنبەستی بروکراتیك نەگات. تەنیا شۆڕشێکی تیۆریك لە نێو ئەم نەریتە فەرهەنگییە مارکسیستییەدا دەتوانێ بەشێوەی ریالیستی (هەرچەند ژانـاوی) شارستانیەتی هەنووکە بنرخێنێ، وەها شۆڕشێك کە بناغەی بەرنامەی راستینی گۆڕینی بنەرەتی کۆمەڵگا بێت، وەها شۆڕشیك لەگەڵ ئامانجە رەسەنەکانی مارکسیزمدا سازگارە. نووسەرانی ئەم وتارە پێیان وایە کە تۆژینەوەی کۆمەڵگەی بروکراتیك یان روو لە بروکراسی (کۆمەڵگەی سەنعەتی رۆژهەڵات و رۆژئاوا) لە ژێر تیشکی شروڤەی رەخنەگرانی هەنگاریادا دەتوانێ زۆر دەرس و ئەزموون وەرگرێ. هەرچەند ئەم بەرنامەیە هێشتا زۆر سەرەتاییە، بەڵام دەکرێ زۆر بەرنامەی شۆڕشگێڕانەی لێ ساز بکرێ و بەتایبەت لەمەڕ کۆمەڵگەی پیشەسازی زۆر یارمەتیدەر بێت.

" بروکراسی لە مێژووی مرۆڤدا لە قۆناغێکی تایبەت لە دابەشبوونی کاردا سەری هەڵدا، لە کاتێکدا کە کارکردی چەسپاندنی مافی خاوەنداریی و چەسپاندنی رێبەری [کار و باری] کۆمەڵایەتی لەژێر کاریگەری بارودۆخی [کۆمەڵایەتی]دا هەم لە مڵکداران جیابوونەوە هەم لە بەرهەمهێنەرانی راستەوخۆ، یانی چینە سەرەکییەکانی کۆمەڵگا. لە کاتێکدا کە لێکبەستراوی[108] کۆمەڵایەتی بە وەها ئاستێك گەیشت کە بۆ ئەنجامدانی وەها کارکردێك، پێویستی بە پێکهێنانی رێخراوەیەك بە پێکهاتەی[109] زنجیرە پۆست و پلەی پسپۆڕانەوە هەبوو کە پسپۆڕێتی بەکار ببات. بزاڤی بنەڕەتی لەم پرۆسە کۆمەڵایەتیە ئاڵۆزەدا ئەوەیە کە

[108] Integration.
[109] Technicite.

خاوەن — چ یەك كەس بێت یان گروپێكی كۆمەڵایەتی بێت— ناتوانێ كاروباری بەڕێوەبەری ئەنجام بدات. ئەو دەبێ دەسەڵاتی خۆی لەگەڵ گروپێك كە شایستەیی ئەنجامدانی وەها ئامانجێكی هەیە، دابەش بكات. ئەم گرووپە خاوەن زنجیرە پۆست و پسپۆڕە لە هەمان حاڵدا بۆ بەرژەوەندی تایبەتی خۆی دەگەڕێ."[110]

پێكهاتە (یان سیستمی كۆمەڵایەتی) بروكراتیك لە "شێوەی بەرهەمهێنانی ئاسیایی"دا دەسەڵاتدار بووەو لە ئەمپراتۆریە گەورەكانی دیكەی چاخی كەونارادا ڕۆڵی گرنگی گێڕاوە. ئەم سیستمە لە ڕێكخراوە بەرینە ئاینیەكاندا زاڵ بووە و لە سیستمی دەوڵەتیدا و لە پرۆسەی سانترالیزمی سیاسیدا كە لە كۆتایی كۆمەڵگەی فیودالیدا بە دەوڵەتی دیسپۆتیك گەیشت ڕۆڵی سەرەكی هەبووە و وەك دەزانین پیكهاتەی بروكراتیكی ئەم دەوڵەتە، زۆر ڕەهەندی بەرفراوانی لێكەوتۆتەوە.

ژیاری پیشەسازی لەوە بەدوا زۆر ڕێخراوی بەرفراوانی لە سیستمی ئابووری دا وەك پێویستی هێناوەتە ئاراوە. ئەم ڕێكخراوانەش، كە سیستمی بەڕێوەبەرییەكی هەرە ئاڵۆزیان هەیە، پێكهاتەی بروكراتیكیان پێكهێناوە كە تاقە پێكهاتەیەكە كە توانای بەڕێوەبەری وەها كۆمەڵگەیەكی هەیە. هەنووكە، تایبەتمەندی هاوبەشی هەموو كۆمەلگا سەنعەتییەكان، تەنانەت جیاوازترینیشیان، ڕۆشتن بەرەو ڕێخراوی گەورەی بروكراتیكە. تاقە ڕێخراوەیەك كە توانای بەڕێوەبردنی هێزەكانی بەرهەمهێنان مۆدێڕنی هەیە بەگشتی و بەشێوەی هەندێجار شێنەیی — هەندێجار ریشەیی — هەموو پێكهاتەكانی دیكەی مناسباتی كۆمەڵایەتی لە بەشەكانی ژیانی كۆمەڵایەتیدا لادەبەن تا خۆیان ببن بە پێكهاتەی زاڵ.

[110] Andreas Hegedus: "Marx sur les bases de la bureaucratie"… (Budapest), Avril 1966, p.214.

"بێگومان دەتوانین بڵێین کە بە بێ بۆچوونی کۆمەڵناسانە لە بروکراسی[111]، یان بە وتەیەکی هەمەلایەنەتر، بەبێ دەرکی مناسباتی بروکراتیك کە هەم لە دەروونی سیستمی بەڕێوەبردنی پێوەندییەکان و هەم لە نێوان سیستمی ئیدارەی کارەکان و تێکڕای کۆمەڵگەدا پێکدێت، نە دەتوانین لە بورژوازی بۆچوونێکی ریالیستیمان هەبێت نە لە سۆسیالیزم"[112].

تۆژینەوەی ڕێگای مێژوویی و ڕەوتی بروکراتیزەبوونی ئەورووپای ڕۆژهەڵات، لە دۆخی فەرهەنگی سیاسی هەنگاریادا زۆر ئەستەمە، چونکە ئازادی ئەندێشە و بەیان لەئارادا نیە. لەم وتارەدا تێدەکۆشین روانگەیەکی گشتی (هەرچەند ناتەواو) لە تیۆری ڕەوتی مێژویی وڵاتانی ئەورووپای

[111] نابێ ئەم بۆچوونە لەگەڵ روانگەیەك وەك یەك بزانین کە بروکراسی بە لقێکی کۆمەڵایەتی تایبەت لە پێکهاتەی بروکراتیك دەزانێ، بۆ نموونە: سیستمی دەوڵەتی، یان تەنیا ئەو ڕێخراوانە بە بروکراتیك دەزانێ کە بە سستی و "کەمتەر خەمی" کاردەکەن. هەندێ لە بۆچوونەکانی هەنووکە لەمەڕ پێکهاتەی بروکراتیك، لەگەڵ بۆچوونەکانی ئەم وتارە هاوشێوەن و تەنیا چەند وشەیەکی جیاواز بەکار دەبەن، وەك: تکنۆبروکراسی، تکنۆکراسی و تکنۆستراکتور و هتاد.

[112] A. Hegedus: "Marx sur les bases de la bureaucratie" p. 213.
دەبێ بزانین کە کاتی چەپی رادیکاڵی هەنگاریا، چەن وشەیەك وەك سۆسیالیزم یان سەرمایەداری بەکاردەبات، مەبەستی لەحنی بەهاناسانەی بێلایەنانەیە. سەرمایەداری تەنیا بۆ ئەو کۆمەڵگایانە بەکاردەبات کە مڵکداری یاسایی ئامێرەکانی بەرهەمهێنان لەواندا پارێزراوە، سەرەڕای ئەمەش لە هەمان دەقدا لەگەڵ کاربردی وشەی سۆسیالیزم بە دوو مانای هەرە جیاواز بەرەوروو دەبین: مانایەك کە پیشاندەری کۆمەڵگای بەناو سۆسیالیستی هەنووکەیە و مانایەك کە پیشاندەری پرۆسەی ئازادبوونی مرۆڤە بە مانای مارکسی وشەکەیە...

ڕۆژهەڵات ئاراستە بکەین و لە هەمان حاڵدا هەندێ لـە ئاڵۆزییـەکان ڕۆشـن بکەینەوە.

یـەکێ لـە تایبەتمەندییـەکانی قوتابخانـەی بوداپێسـت پێـداگری قـووڵ لەسەر ئەم تێزەیە کە خودی مرۆڤ، لە ڕێگەی کار و تێکۆشانییەوە، خـۆی وەك مرۆڤ دەخولقێنـێ و بـەمجۆرە مێـژووی تایبـەت بـەخۆی دەئافرێنـێ. کـەوابوو مـرۆڤ و مێـژووی ئـەو، پێـڕەوی حـەتمی یاسـا ئابسـتراکت و گشتییەکان نین، یاسایەك کە سەرتر لە خەباتی واقعی مرۆڤەکان و گرووپە کۆمەڵایەتییەکان بێت، خەباتێك کە ئاراستەی ئاڵوگۆڕی کۆمەڵایەتی لە دوا ساتدا دیاری دەکات. ئـەم ئەندێشـە دەگەڕێتـەوە بـۆ ساڵەکانی1920، تەنیا بەهۆی لوکاچەوە گەڵاڵە نـەکراوە، بـەڵکوو لەگـەڵ گرامشـی و کـارل کـورش[113] یـش پێوەنـدی هەیـە. ئـەمڕۆ قوتابخانـەی بوداپێسـت ئـەم ئەندێشەیە ئاوا بەیان دەکات: "چ بۆ تاکی مرۆڤ و چ بۆ بەرەی مرۆڤـەکان، فەزایـەکی بەشـێوەی بەرهەسـت ئاراسـتە کـراو کـە بـە دۆخێکـی ئامـادە سنووردار کراوە، بازنەیەك (بـەپێی سـەردەم، کـەم تـا زۆر بـەرفراوان) لـە دەرفەتـەکان و بـژاردەکانی[114] گەشـەی [مێـژوو]. مـرۆڤ لـەنێوان ئـەم دەرفەتانـەدا دەسـت دەداتـە هەڵبـژاردن، کۆمـەڵێك هـەوڵ و تێکۆشـانی ئینسانی یەکێ لەم بژاردانە دەچەسپێنی، کۆمەڵە تێکۆشانێك کـە چـەندین هۆکاری بێئەژماریان هەیە، زۆرجار هۆکاری ڕێکەوتەکان کاریان تێدەکـەن و وشـیارانە یـان ناوشـیارانە لێکبەسـتراون. مـرۆڤ، بـەپێی وتـەی لوکـاچ، بونـەوەرێکی "دەربەسـتە". ("بونـەوەرێك کـە وڵام دەداتـەوە") کـە بەردەوام لە ئاست بژاردەکانی بەرهەمی گەشەی کۆمەڵایـەتی دژەکـردەوە

[113] Karl Korsch.
[114] Alternative.

پیشان ئەدا و دەتوانێ رەوتی خۆرسکی ناکۆکی گەشەی مێژوو بکاتە چەندین پرسیار کە وڵامی وشیارانەیان بۆ بدۆزێتەوە."[115]

لە یەکەم ساڵەکانی پاش شۆڕشی ئۆکتۆبر، بەگشتی سێ بژاردە لەمەڕ گەشە [ی کۆمەڵگە] ئاراستە کرابوو:[116]

یەکەم بژاردە کە هی تروتسکی بوو یەکەم ساڵەکانی پاش شۆڕشی ئوکتبر ئاراستە کرابوو (لەگەڵ بژاردەی ساڵانی دواتری تروتسکی تەواو جیاواز بوو). ئەم بژاردە پێکهێنانی کۆمەڵێکی سانترال لە دام ودەزگای ئیداری، کۆمەڵێکی یەکپارچە و سەرەڕۆی پیشنیار دەکرد کە چاودێری کرێکاران بەسەر ئەودا ئیمکانی نەبوو. دواتر ستالین ئەم بژاردەیەی پراکتیزەکرد و ئەمڕۆ هەموو وڵاتانی ئەورووپای رۆژهەلات خاوەنی ئەو خەسڵەتە بنەڕەتییەن، هەرچەند لەچاو سەردەمی ستالین ئەم رەوتە هێور بۆتەوە. لە دۆخی دواکەوتوانە و گەمارۆی کۆماری ساوای سۆڤیەتدا، ئەرکی باشکردن[117] و گەشەی چەندی ئابووری، گرنگی زیاتری پێدرا و هەموو ئەرکی ئینسانیکردن[118] و چاککردنی مناسباتی کۆمەڵایەتی گرنگی پلە دووی پێدەدرا. پاشەکەوتی بەخێرایی پێویستی بە دام و دەزگای بروکراتیك بۆ ئیدارەی کۆمەڵگا[119] هەبوو، چەندین سیستم بە پێکهاتەی قەتیس و نەگۆڕەوە کە خۆیان لەگەڵ قازانجی کۆمەڵایەتی گشتی هاوتا پیشان ئەدا و لە بەرژەوەندی تایبەت نکوڵییان دەکرد. "هەر کە خەڵکی زەحمەتکێش بە دەسەلات گەیشت، دەوڵەت، چونکە دەوڵەتی

[115] Georges Markus: "Discussions et Courants dans la philosophie marxiste" (en hongrois), Kortars, (Budapest), juillet 1968.
[116] A. Hegedus: "sur les alternatives du developpement Social"..
[117] Optimisation.
[118] Humanisation.
[119] A. Hegedus:"Relation bureaucratique et socialism"…

زەحمەتكێشانە، تـەنیا بەرژەوەنـدی زەحمەتكێشـان دابـین دەكـات." بـە وەهـا دروشمێكـی كلێشـەیی ئـەم بـژاردە دەس پێـدەكات. بـەپێی ئـەم دروشمە ئەوان راستەوخۆ بەو ئاكامە دەگەن كە هەر جـۆرە رەخنـەگرتنێك لەم دەوڵەتە و هەروەها هەر چەشنە رەخنەیەك لە دام و دەزگـای رێبـەری كۆمەڵگا، رەخنەیەكی دژی گەلی و دژ بە شۆڕشە. ئەم سیستمە سیاسـییە دیسـپۆتیك و پـاوانخوازە، پێكهـاتنی كۆمەڵایـەتی هـەر رەوت و بزاڤێكـی فكری سەربەخۆ قەبووڵ ناكات. ئەگەر ئەم دیاردە لە سەرەتادا، پـێش بـە دینامیزمی كۆمەڵگایەكی روو لە گەشەی بـەرفراوان ناگرێـت، هـەر كـە ئـەم گەشەیە زیاد دەكات و پێویستی بە رێفۆرم و چاكسازی بنەمایی هەیـە كـە لاسایی رووتی ولاتانی پێشكەوتوو ناتوانێ ولامـدەرەوەی ئـەو بێـت، وەهـا دیاردەیەك لەئاست دینامیزمی كۆمەڵایەتی وەك لەمپەرێكی قورس و بەهێز دەردەكەوێ.[120]

لە سەردەمی ستالیندا، تیۆری رەسمی ماركسیسـتی زیـاتر لـە پێشـوو سادە و سـاویلكانە دەبێـتەوە، رۆڵـی كۆمەڵایـەتی مـەعریفی یـان رەخنـە لـەخۆ گـرتن لـە دەسـت ئـەداو لـە رۆڵـی بـەرگری و پاسـاودان‌دا دەردەكەوێت.[121] ئەگەر ئـەم كـارە لـە سـەرەتادا دەیتـوانی بـۆ مانـەوە و كاركردی سیستمی نوێ، گرنگی مێژوویی – كۆمەڵایـەتی تایبـەتی هـەبێت، بە تێپەڕینی كات و بە سەقامگیربوونی سیسـتمی تـازە، ئـەم تیۆرییـە زۆر زیاتر پارێزكارانە دەبوو و بە وتەیەك بەتەواوی لە راستییەكان جیا دەبۆوە و دەمامكێكی "ماركسیستی" بە سیستمی ئەو بەهایانە ئـەدا كـە پـێ بـە پێـی دامـەزران و سـەقامگیربوونی بنـەما ئـابووری و كۆمەڵایەتییـەكانی

[120] M. Markus et A.Hegedus: "Modernisation and the alternatives of social progress"…
[121] A.Hegedus: Lautocritique de la socite Socialiste, en tant que realite et necessite, in Etudes sociologiques ouvrage collectif publie sous la direction de A. Hegedus…

دەسەڵاتی بروکراتیك، بەشێوەی بەرفراوان لە بەرژەوەندی جەماوەر جیا دەبـۆوەو زیـاتر لـە پێشـوو، بەشـێوەی تایبـەت و کۆنەپەرسـتانە دەردەکەوت.[122] پاش بیستەمین کۆنگرەی حیزبی کۆمۆنیستی سۆڤیەت، ئایـدیۆلۆژی رەسمـی تێکۆشـاوە جۆرێـك "نوێکردنـەوە" ئـەنجام بـدات. "یەکێ لە باوترین فۆرمەکانی ئەم "نوێکردنـەوە" ئەوەیـە کـە ئایـدیۆلۆژی رەسمـی تێدەکۆشـی کـە خـۆی بـە چـەمك و بنـەمای کۆمەڵناسـانە سـاغ بکاتەوە، ئەڵبەت نە بـەجۆرێك کـە ئایـدیۆلۆژی رەسمـی تووشـی مەترسـی بکات...

دووهەمین بژاردە کە لە یەکـەم سـاڵەکانی شۆڕشـی ئوکتـۆبردا ئاراسـتە کرا، بژاردەی "ئۆپۆزیسۆنی کرێکـاری" بـوو. ئـەم ئۆپۆزیسـۆنە خوازیـاری ئەوە بـوو کـە بەڕێوەبـەران لـە هـەموو ئاسـتەکانی بەڕێوەبـەری ئابووریـدا (سەرۆك کرێکارەوە بگرە تا وەزیر) دەبێ هەڵبژێردراوی کرێکاران بن. ئـەم ویسـتە "سـەندیکایی کردنـەوەی دەوڵـەت" لەئاسـت بـژاردەی یەکـەم "دەوڵەتیکردنی سەندیکاکان" گرنگی بەو پرسانە نادات کە زوجوێـب[123] و رۆزا لوکزامبـورگ[124] و روبـر میشـل[125] ماوەیـەك دواتـر لەمـەڕ برۆکراسیزەبوونی رێخراوە سەندیکاییەکان ئاراستەیان کردووە. ئینتمـا بـۆ بروکراسـی، بـەو ئەرکـە ئێجگـار بەرینـەوە کـە بەرئـەنجامی بـەمجۆرەی سەندیکایی بوونەوەی دەوڵەت و ئابوورییە، بەناچار گەشەی دەکرد. ئـەم دووهەم بژاردە لە ئەزموونی یوگسلاڤیادا دوای ساڵی 1948 بەشێوەیەکی

[122] A.Hegedus et M. Markus: Les tendances principales du developpement de la sociologie marxiste dans les pays socialiste…
[123] Webb
[124] Rosa Luxembourg.
[125] Robert Michels.

ناتەواو بەکار براوە. تیۆری و پراتیکی خۆ–ڕاپەڕاندنی[126] یوگسلاڤیایی لە هـەمان حاڵـدا کـە بانگەشـەی هەڵوەشـاندنەوەی "ناوەنـدێتی بروکراتیـك" دەکات، بەرواڵەت دەسەڵاتی بەڕێوەبـەری بـە "ڕێکخـراوە کرێکارییـەکان" سـپاردووە و بـەمجۆرە، پێویسـتی پێکهێنـانی دەسـەڵاتی بروکراتیکـی لـە تیۆریدا ڕەتدەکردەوە. خاڵی بەهێز و لاوازی ئەو لەمە دایە کە هاوشێوەیی خـۆڕایی بەرژەوەنـدی دام و دەزگـای بروکراتیـك و بەرژەوەنـدی گشـتی کۆمەڵگـەی خسـۆتە ژێـر پرسـیار. سـەرەڕای ئەمـەش خۆڕاپەڕانـدنی یوگسلاڤیایی لە بواری پێکهێنانی دام و دەزگای بەڕێوەبەری بیروکراتیکدا ئـەزمونێکی وشـیارانەی دەسـتەبەر نـەکردووە و نـەیتوانیوە چـاودێری کرێکاران لەسەر بروکراسی مسۆگەر بکات. خودموختـاری یوگسـلاڤی ئـەم وێنایەی پەرە پێداوە کە دەتوانـێ بروکراسـی بسـڕێتەوە. بـەڵام هـەر بـەو جۆرەی کە چەندین توێژینەوەی بێئەژماری کۆمەڵناسانە بەرۆشنی پیشان ئەدەن، بەڕێوەبەری بروکراتیك، بەشێوەی حاشاهەڵنەگر لەودیو دەمـامکی دام و دەزگای خودموختارەوە بـەنهێنی پێکهـاتووە. بروکراسـی بـەمجۆرە توانیویە تا ڕادەیەکی زۆر بێتاوان خۆبنوێنێ و ئەرکەکان بخاتـە ئەسـتۆی دام و دەزگـا خودموختارەکـان کـە بەرژەوەنـدی تایبـەتی خۆیـان پاسـاو ئەدەن و تەنانەت دەیشارنەوە، هەر ئەم کارەش، خەباتی کارساز و واقعی لە دژی بروکراسی و بە قـازانجی خودموختـاری کرێکـاری راسـتین دژوارتـر دەکات.

بـژاردەی سـێهەم کـە چـەپی رادیکـاڵی هـەنگاریا (هـەر ئێسـتاکە) بـۆ داڕشتنی تیۆریکی ئەو تێدەکۆشێ لە ئەزموونـەکانی دوو بـژاردەی پێشـوو سـود وەردەگـرێ، ئـەزموونێك کـە دەبـێ لەبـەر تیشـکی پێشـکەوتنێکی بەرینـدا توێژینـەوەی لەسـەر بکـرێ، کـە زانسـتی کۆمەڵایـەتی لـە نیـوەی

[126] Autogestion.

دووهەمی سەدەی بیستەمدا لەو سودی بینیوە(بەتایبەت ئەو زانستانەی کە بەجۆریك بە پرسەکانی بەڕێوەبەری کۆمەڵگاوە خەریك دەبن).

ئێستا بە پرسیارێکی سەرەکی گەیشتووین کە -بەرای ئێمە- کۆمەڵناسی رادیکاڵی هەنگاریا توانیویە وڵامێکی رەسەنی پێبداتەوە. رەنگە ئەم وەڵامە زۆرێك لەو و خەیاڵاتە بسرێتەوە کە رۆڵی بەرهەستیان تەنیا خزمەت کردن بە بەرژەوەندی هەندی گرووپی بروکراتیکە.

سەرەتا دەبێ گرنگی بەرینی کۆمەڵ- مێژووناسانەی پێکهاتەی بروکراتیك بناسینەوە. ئەگەر نکۆڵی لە گرنگی ئەم پرسە بکەین توێژینەوەکەمان قسر دەردەچێ. پاشان دەبێ ئاستەنگە حەتمییەکان و پێویستی ئەو بناسینەوە و دواتر گەڵاڵەی چاودێری خەڵك لەسەر پێکهاتەی بروکراتیك دابرێژرین تا سەرئەنجام پرسی چارەسەرکردنی پێکهاتە بروکراتیکەکان ئاراستە بکرێت.

بژاردەی تازەی پێشچوونی کۆمەڵایەتی، بەپێی سیستمی بەها مارکسییەکان، دۆخێکی ئابوری- کۆمەڵایەتی دەبێت کە تا رادەیەکی زۆر بۆ مارکس شیاوی پێشبینی نەبوو.

بەرنامەی ئەم بژاردە:

لەلایەکەوە قەبوڵ دەکات کە بەڕێوەبردنی هەموو دەڤەرە گرنگەکانی ژیانی کۆمەڵایەتی بە دام و دەزگای پسپۆڕانە، لە بەراورد لەگەڵ بەڕێوەبەری ناپسپۆڕ، رێگەچارەیەکی خێراتر و کارسازترە. کەوابوو، بەرئەنجامی حەتمی گەشەی کۆمەڵایەتی لە قۆناغی ئێستای گەشەی مێژوودا، پێکهێنانی دام دەزگای پسپۆڕانەی بەڕێوەبەری کارەکان، لەگەڵ بەرژەوەندی، مەبەستەکان و هێزە تایبەتەکان دایە.

لەلایەکی ترەوە بۆئەوەی ئەم جۆرە سیستەمەی بەڕێوەبەری پسپۆڕانە، بەگشتی جۆرێ بەرژەوەندی تایبەت لەئاست بەرژەوەندی

كۆمـەڵگا هـەموار دەكـا و هـەروەها، هاوكـات لەگـەڵ ئـەم بەرژەوەندییـە تایبەتە، بانگەشەی ئەوە دەكات كـە دەسـەڵاتی مەهارنـەكراوی هەیـە، بـە هـەر حـاڵ، بەرنامـەی نـاوبراو، پێكهێنـانی مناسـباتێكی كۆمەڵایـەتی بـە پێویست دەزانێ كە دەبێ ئەم سیسـتمی بەڕێوەبـەری پسـپۆڕانە پێڕەوی ئەو بن.

بـە وتەیـەكیتر، بابـەتی سـەقامگیربوونی مكـانیزمی دەسـەڵاتی كۆمەڵایـەتی لەسـەر دەسـەڵاتی بەڕێوەبـەری لـە ئارادایـە. مـاركس كۆمەڵگەیەكی دوور لە دەسەڵاتی بـەدوا ئامـانجی خـۆی زانیـوە، بـەڵام تـا دەسەڵات هەبێ ئامانجەكـەی مـاركس ناچەسـپێ. تـا كاتـێ وەهـا دۆخێـك نەڕەخسێ، جۆرێك دەسەڵاتی كۆمەڵایەتی پێویسـتە. ئـەمڕۆ دەسـەڵاتێكی واقعی لە دەست بەڕێوەبەرییەكی پسپۆڕدا چـەقی بەسـتووە. بەرئـەنجامی هەوسارپچڕاوی ئەم دەسەڵاتە، كۆمەڵێكی بـەرین لـە مەترسـی و دیـاردەی نگەتیڤە كە تەنیا بە چاودێری كاریگەری كۆمەڵایەتی چارەسەر دەبێ. ئەم پرسـانە بۆیـە ئـاڵۆزتر دەبـن چـونكە (لـە دوو بـژاردەی نـاوبراودا) لـە جۆراوجۆرترین رەهەند و ئاستەكانی ژیانی كۆمەڵایەتیدا، چـەندین ئـامێری ئیـدارەی پسـپۆڕانەی ئێجگـار سـەقامگیر پێكـدێن كـە فـەن و زانیـاری بەڕێوەبـەری بـۆ خۆیـان پـاوان دەكـەن و تەنانـەت چـەندین مێتـۆدی كۆمەڵایـەتی – دەروونـی ئێجگـار زراڤـی شـكڵ پێـدان بـە رەفتـاری مرۆڤەكانیش دەناسن.

ئاندرە هێگدوش دەڵێ نوتفـەی ئـەم دوا بژاردەیـە لـە نیـوەی یەكـەمی دەیەی 1920 لە ئەندێشەی لێنین دا پەیدا دەبێ، بەڵام بە ئاشكرا بـەیان ناكرێ. لەراستیدا، لێنین لەئاست دوو بژاردەی دەوڵەتیكردنی سەندیكاكان و سەندیكایی كردنی دەوڵەت، و لەئەنجامـدا لەئاسـت بـژاردەی بروكراسـی زەبـەڵاح و هەوسارپچـڕاو سیسـتمێكی كارسـاز و سـەقامگیری بانگەشـە

دەکرد کە کرێکاران لەئاست ئەودا دەرفەتی داکۆکی لە مافەکانی خۆیان هەبێ و چاودێری کرێکاری کرێکاری لەسەر ئەو ئیمکانی هەبێت. ئەم کارەش، لە ئاسۆی پرۆسەی چاودێری روولە گەشەی کرێکاراندا دەبێ بەجۆرێك بەئەنجام بگات کە زۆربەی ئەوان بە یارمەتی فەرهەنگ و ئەزموونی بەڕێوەبەری رووڵەگەشەی خۆیان بتوانن قۆناغی چاودێری پەتی تێپەڕ بکەن و لە بەڕێوەبردنی کۆمەڵگەدا دەوری ئەکتیڤ و راستەوخۆ بگێڕن تا بەمجۆرە، بەڕێوەبەری مدیرانی پسپۆڕ کە بەدرێژایی تەمەنیان تیۆری و پراتیکی بەڕێوەبەری بۆ خۆیان پاوان دەکەن بێسود بکەن.

ئاندرە هێگدوش و ماریا مارکوش لە توێژینەوەیەکی تازەتردا، رەوتەکانی گەشەی کۆمەڵگەی ناسراو بە سۆسیالیستی ئەورووپای رۆژهەڵات لە روانگەیەکی نەختێ جیاوازترەوە راڤەدەکەن. "لەمەڕ ئەو شتەی لەگەڵ ئەندێشەکانی داهاتوو و فاکتەکانی گەشە پێوەندی هەیە، لانیکەم دەتوانین دوو رەوتی سەرەکی گەشە و ساغبوونەوە لە وڵاتانی ئەورووپای رۆژهەڵاتدا بەدی بکەین". مۆدێلی یەکەم کە لە رێگەی یاسا و شێوازە رەسمییەکانەوە رێبەری و کاریگەری خۆی دەچەسپێنێ، "مۆدێلی دەوڵەتی" یە. ئەم مۆدێلە، پێکهاتەکانی ئەمڕۆ بەسەر داهاتووشدا تەعمیم دەدات و هەرچەند کە دەتوانێ و هەندێ جار لەگەڵ هەندێ لە ئاڵوگۆڕەکان خۆی سازگار بکات، سەرەڕای ئەمەش مۆدێلێکی بەراستی ئەکتیڤ نیە. مۆدێرن کردنەوە، تەنانەت ئەگەر بە بەرتەسکترین مانا راڤەبکرێت، پێویستی بەوەیە کە سیستم نە تەنیا بەردەوام بگۆڕدرێ، بەڵکوو هەروەها توانای ئاڵوگۆڕێکی هەبێ کە لە سنوورەکانی خۆی سەرتربچێ. ئەم مۆدێلە لە سەردەمی گەشەی بەرفراوان و قات و قڕی کاڵاکاندا پێکهاتووە. سەرەڕای ئەمەش، سۆسیالیزم بە هەموو شکڵ و شێوازە باوەکانی لەم سەردەمەدا وەك یەك دەزانێ. بەمهۆیەوەیە کە ئەم

مۆدێله له وڵاتانێك كه گەشەی چڕوپڕ لەجیاتی گەشـەی بـەرفراوان جـێگیر بووه، به خەستی كەوتۆتەبەر رەخنەوه. ئەم رەخنەیـه لـه قـاڵبی رێفـۆرم (بەتایبەت رێفۆرمی ئـابووری)دا بـەیان كـراوه. "سـەرەڕای ئەمـەش وەهـا رێفۆرمێـك لـه زۆر بابەتـەوه (...) تـەنیا تێكۆشـاوه رێگەچـاره كۆنـەكان مۆدیرن بكاتەوه.

بـژاردەی دووهـەم، بـژاردەی "شـارێ" "بەشـێوەی راسـتەوخۆ یـان ناڕاسـتەوخۆ ئـەم ئـەم فكـره بـەیان دەكـا كـه دەبـێ وڵاتـانی ئـەورووپای رۆژهەڵات رێگـای وڵاتـانی رۆژئـاوایی پێشـكەوتوو بگرنەبـەر". بـەپێی ئـەم بۆچوونه، رادەی گەشـەی ئابوورییـه كـه جـۆری دروسـتی شـێوەی ژیـان، نیازەكان، پێكهاتەی بەرهـەمهێنان و بـەكارهێنان، شـێوازەكانی چـاودێری رێكخستن و هتاد دیاری دەكات.

مشـت و مـڕی نێـوان لایـەنگرانی دوو بـژارده لەسـەر رۆڵـی پێوەنـدی كاڵاكان له دەڤەری بەرهەمهێنان و بەكارهێنان و لەسـەر پرسـی رێبـەری و رێخستنی ژیانی ئابووری چـەقی بەسـتووه. لایـەنگرانی "شـارێ" مـۆدێلی یەكەم به قەتیس و بێسەمەر دەزانن. ئەوان بەرژەوەندی سوودی شـاراوه له بازاڕدا به هێزی بزوێنەری سەرەكی بەرهەمهێنان و سەرئەنجام به تاقـه رێگەی گەشەی ئەكتیڤ دەزانن. كەوابوو پێیان وایه كه گەشه و دامركـانی رەوتـەكانی "خاوەنـداری خـواز"ی مـرۆڤ گـرنگترین بزوێنـەری رەفتـاری ئابوورییه. ئەوان گەشـەی مناسـباتی كـاڵایی بـه تاقـه رێگـەی سـڕینەوەی سانترالیزم و تا رادەیـەكی تایبـەت دیمـوكراتیزەكردنی دەسـەڵاتی ئیـداری دەوڵەت له رێبەری بەرهەمهێناندا دەزانن. ئەم گەشـەیه – بـەڕای ئـەوان– دەبێ بەئەنجام بگات تا ئازادی هەڵبژاردن له مەسـرەفی شەخسـیدا بـەرین بكاتەوه، كارێك كه كاریگەری پۆزەتیڤی لەسەر بەرهەمهێنان هەیه.

ئەم بەڵگاندنە کاتی نزیکبوونەوەی ڕەوتی گەشەی وڵاتانی ئەوروپای ڕۆژئاوا لە ڕەوتی گەشەی وڵاتانی ئەوروپای ڕۆژهەڵات – کە لەگەڵ کەمبوونەوە بەرەوڕوو بووە– بە هەر حاڵ بەهێز دەکرێت.

ئەم بژاردەیە تکنۆکراتیک یان فەنساالارانەیە ئەڵبەت چەندین ڕێگەچارەی بۆ دەربازبوون لە کێشەکانی زادەی "دەوڵەتگەرایی" ئاراستەکردووە. – کێشەکانی سەمەرەی کەمبوونی کاڵاکان کە بەرهەمی نائەقڵانیەتی ئابووری، ئاستەنگەکانی ئازادی تاک، شێوازەکانی ژیانی داسەپێندراوی دیسپۆتیک و شتی ترن. سەرەرای ئەمەش، دووهەم بژاردە، ئەگەرچی زۆر سەرەنجڕاکێشە، بەڵام ڕوون نیە کە بە بواردان بە مۆدێلی شێوەژیانی وڵاتانی پێشکەوتوو، و بە زیادکردنی جیاوازی چینایەتی نێوان گرووپە کۆمەڵایەتییەکان، بەختەوەری حەتمی جەماوەر دابین بکات.

3. بەرەو شۆڕش لە شێوەژیاندا، بەرەو جڤاتێکی نوێ

لای مارکس بەهایەکی بنەڕەتی هەیە کە ڕوونکردنەوەی ئەو بۆ بەرنامەی شۆڕشگێڕانەی چەپی نوێی هەنگاریا زۆر گرنگە. ئاگنش هلێر دەنووسێ: "من سوور دەزانم کە مارکس یاسایەکی ناسراوی بەهای گشتی[127] ئاراستە دەکرد کە دەکرێ هەموو بەهاکان و هەموو داوەریە بەهاییەکان[128] دەتوانن لەڕووی بەهاناسانەوە لەو هەڵبهێنجرێن. ئەم بەها بنەڕەتییە، یەکەم کاتێگوری ئانتۆلۆژیکە (کە ناکرێ لە کاتێگورییەکی تر هەڵبهێنجرێت)، ئەم بەهایە "سامانداری"[129] یە. سامانداری یانی"

[127] Axiomes de valeur universels.
[128] Jugement de valeur.
[129] Richesse.

پشـكووتنی هەمەلایەنـەی هـەموو هێـزە گەوهەرییـەكانی رەگـەزی مـرۆڤ. یەكەم یاسای ناسراوی بـەهایی: بـەها بریتیـە لـە هـەر شـتێ كـە پاشـكۆی هێزە بنەڕەتییەكانی رەگەزی مرۆڤ بێ و هەر شتێ ئەم هێزانـە دەوڵەمەنـد بكاتەوە. دووهەمین یاسـای ناسـراو: سـەرترین بـەها ئەوەیـە كـە تاكـەكان دەتوانن ساماندارى رەگەزی مرۆڤ بۆ خۆیان ببەن. ماركس هەموو بەهاكان لەم دوو یاسا بنەڕەتییەوە هەڵدەهێنجێ."

لە روانگەی چەپی رادیكاڵی هەنگاریادا، یەكێ لە پرسە بنەڕەتییـەكانی گەشەی هەنووكە، پرسی پەیـدابوونی فـۆرمێكی تـازە لـە ژیـانی ئینسـانی كراوە (كە نابێ لەگەڵ چەمكی "هیۆمانیزاسیۆن"[130] كە تیۆری مناسـباتی ئینسـانی[131] یـان تیۆرییـەكانی تـر بـەكاری دەبـەن تێكـەڵ بكـرێ) كـە بەستێنی گەشەی هەمەلایەنەی تاك بێت. ئەم شێوازە نۆیـەی ژیـان دەبـێ ئەو دەرفەتە بۆ تاكەكان بڕەخسێنێ تا بەپێی هەڵبژاردنێكی وشـیارانە بـۆ ژیانی تایبەتی خۆیان بڕیار بدەن.

كۆمەڵناسانی هەنگاری بژاردەیـەك هەڵدەبـژێرن كـە دەبـێ بـە دەسـتی بزاڤێكی جـەماوەری بـەرفراوان بچەسـپێندرێ و نابـێ ئامـانجی ئـەم بزاڤـە جێگیركردنی گرووپێك لە ئلیتەكان لەجیاتی گـرووپێكیتر بێـت، كارێـك كـە لەرووی كۆمەڵایەتییەوە زۆر بەئەستەمی تەواو دەبـێ و ئاكـامی كارەكـەش سـەرئەنجام هـەمان شـت دەبێـت: تـەنیا ئـەو كرێكـار و روناكبیرانـەی كـە خۆیـان بەشـێوەی حـەتمی دەبنـە گرووپێكـی برۆكـرات، جێگـەی گرووپـی برۆكراتی پێشوو دەگرنـەوە. كـەوابوو ئامـانجی ئـەم بزاڤـە كۆمەڵایەتییـە، چەسپاندنی چاودێری كارسازی جەماوەر لەسـەر كاركردەكـانی بروكراسـی دەبێت نە داگیركردنی ئـەم كاركردانـە. لـە ئەنجامـدا دوائامـانج، پرۆسـەی

---

[130] Humanisation.
[131] Human Relation.

گشتی "ئینسانیکردنی" دۆخی ژیان و مناسباتی کۆمەڵایەتی دەبێت، پرۆسەیەك کە لەگەڵ رەوتی بەشداری ئەکتیڤ و بەردەوامی مرۆڤەکان لە رێبەری و ئاراستەکردنی ژیانی کۆمەڵایەتیدا... پێوەندی قووڵی هەیە.[132]

لە دیدگای گەشەی کۆمەڵایەتیدا، "گرنگترین پرس ئەمەیە کە زاڵبوون لەسەر رەوتەکانی کۆمەڵگای "مەسرەفی بەرفراوان" لە شتشێوەیی[133] دا کە لە بنەرەتدا ئازادی تاك لە بژاردنی "شت و مەکی" حازر و ئامادەدا و لە هەڵبژاردنی کالا جۆراوجۆرەکاندا بەرتەسك دەکاتەوە، ئایا گەشەی هەمەلایەنەی تاکەکان هەموار دەبێ یان نا ئەگەر ئا، بە چ شێوەیەك؟ ئایا شکڵ و فۆرمی کۆمەڵایەتی کە بزوێنەری گەشەی تاك بن و ئەو بەرەو بەها ئینسانییەکان رێنوێنی بکەن، پێکدێن، یان نا؟"[134]

لە وڵاتانی ئەوروپای بەناو سۆسیالیستی کە لەواندا شێوەی ژیانی ناسراو بە "کۆمەڵگەی مەسرەفی" ئەمرۆ "لە روانگەی بەشێکی بەرین لە کۆمەڵگەدا، وەك گیراترین مۆدێلی گەشە خۆ دەردەخات– مۆدێلێك کە بەوهۆیە گرنگی زۆر پەیدا دەکات کە شیوازە تازەکانی ژیانی پێکهێنەری بەها سۆسیالیستییەکان نە لە تیۆریدا بەدی هاتوون و نە لە پراتیکدا" ئەم شێوە ژیانە کە لە درێژەی هەموو پرۆسەی خەبات بۆ"ئینسانی کردن" و بۆ "دەسەڵاتی کۆمەڵایەتی" شکڵ دەگرێت، لە پراتیکدا بوونی نیە. تەنانەت ئەگەر مۆدێلی "شارێ" "ژیانێکی ئاسوودەتر بۆ خەڵك دابین بکات (بەڵام خاوەنداری تایبەتی ئامێرەکانی بەرهەمهێنان دووبارە سەقامگیر نەکات) رەنگە لەگەڵ پەیدابوونی کۆمەڵگەیەکی سوودخواز،

---

[132] M.Markus et A. Hegedus: Communaute et individu (en hongrois). Kortas. 1970, n 12(decembre). Page 1933.
[133] Chosification
[134] Ibid, p. 1925.

کۆمەڵگەیەکی خاوەنداری خواز هاوکات بێت".[135] خەبات بۆ شێوەژیانی نوێ خەباتێکە بۆ "گۆڕینی بنەڕەتی" کۆمەڵگەی بەناو سۆسیالیستی و "چەسپاندنی پراتیکی ئەم مۆدێلەی گەشەی سۆسیالیستی نابێ پێڕەوی بڕیارەکانی حکومەت بێت (تەنانەت ئەگەر حکومەت لە خۆی نیازپاکی پیشان بدات) بە بێ داهێنان و تێکۆشانی جەماوەر هەموار نابێت".[136]

لە گەشەی کەسێتی مرۆڤدا، کار، رۆڵی بنەڕەتی دەگێڕێ. ئەمڕۆ کار، بەشێکی بەرین لە ژیانی هەموو مرۆڤەکان دەگرێتەوە. ئەمڕۆ کاری تاکەکان و جێگای ئەوان لە دابەشبوونی کۆمەڵایەتی کاردا– زۆر زیاتر مافە قانوونیەکانی ملکداری تاکەکان یان نەبوونی ئەم قانوونە– جێگای ئەوان لە پێکهاتەی کۆمەڵگا و سەرئەنجام سیستمە بەهاییەکان، بەرژەوەندی، شێوەکانی ژیان، مەیل و ئینتماکان، و بەکورتی ژیانی ئەوان بەشێوەی بنەڕەتی دیاری دەکات. کاری کۆمەڵگەی هاوچەرخ، کارێکی لەخۆنامۆیە، دابەشبوونی کۆمەڵایەتی کار، زۆربەی تاکەکان لە گەشەی وزە و تواناکانیان بەپێی کار[137] و لە چاودێری لەسەر پرۆسەی

[135] bid, p.1927.

[136] M. Markus et A.Hegedus: "Modernisation…

[137] ئاگنش هلێر دەنووسێ:"لەخۆنامۆیی (...) لەوەدا نیە کە وزە و تواناییەکانی تاکەکان نەتوانن بپشکوێن، بەڵکوو لەمە دایە کە ئەم تواناییانە یەکلایەنە بپشکوێن (دابەشببونی کار ئەم تواناییانە "دابەش دەکات"). هەروەها لەخۆنامۆیی لەم بوارەش دایە کە چینە کۆمەڵایەتیەکان بەتەواوی دەرفەتی گەشەی هەندێ لە تواناییەکانیان لە ئاستێکی بەرزتردا نیە. هەر بەمهۆیە، هێشتا ئێمە بە سامانداری "راستین" نەگەیشتووین، هەرچەند ئەم قۆناغانەی گەشە، مەرجی مێژوویی ــ و پێویستی ئەوە. "چونکە سامانداری راستین، هەر هەمان توانایی بەرهەمهێنانی هەر تاکێکە" (مارکس). لەم روانگەوە، لەخۆنامۆییش تەنیا ناسازگاری نێوان گەوهەری تیپێك و ژیانی تاکی نیە، بەڵکوو بەشێوەی هەمەلایەنەتر، ناسازگاری نێوان سامانداری تیپێك و سامانداری تاکییە. لە روانگەی مارکسدا، کۆمۆنیزم تەنیا کۆمەڵگەیەك نیە کە لەودا سامانداری تاکەکان بپشکوێن، بەڵکوو کۆمەڵگایەکە کە لەودا سامانداری تاکەکان دەتوانن بۆ خەڵك (بۆ

بەرهەمهێنان و گەشەی کۆمەڵایەتی دوور رادەگرێ. بەپێی هەندێ لە روانگەکان، دەکرێ لە دەرەوەی کار، بەبێ ئاڵوگۆڕی بنەڕەتی کار و رێخستی کار، بە گەشەی هەمەلایەنەی کەسێتی تاکەکان بگەین. ماریا مارکوش و ئاندرە هێگدوش لەڕووی کۆمەلناسانەوە دەیسەلمێنن کە "کاتی ئازاد و شێوەی کار، پەیوەندییەکی توندوتۆڵیان پێکەوە هەیە و بەمهۆیەوە، پێکهاتنی ئاڵوگۆڕی قووڵ لە یەکیاندا، بەبێ گۆڕینی ئەویتر ئیمکانی نیە". بەمجۆرە تەنیا زیادکردنی "کاتی ئازاد" یانی کاتی بێکاری، لەو بوارانەدا کە تا ئەمڕۆ چەسپێندراون، بە ئاکامی گەورە و بەرین ناگات. "ئەزموونی واقعی و تۆژینەوەی کۆمەڵناسانە پیشان ئەدەن کە تەنیا زیادبوونی کاتی بێکاری هێشتا شێوە ژیانی خەڵك ناگۆڕێ و، ئەوپەڕەکەی تەنیا دەرفەتی گەشە و پەرەگرتنی هەندێ کار و تێکۆشان دەڕخسێنێ، تێکۆشانێك کە بۆ دابینبوونی ئەو پێویستییانە بەکار دەبرێت کە لە ناخی ئەو شێوە ژیانە تایبەتەدا، لە هەموو توند و تیژترن."[138] چۆن دەتوانین پەیوەندی هەمیشەیی و بەستراوەی تاك لەگەڵ کارێکی تایبەت لەنێوببەین یان لانیکەم کەمی بکەینەوە؟ بەرای ئەم نووسەرانە ئەنجامدانی وەها کارێك پێویستی بە جۆرێك سیستمی پەروەردە و رێخستنی کار هەیە، "کە جێگای تاك لە دابەشبوونی کاردا بە درێژایی هەموو ژیانی، قەتیس نەکات، بەڵکوو ئەو بەرەو پشکنینی بەردەوامی خۆی رێنوێنێ بکا و دۆخێکی سازگار پێکبێنێ تا کرێکار لە هەر قۆناغێك لە ژیانیدا بتوانێ پسپۆڕی و دەڤەری تێکۆشانی خۆی

هەموان!) وەك ئامانجێکی گەوهەری دەرکەون (...) بەوهۆیە تاك "هەژار دەکات" چونکە تەنیا بەشێك لە تواناییەکان (بە زیانی ئەوانی تر) گەشە پێدەدات، دەوڵەمەندی هەستەکانی مرۆڤ لە یەك هەستدا کورت دەکاتەوە: هەستی "داگیرکردن"و تواناییەکانی مرۆڤ تەنیا بەهۆی دابینکردنی ژیان هەموار دەبن"(hypothesee, p. 773).

[138] بروانە بۆ ئاندرە هێگدوش و م. مارکوش: کاتی ئازاد و دابەشبوونی کار.

بگۆڕێ"[139]. بەپێچەوانەی سیستمی پەروەردەی هەنووکە کە تەنیا تاك بۆ کارێکی تایبەت بارادێنێ و زانست تەنیا وەك ئامێرێك بۆ گەیشتن بە دۆخێکی کۆمەڵایەتی باشتر دەزانێ – دەبێ سیستمێکی پەروەردە پێکبێت کە لە پاڵ پەروەردەی پسپۆڕانەدا، وەها فەرهەنگێکی گشتی دروس بکا کە تاکەکان بۆ زاڵبون لەسەر مناسباتی کۆمەڵایەتی، بۆ بەدەستەوەگرتنی چارەنووسی خۆیان، ئامادەبکات. لە روانگەی سیستمی زاڵدا، ئەم جۆرە سیستمەی پەروەردە قەبووڵ ناکرێت: مرۆڤەکان بە گەشەکردنی جدی ئاستی فەرهەنگی گشتی خۆیان زیاتر لە پێشوو ناڕازی دەبن و لەئاست کاری خۆیان و کۆمەڵگە بەگشتی هەڵوێستی رەخنەگرانە دەگرن. سەرەڕای ئەمەش – بە وتەی ئەم نووسەرانە – چونکە ئەم رەخنە و نارەزایەتییانە هەم لە رێکخستنی کاردا و هەم لە کۆمەڵگادا پێویستی ئاڵوگۆڕێکی ئەکتیف دینن ئاراوە، ئێجگار پۆزەتیڤ دەبن.

لێرەدا و لە نرخاندنی دیالکتیکی کۆمەڵگای بروکراتیکدا بە بابەتێکی بنەڕەتی گەیشتووین: ئایا ئەم رەخنەیە، نرخاندنی هەمان شتە کە مارکس و ئنگڵس بە کۆمەڵگەی چینایەتی ناودێریان دەکرد؟ یانی کۆمەڵێك کە ئێمە دەتوانین ئەو بە دوو بەش ناودێر بکەین چونکە دابەشبوونی دوالیتەی کار لەم کۆمەڵگەیەدا (دەستەیەك بەڕێوەبەرن و دەستەیەك فەرمانبەرن و گرووپی یەکەم لەم دۆخەدا بەهرەمەند دەبن و مناسباتی کۆمەڵایەتی بەپێی بەرژەوەندی خۆیان رێك دەخەن) لە دواین ساتدا، بناغەی دابەشبوونی ئەو بەسەر ئەو گرووپانە دایە کە کێشمەکێشی کۆمەڵایەتی نێوان ئەوان هەمیشەیی و (لەرووی پێکهاتەوە)حەتمییە. بەداخەوە ئەم بابەتە هێشتا لە بەرنامەی دژی بروکراسی کۆمەلناسانی رادیکاڵی هەنگاریادا دەرنەکەوتووە... شۆڕشی دابەشبوونی کار کە دەبێ بۆ هەڵوەشاندنەوەی پاوانخوازی بەڕێوەبەری (کە نە هەر تایبەتمەندی

[139] هەمان سەرچاوە.

کۆمەڵگای بروکراتیك، بەڵکوو هەموو کۆمەڵگا دوو پارچەکانە) ئەنجام بدرێت، تاقە بنەمایەکە کە بەپێی ئەو، پرۆسەی "دەسەڵاتی کۆمەڵایەتی"و "ئینسانیکردنی" مناسباتی کۆمەڵایەتی دەتوانێ بە باشی بەئەنجام بگات. تا کاتی ئەم دوو پارچەییە لەئاردایە، ئەوپەڕی تەنیا شتێ دەتوانێ خۆڕاگرێت کە ئالێن تورین[140] ئەو بە "بەشداری ملکەچانە"[141] ناودێر دەکات... بەرای ئێمە ئەم بەرنامەیە ئێجگار گەشبینانەیە، بەتایبەت سەبارەت بە دەرفەتی چاودێری و کۆنترۆڵی کرێکاران بەسەر دام و دەزگای بروکراتیکدا(وە هەروەها بەسەر چەندین دەزگای بەم رادەیە بروکراتیك ... کە دەبێ دام و دەزگاکانی تر کونترۆڵ بکەن، کونترۆلێك کە تێکۆشانێکی بەرین و ئالۆزە و سەرئەنجام بۆ خۆی پێویستی بە پێکهاتەیەکی بروکراتیك هەیە) ئەویش لە کۆمەڵگەیەکدا کە بە هەر رادە دام و دەزگاکانی دیموکراتیك بن، لە بنەڕەتدا بە دوو پارچەیی دەمێننەوە. سەرەڕای ئەمەش ئێمە پێمان وایە کە وتاری "کاتی ئازاد و دابەشبوونی کار" یەکەم هەنگاوە بەرەو چارەسەرکردنی پرسەکە: دامەزراندنی بناغەیەکی پتەو بۆ گەڵاڵی "دەسەڵاتی کۆمەڵایەتی".

یەکێ لە پرسە گرنگەکان لە شۆڕشی شێوە ژیاندا، بێگومان پرسی بنەماڵەیە.[142] لە کۆمەڵگەی لەخۆنامۆی ئەمڕۆدا یەکێ لە ئەرکە سەرەکییەکانی بنەماڵە، بارهێنان و ئامادەکردنی بەرەی نوێیە بۆ کۆمەڵگەی داهاتوو، یانی دروستکردنی وەها کەسێتییەك کە لەگەڵ دۆخی کۆمەڵگەی لەخۆنامۆ، بەتەواوی سازگار بێت. منداڵ لە سەرەتای

[140] Alain Touraine، کۆمەڵناسی فەرانسی (لەدایکبووی 1925)، ئەو بە تۆژینەوەی مناسباتی کار لە پێکهاتەی پێوەندی کۆمەڵایەتیدا، تێکۆشاوە بنەماکانی کۆمەڵناسی سەنعەتی بەپێی "پراکسیس" شرۆڤە بکات – و.

[141] Parttcipation dependante.

[142] A. Heller et Mihaiy Vajda: Forme familiale et communisme, (en hongrois). Kortars,1970, n 10 (octobre).

لەدایکبوونیــەوە لەگــەڵ پێکهاتــەی زنجیرەیــی و دیســپۆتیك (ســەرەڕۆ)ی بنەماڵــە خــوو دەگــرێ کــە زەمینــەی ڕۆشــتن بــۆ نێــو کۆمەڵگــەی بــەرینتر ئامادەدەکــات، کۆمەڵگەیــەك کــە بنەماڵەیــەکی گــەورەی هــەر لەوچەشــنە پێکدێنێ. بارودۆخ لە ڕۆژاوا یان لە ڕۆژهەڵاتدا، لەمەر پەروەردەی کەسانی تەواو سازگار، هەم لەنێو بنەماڵە و هەم لـە دەرەوەی بنەماڵـە(قوتابخانـە، مەس میدیا، و هتاد)دا بەسـتراوە، لـە بنەڕەتـدا وەکـوو یەکـە. بنەماڵـەش یەکەیەکـە کـە لـەودا بەگشـتی، ڕاسـتەوخۆترین پەیوەنـدی لـەنێوان ژن و پیـاودا هەیـە، پەیوەندیـەك کـە وەکـوو پەیوەندییـە ئینسـانییەکانی تـر لەخۆنامۆیە. لەم پەیوەنـدی لەخۆنامۆیـەی نێـوان ژن و پیـاودا، یـەکێ لـە بزوێنەرە سەرەکیەکان هەر هەمان داگیرکردن و لـە بەرچـاوگرتنی ئەویـدی وەك ئامرازی بەدەست هێنانی پرستیژە.[143] ئەگەرچی لە کۆمـاری سـاوای شوراکاندا هەوڵدرا ئەم چەشنە بنەماڵەیە بنرخێندێ، [بەڵام] بە گەیشـتنی سەردەمی ستالین، بەشێوەی ناوشیار تێگەیشتن کە بنەماڵەی دیسـپۆتیك، بناغەیـەکی گرنگـە بـۆ کۆمەڵگـەی دیسـپۆتیك و دیسـان فـۆرمی بنەماڵـەی بورژوایی سەقامگیر کرایەوە. پاشـان "لـە سـەردەمی پەیـدابوونی وڵاتـانی دیکەی سۆسیالیستیدا، گۆڕینی فۆرمی بنەماڵە، قەت بەرنامـەی دەوڵـەتان نەبوو."[144]

شـۆڕش لـە ژیـانی ڕۆژانـەدا لەگـەڵ شـۆڕش لـە فـۆرمی بنەماڵـە یـان مناسـباتی گشـتی نێـوان ژن و پیـاودا پێوەنـدی قـووڵی هەیـە. سـەرەڕای ئەمەش ڕەنگە شۆڕش لە شکڵی بنەماڵەدا(و شۆڕش لە ژیانی ڕۆژانەدا) بەر لە ئـاڵوگۆڕی بنـەڕەتی لـە هـەموو کۆمـەڵگادا دەس پێبکـات. هـەر ئێسـتا زۆرێك لە لاوان شێوەژیانی بنەماڵەکانیان کـە لەسـەر دەسـەڵات، پرسـتیژ، خاوەنداری، هاوڕەنگی لەگەڵ کۆمەڵگە، و هتاد ڕاوەستاوە، تێدەپەڕێنن و

---

[143] A. Heller: Sur lavenir des relation enter les sexes,...
[144] A. Heller et Mihaiy Vajda: Forme familiale…, p. 1660.

بـە پێکهێنـانی کۆمۆنـەکان، "بنەماڵـەی بـورژوایی تـاك هاوسـەری"یـش ڕەتدەکەنـەوە. ئـەم خاڵـە، پێویسـتی فـۆرمێکی تـازە لـە ژیـان پیشـان ئەدات.[145] ڕێبەرانی هەنگاریا لەگەڵ ئەم دیاردەیە ناکۆکن و لەگەڵ لاوانـی هەنگاری –کە لە لاوانـی ولاتـانی "بـرا" ئـازادی ڕێـژەیی زیاتریـان هەیـە– کەوتوونەتە کێشەوە.

ئاگنش هلێر و میهای وایدا پێیان وایە ئەوەی دەسەلاتداران بانگەشـەی دەکـەن یـانی پـەروەردە لـەنێو کۆمـەڵگای تـاك هاوسـەری، کـۆیی و "سەنعەتی"دا ناتوانـێ "دەسـەلاتی کۆمەلایـەتی" بچەسـپێنێ و کەسـێتی تاکـەکان بپشـکوێنێ. بـەڵکوو ئـەوە کۆمۆنـە کـە میراتـداری بنەماڵـەی بورژواییە کـە نـە لـە پێگـەی کۆمـەڵی هاوبەشـی ئـابووری یـان سیاسـیدا، بـەڵکوو لـە پێگـەی "ناوەنـدی ڕێخسـتنی هـاوژینی ڕۆژانـەدا" بـە وەهـا ئامانجێك یارمەتی دەکات. کۆمـۆن بەرەیـەکی نـوێ باردێنـێ و لـە هـەمان حاڵدا زۆر کەسێتی جیاواز و ئازادمەنش دەخولقێنێ کە هیچ زوڵم و زۆرێـك قـەبووڵ ناکـەن و دەس دەکـەن بـە ڕەخنـەگرتن و نـاڕەزایی و کوێرانـە پێڕەوی ناکەن. بـەڵکوو بەشـێوەی وشـیارانە و ڕەخنەگرانـە هەڵدەبـژێرن. "منداڵی کۆمۆن لەمەڕ داهاتووی ژیانی خۆی قسـەی خـۆی دەکـا، بڕیـاری خۆی دەدا، بەپێچەوانەی فەزای نێو بنەماڵـەی دیسـپۆتیك و تـاك سـلوولی، بە زوترین کات فێردەبێ، کە نایەوێت ئیرادەی ئەویدی پێشێل بکات". ئەم دەرفەتـە دەرەخسـێ کـە مناسـباتی ئینسـانی لەمـەڕ توانـایی بـژاردنی تاکەکان، ئازادتر بن و کەمتر خوو و ڕەوشتی نەریتی کاریان تێبکات. مناڵ ناچار نیە کەسانێکی تایبەت (بۆ نموونە خزمانی سروشتی) خـۆش بـووێ، بـەڵکو ئـەو خـۆی کەسـانێك هەڵدەبـژێرێ کـە خۆشـی دەوێ یـان بەپێچەوانەوە. لەمەڕ مۆدێلەکانی پەیوەنـدی سێکسـی، ئەنـدامانی کۆمـۆن دەبێ بەبێ پێشداوەری یەکتر هەڵبژێرن. لە ڕوانگەی ژنیشدا، کۆمۆن تاقـە

[145] بروانە بۆ: تیۆری و پراتیك بەپێی نیازە مرۆڤییەکان، ئاگنش هلێر.

ڕێگەی چارەسەر بۆ هەلومەرجێکە کە هەرچەند زۆرێك لە لەمپەرە یاساییەکانی سڕیوەتەوە، بەڵام هێشتا دوایین لەمپەر کە زادەی دابەشبوونی کارە لە بەرابەری نێوان ڕەگەزەکاندا نەسڕیوەتەوە. سڕینەوەی ئەم نایەکسانییەش لەخۆیدا بە سڕینەوەی نایەکسانیەکانیتری هەموو کۆمەڵگاوە بەستراوە و هەموو ڕێگەچارەیەکی بنەڕەتی یەکێ لە نایەکسانییەکان، پێڕەوی چارەسەری بنەڕەتی کێشەیەکی ترە.

ڕەخنەی کۆمەڵایەتی چەپی نوێی هەنگاریا، هەرچەند زۆر ساوایە، بەڵام ئێستا لەوە زیاتر گەشەی کردووە کە بکرێ لێرەدا هەموو ناوەرۆکی دەربخەین...

لەم قاقڕە بێبژاردەیەدا کە بە کۆمەڵگەی سۆسیالیستی ئەوروپای ڕۆژهەڵات ناسراوە، سەرهەڵدانی ڕەخنەی ڕادیکاڵی چەپ تاقە هومێدێکە کە بەهاکان و پراکسیسی مارکسی بتوانێ پاش نغرۆبوون، یان پاش سەردەمێکی درێژ پێڕەوی لە گاڵتەجاڕی مێژووی پێکهاتەی کۆمەڵایەتی دووڵەت، دووبارە ببوژێتەوە. لە کاتێکدا لە کۆمەڵگەی ڕۆژئاوایی پێشکەوتوو و پلۆرالیستی ئێمەدا، ئەکتیڤیی کۆمەڵایەتی بەشێوەی گەشندە بە ڕەخنەکانی ئەم چەپە تازەیە نیازی هەیە کە تاقە هێزێکی بەراستی هۆگرە کە دەیەوێ لەڕووی تیۆری و پراتیکییەوە لەسەر ناکۆکییە کۆمەڵایەتییەکان زاڵ بێت، لە کۆمەڵگەی ئەوروپای ڕۆژهەڵاتدا، بەپێچەوانەوە، حکومەت لەجیاتی سوودوەرگرتن (بۆ بەرژەوەندی خودی گرووپی بروکرات) لە هەندی لە ئەزموونەکانی ئەم ڕەخنەیە، پێی باشترە بە زەخت و زۆر سەرکوتی بکات. ئایا ئەوروپای ڕۆژهەڵات لە بەراورد لەگەڵ کۆمەڵگەی پێشکەوتووی ئەوروپای ڕۆژئاوادا کە لەئاست نارەزایەتی تیۆری و پراتیکیدا نەرم و نیانترە، لە گەشەی چۆنی ژیانی کۆمەڵایەتیدا مەحکوم بە چەقینە؟ ئایا ئەوروپای ڕۆژهەڵات هەر بەوجۆرەی کە مارکس سەدەیەك پێش گوتوویە، دەبێتە "هێلانەی کۆنەپەرستی ئەوروپایی"؟

تیۆری و پراتیك بە پێی نیازە مرۆڤییەکان

ئاگنش هلێر

تیـۆری و پراتیـك، هەمیشــە توخمــە گەوهەرییــەکانی پێکهاتەیــەکی ئــابووری– کۆمەڵایــەتی دیــاریکراون. هــەر بەمهۆیــە تیــۆری و پراتیکــی کۆمەڵگاٚ جۆراوجۆرەکان نە تەنیا لە نێوەرۆکدا، بەڵکوو لە پێوەندییەکان و لەو دەورەی کە تیۆری لە کۆمەڵگە جیاوازەکاندا دەیگێڕێ، لێك جیـاوازن. هەروەها لە زۆرێك لە کۆمەڵگەکاندا... تیـۆری و پراتیـك لـە یـەکتر جیـاواز نین بەڵکوو ئەرکی دووبارە بەرهەمهێنانەوەی کۆمەڵایەتی پێکـەوە ئـەنجام ئەدەن. هەر بەمهۆیە بۆ وێنە ناتوانین لە روانگـەی ئـەم بابەتـەوە خـاڵێکی هاوبەش لـە نێـوان سـەرەتای چـاخی ناوەڕاسـت و کۆمەڵگـەی بورژواییـدا بدۆزینــەوە، چــونکە لــە چــاخی یەکەمــدا مەســیحیەت نــە تــەنیا رۆڵــی ئایدیۆلۆژییــەکی یەکدەســتی دەگێــرا، بــەڵکوو لەســەر پراتیکــی رۆژانــەی خــەڵکیش کاریگــەر بــوو، بــەمجۆرە ئــەم دەرفەتــە بــۆ مــرۆڤ دەرەخســا تــا کارەکـانی خـۆی بـە ئایـدۆلۆژی زاڵ راڤـەبکات. پرسـی گشـتی پێوەنـدی تیۆری و پراتیك، بەر لە گەشەی کۆمەڵگـەی بـورژوایی تەنانـەت گەڵاڵـەش ناکرێـت، مەگـەر کاتـێ کـە مرۆڤـەکان ناچـار بـن نەچەسـپانی پرەنسـیپی تایبەتی خۆیان راڤەبکەن. بەڵام ئەم کارە لەگەڵ پرسەکەی ئێمە پێوەندی نیە ئەوپەڕەکەی یەکێ لە رەهەندە لاوەکییەکانی ئەو پیشان ئەدات.

بــەمجۆرە پرســی گشــتی تیــۆری و پراتیــك لــە پرســە تایبەتــەکانی کۆمەڵگەی بورژوایی و بەرهەمی پێکهاتـەی ئـەم کۆمەڵگایـە و پیشـاندەری ئەم پێکهاتەیە.

کەوابوو ئەگەر بمانەوێ ئەم پرسە بە وردی و لە گشتێتی خۆیدا گەڵاڵە بکەین، دەبێ بەرۆشنی بزانین کە لێرەدا پرسێکی تایبەت لەئارا دایە و خودی گەڵاڵەکردنی پرسەکەش مۆرك و نیشانەی مێژوویەکی تایبەتی پێوەیە و رەنگە تەنیا بە قۆناغێکی مێژوویی تایبەتەوە... بەستراوە.

سەرەتا دەبێ بلێین کە هەرچەند گەشەی زانستی سروشتی – لە گالیلە بەملاوە– بەشێکی جیانەکراوەی ئەم پرۆسەیە، بەڵام ئێمە لێرەدا تەنیا پێوەندی نێوان تیۆری و پراتیك لە زانستی ئینسانیدا راڤە دەکەین.

گەڵاڵەکردنی پرسی پێوەندی نێوان تیۆری و کرداری کۆمەڵایەتی، جۆرێك بەرئەنجام – و فۆرمی بەیانی – دابەشبوونی کار و بەرهەمهێنانی بورژواییە. لە پاش دابەشبونی کار دایە کە توێژی روناکبیر، وەك توێژێکی کۆمەڵایەتی تایبەت کە ئەرکی "بەرهەمهێنانی" تیۆرییە، شکڵ دەگرێت. هەر لەم کاتەدا هێزە کۆمەڵایەتییەکان لێك جیادەبنەوە. لەلایەکەوە چەند هیزێك هەن کە تیۆری بەرهەم دێنن و لەلایەکیترەوە چەند هێزێکیتر هەن کە تیۆری پراکتیزە دەکەن. ئەم کارە تەنانەت لەو بابەتەشدا کە خولقێنەری تیۆری، نوێنەری راستەوخۆی بەرژەوەندی چینێکی کۆمەڵایەتی تایبەتیش بێت، راستە. لە کۆمەڵگەی بورژواییدا، لە راستیدا، جۆراوجۆرترین روانگەی تیۆریك زۆر جار لە مۆدێلی بەرهەمهێنانی کاڵاکان پێڕەوی دەکەن. ئەم روانگانە، چ ئینتمای چینێکی کۆمەڵایەتی تایبەت بەیان بکەن یان نا، لەهەر حاڵدا تێکەڵاوی بازاڕ دەبن. ئەڵبەت زۆر رۆشنە کە هەموو تیۆرییەکان دەستیان بە بازاڕ ناگا و لێرەدا پێویست ناکات باسیان بکەین، چونکە لەم بابەتەوە – و بەپێی پێکهاتەی کۆمەڵگای بورژوایی – ئەوان ناتوانن ببن بە پراتیك و سەرئەنجام بۆ باسەکەی ئێمە گرنگ نین. یەکەم شێواز کە تیۆری لە قاڵبی ئەودا دێتە بازاڕ، کتێبە. تیۆری بەمجۆرە بڵاودەکرێتەوە و دەتوانێ بۆ بەکارهێنان ئاراستە بکرێت.

شـێوازە لاوەكییـەكانی ئـەو بانگەشـە و راگەیاندنـە، چ لـە رێگـەی هەنـدێ كەسەوە بگوێزرێنەوە یان لە رێگەی میدیا گشتییەكانەوە، یان لە هەر دوو رێگاوە.

لە سیستمی بازاڕی ئازاددا، تیۆریش دەبێتە كاڵایەكی ئـازاد. مرۆڤـەكان بەپێی نیازەكانیان دەیكڕن یان نایكڕن، پراكتیزەی دەكـەن یـان نایكـەن. ئەڵبـەت لـە دۆخـی بـازاڕی كـونترۆڵ كـراودا، پێشـبڕكێی تیۆرییـەكانیش بەرتەسـكە. زۆربـەی ئـەو بەرهەمـە تیۆرییانـە كـە برەویـان هەیـە، چـەن كلێشەیەكن كە ئامانجیان رێنوێنی كردنی بیروڕای گشتی بـە ئاراسـتەیەكی تایبەت دایە. سەرەڕای ئەمـەش، لـە كۆمەڵگـەی بورژواییـدا، تیۆرییـەكانی لایـەنی بەرهەڵسـتكار و تەنانـەت تیۆرییـە شۆڕشـگێڕانەكانیش دەبـێ ئـەم رێگـا سـەوداگەرانەیە بپێـون، چـونكە ئـەم كـارە بەرئـەنجامی پێویسـتی پێكهاتەی كۆمەڵایەتیە. وتەی بەناوبانگی ماركس كە دەڵێ: "تیۆرییەك كە بچێتە نێـو جـەماوەر، دەبێتـە هێزێكـی مـادی، لەلایەكـەوە پێویسـتی بـە جـــەماوەری ژێردەســـتی ئایـــدیۆلۆژی چـــینی دەســـەڵاتدار هەیـــە و لەلایەكیترەوە، پێویستی بە تیۆرییەكی شۆڕشگێڕانەی بێجەماوەر هەیە.

كەوابوو تیۆریسیەن ــ چ ئابوریزان و چ كۆمەڵناس یان بیرمەند ــ كەسێكە كە بەپێی یاسا تازەكـانی دابەشـبوونی كـار، تیـۆری خـۆی ئاراسـتە بـازار دەكات. چونكە ئێمە بە مۆدێلێكی تایبـەت كـار دەكـەین، لـە فرەچەشـنی بزوێنەرەكان چاوپۆشی دەكەین و وایدادەنێین كە هـەموو ئـەو "مرۆڤانـەی كە تیۆری بەرهەم دێنن" بەوهۆیە لـە بـازاڕدا بـە كـاڵای تیـۆری خۆیانـەوە دەردەكەون، چـونكە پێیـان وایـە نـاوەڕۆكی تیۆرییەكـەیان دروسـتە و بـە فرۆشتنی ئـەم كاڵایـە تـەنیا خوازیـاری پـووڵ یـان بەرزبوونـەوەی پێگـەی كۆمەڵایـــەتی خۆیـــان نـــین، بـــەڵكوو هیـــواداران كـــە بڵاوبوونـــەوە یـــان

قەبووڵکردنی ئەندێشەی ئەوان بتوانێ لەسەر کۆمەڵگە بەگشتی، یان لە هەندێ بواردا، کاریگەر بێت. بێگومان وەها کارێك زۆرجار بە سەرکەوتن ناگات، بەڵام ئێمەش دەبێ لەم تۆژینەوەی خۆماندا لەمەڕ پێوەندی تیۆری و پراتیك، ئەم مەبەستانە لابەین. ئێستا پرسیاری ئێمە ئەمەیە: کێ ئەم کاڵایە دەکڕێ، بۆچی و بە چ مەبەستێك ئەم کارە دەکات؟ دەزانین کە بەگشتی توانەوەی[146] هەندێ ئەندێشە، تەنانەت ئەگەر بەجۆرێك جەماوەری بێتەوە، بەناچار بە مانای ئەوە نیە کە تیۆری ــ بە وەها دەرفەتێك ــ رێگای خۆی بەرەو پراتیك دیوەتەوە. زۆر جار ئەو کەسانەی کە تیۆرییەکان فێردەبن، تەنیا چەند بەکارهێنەرێکی پەتین کە تیۆری راست وەك هەویری دان بەکاردەبەن. ئەم جۆرە "بەکارهێنانە" کە بە"فەرهەنگی گشتی" ناسراوە بە هەمان رادەی "مەرجی حەتمی"[147] پێوەندی بە هەندێ توێژی تایبەتی کۆمەڵگاوە هەیە، کە هەویری دان. ئەڵبەت خودی ئاستی بەکارهێنانیش رەنگە پیشاندەری هەندێ شت بێت: دەتوانێ پیشان بدات کام تیۆری لە کام توێژی کۆمەڵایەتی تایبەتدا خەریکە دەبێتە پراتیك، چونکە لەم حاڵەتەدا، رادەی داخوازی بەکارهێنەران زیاد دەکات. سەرەڕای ئەمەش بە هەر رادە زیاتر بازار کونترۆڵ کرابێت، ئەم نیشانەیە شاراوەترە.

لەبەر ئەوە کە ئێمە تیۆری لە روانگەی پراتیکەوە شرۆڤە دەکەین، دەبێ هەموو ئەو "کڕیارانە کە بە مانای سەرەوە "بەکارهێنەر"ن لابەرین.

[146] Assimilation.
[147] Sine qan non.

کەوابوو تۆژینەوەکەمان بۆ ئەوانە تەرخان بکەین کە کالآی تیۆریك بۆ پراکتیزەکردن دەکرن، [کەوابوو] تۆژینەوەکەمان لە مەبەستەکانی ئەواندا و لەو ئامێرانەدا کە بەکاری دەبەن کورت دەکەینەوە.

بەڵام ئەم تۆژینەوە پێویستی بەوەیە کە سەرەتا مەبەستی ئێمە لە کردار (پراتیك) پێناسە بکرێت، یانی رۆشنی بکەینەوە کە کارکردی پراتیکی تیۆری چۆن پێناسە دەکەین. دەکرێ پراتیك بەمانای هەرە بەرینی وشە لەبەرچاو بگرین و ئەو بە هەڵگری هەموو تێکۆشانیکی کۆمەڵایەتی و سەرئەنجام هەموو تێکۆشانێکی مرۆڤایەتی بزانین. ئەمە بۆچوونێکی گرنگە، بەڵام ئەگەر پراتیك لە پێوەندی لەگەڵ تیۆریدا لێکبدەینەوە، بەکار نایەت. چونکە ئەگەر مانای بەرینی ئەو لەبەرچاو بگرین، هەموو تێکۆشانێکی تیۆریکش دەبنە چالاکی پراتیکی و ئەوجار دەرکی "جیاوازی تایبەتی" ئەوان ئیمکانی نیە. هەربەمهۆیە، بەبێ نکۆڵیکردن لە چەمکی پراتیك لە ئانتۆلۆژی گشتیدا، دەبێ چەمکێکی سنووردارتر بدۆزینەوە. بەڵام لێرەدا لەگەڵ دژوارییەکیتر بەرەورِوو دەبین. بەتایبەت دژواری بێتوانایی بۆ ئاراستەکردنی پێناسەیەکی گشتی بۆ وەها چەمکێ لە پراتیك، چونکە هەر پراتیکێ کە بە مانای سنووردار لەبەرچاو بگیردرێ ناتوانێ لە دەرەوەی پێوەندی خۆی لەگەڵ تیۆری هاوتەرازی خۆی، مانایەکی هەبێت.

هەروەها لە درێژەی وتارەکەدا لەو ئایدیۆلۆژییانە کە جۆرێك پاساودانی سادەی کۆمەڵگای بورژوایین و هەروەها لە پراتیکێکی هاوتەراز کە یارمەتی بە پاراستنی ئەم کۆمەڵگایە دەکات، خۆدەبوێرین. وەها

ئایدیۆلۆژییەك تەنانەت ئەگەر بە تیۆریش حساب بکرێت، لە روانگەی ئێمەدا، بە تیۆری حساب ناکرێت. ئەوانە بەیانی راستەوخۆی جۆری وشیاری درۆینەن و تەنانەت رەنگە لەگەڵ تیۆری هاوشێوە بن، راست هەر بەوجۆرەی پراتیکی هاوتەرازی ئەوان شێوەپراتیکە و بەس.

پراتیکی جۆراوجۆر ــ و تیۆری خوازیاری ئەو ــ بەپێی ئامانجەکەی و هەروەها بەمپێیە کە لە تێکۆشانی جەماوەردا دەچەسپن یان نا، یان بەرەو کردارێکی جەماوەری دەچن، یان نا، بەپێی ئەو تێکۆشانە جەماوەرییە کە ئەم پراتیکانە لەودا دەچەسپن، یان بەرەو ئەو دەچن، لە یەکتر جیا دەکرێنەوە. پرسی درۆینەی "ئامێرەکان" زیاتر لەهەر شتی، پرسی بەکاربردن یان رەتکردنەوەی توندوتیژی ـــ بە رای من لێرەدا گرنگی بنەرەتی هەیە هەروەها من پێم وایە کە جێگیرکردنی پرسی درۆینەی "ئامێرەکان" لە پلەی یەکەمدا لەئاست دەرکی جیاوازی هەقیقی نێوان تیۆری و پراتیکە جۆراوجۆرەکاندا دەبێتە لەمپەر. ئەم پرسیارە کە ئایا بەکاربردنی توندوتیژی دروستە یان نادروست، شیاوە یان ناشیاوە، پێویستە یان ناپێویست، بەڕای من لەم ئاستەدا پرسیارێکی قسرە، لەراستیدا ئەم پرسیارە چارەسەر ناکرێت مەگەر لە بەستێنی پرسی کۆنکرێتدا، لە روانگەی ئامانجەکان و گەوهەری بزاڤیك کە لە کردارێکی تایبەتەوە هەڵقوڵیوە و هەروەها لە پێوەندی لەگەڵ دۆخێکی تایبەتدا. هەر تیۆری و هەر پراتیکێ لەهەر دۆخێکی تایبەتدا، چەندین ئامێری هەیە کە لەگەڵ ئەوان تەواو سازگارە. ناتوانین لەمەڕ بەکارهێنان یان رەتکردنەوەی توندوتیژی بڕیار بدەین، مەگەر لە رێگەی زنجیرە

تۆژینەوەیەکی بەرینەوە بۆ دیاریکردنی سازگاری ئەو ـــ نە سازگاری توندوتیژی بەگشتی، بەڵکوو سازگاری یەکێ لە مودێلەکانی ئەو لەگەڵ ئامانجی کردارێکی تایبەت، یان لەگەڵ بزاڤی کۆمەڵایەتی هاوتەرازی ئەو، دەبێ ناسازگاری ئەویش دیاری بکەین و لەم بابەتەوە، ناسازگاری، ئامانجەکان و خۆدی بزاڤ تێکدەشکێنێ یان ئەوان بەرەو ئاراستەیەکی جیاواز لەگەڵ مەبەستی سەرەتا لادەدات.

لێرەدا دووپاتی دەکەینەوە کە بۆ پۆلینبەندی واقعی مۆدێلە جیاوازەکانی پراتیك، ئامانجەکان و ناوەرۆکی بزاڤە کۆمەڵایەتیەکانی، کردارێکی تایبەت دەکەینە بنەما. لەم روانگەوە چوار کرداری خوارەوە لێك جیادەکەینەوە.

ئەلف) تێکۆشانێك کە ئامانجی ئەو گۆڕینی هەندێ لە بەشەکان، دام و دەزگاکان یان مناسباتی کۆمەڵگایە و دەکرێ بە "رێفۆرمی پاژی" ناودێری بکەین. لەم بابەتە تایبەتەدا، چاکسازی پاژی مەبەستە و کەوابوو لە قەوارەی ئەو کۆمەڵگایە سەرتر ناچێ. وادەنوێنێ کە زۆربەی ئەم تیۆری و چالاکییە ریفۆرمیستییانە لە چەندین بواری ئابووری، سیاسی، فێرکاری یان یاساییدا چەق دەبەستن. چاکسازی پاژی زیاتر لەلایەن کارناسان (پسپۆڕانی دەڤەرێکی تایبەت)ـەوە گەڵاڵە دەکرێ، بەڵام ئەوان تەنیا خۆیان لەم کارەدا بەشداری ناکەن. ئەم ریفۆرمە بەگشتی بە سەرەتایەك لە "بزاڤی رەخنەگرانە"لە دژی دام و دەزگا داڕزیوەکان حساب دەکرێت. پێگەی جەماوەری ئەم کارە، لەمەڕ رێفۆرمێکی بەرتەسك، رەنگە بەتەواوی سنووردار بێ و تەنیا بە تێکۆشانی کارناسان کورت بێتەوە، بەڵام زۆرجار وا شتێك روونادات. بەهەر رادە بەرئەنگاری لەئاست چاکسازی پاژی بەهێزتر بێت، جەماوەری بەشدار بەرفراوانترن —

لەلایەکەوە بەهۆی ئەو زەخت و فشارە کە دەیخولقێنن و لەلایەکیترەوە لە چەسپاندنی ئەم ڕێفۆرمەدا... لەم بابەتەوە کردەوەی جەماوەر کاتییە و هەر کە چاکسازی بە ئەنجام بگات، دادەمرکێ و نامێنێ. ئەم بزاڤانە (تەنانەت بەپێچەوانەی مەبەستی ڕێبەرانی) ڕەنگە بەئاسانی وەك ئامێری زەخت و گوشار بەکار ببرێن، چونکە ناڕەزایی لە سیستمێکی کۆمەڵایەتی تایبەت بەرەو گۆڕانی بەرهەست (و هەندێجار پاژی) دام و دەزگاکان ڕێنوێنی دەکەن و لەم ڕێگەوە ئەگەری گۆڕینی سیستمی کۆمەڵایەتی ناوبراو بەڕواڵەت چەسپێندراو پیشان ئەدەن.

ب) دووهەمین جۆری پراتیك، دەیەوێ تێکڕای کۆمەڵگا لە ڕێگەی ئاڵوگۆڕی پاژییەوە بگۆڕێ. ئێمە ئەم کارە بە "ڕێفۆرمی گشتی" ناودێر دەکەین. دەکرێ تیۆریداڕێژانی بزاڤی ڕێفۆرمی گشتی بەوجۆرە پێناسە بکەین کە لەئاست تێکڕای سیستمی کۆمەڵایەتی زاڵ هەڵوێستی ڕەخنەگرانەیان هەیە. ئەوان کارناس نین، یان ئەگەر هەشبن، خۆیان بە کارناسان پیشان نادەن. زۆربەی ئەوان ڕێبەری بزاڤەکانن یان لە پێوەندی لەگەڵ بزاڤەکانی هەموو کۆمەڵگەدا پێناسە دەکرێن. بزاڤەکانی چاکسازی گشتی جەماوەرێکی بەرین ڕێك دەخەن و بەجۆرێك ڕێکخراون کە بزاڤ پاش ئەنجامدانی هەندێ ڕێفۆرمی پاژی ئارام ناگرێت، بەڵکوو بەردەوام "ئەکتیڤ" دەمێنێتەوە. وەك بزاڤەکانی سۆسیال دیموکراسی بەر لە 1914.

ج) سێهەمین جۆری پراتیك لە بزاڤی شۆڕشگێڕانەی سیاسیدا دەچەسپێ. ئامانجی ئەو گۆڕینی بنەڕەتی تێکڕای کۆمەڵگایە کە لە درێژەی ئەودا، گەیشتن بە دەسەلاتی سیاسی، ساتێکی گرنگ و چارەنووسسازە. ئەم بە دەسەڵات گەیشتنە ڕەنگە بە دوا ئامانج حساب بکرێت، هەرچەند لە زۆربەی ئایدیۆلۆژییە شۆڕشگێڕە سیاسیەکاندا، تەنیا دەوری خاڵی دەسپێك دەگێڕێ. پێگەی جەماوەری ئەم بزاڤانە ڕەنگە کەم

تـا زۆر بـەرفراوان بێـت. ئەگـەر ئـەم پێگەیـە بەرتەسـك بێـت، ئەگـەری سـەرکەوتن ئێجگـار کـەم دەبێتـەوە. بەپێچـەوانەوە، لـە بزاڤـی سیاسـی شۆڕشگێڕانەی سەرکەوتوودا، پێگـەی جـەماوەری خەسـڵەتێکی دوالیتـەی هەیە. هێزی ڕێبەری بزاڤەکە زیاتر کەمینەیەکە (ئلیتانی شۆڕشگێڕ) کە لـە ئـەنجامی هـەر کارێکـدا، لێبڕاوانـە هـەموو مەترسـیەکان قـەبوڵ دەکـات. ئەڵبەت بە پشتیوانی و بە داکۆکی جەماوەر. بەڵام هەر کە بە سـەرکەوتنی سیاسـی گەیشـت، لـەناکاو بزاڤـی پاشەکشـە دەسـت پێـدەکات. چـالاکی جـەماوەر لاواز دەبـێ و تووشـی وەسـتان و پاسـیڤیزم دەبێـت. هـەموو شۆڕشە سیاسییەکان کە لەنێو کۆمەڵگەی بورژوازیـدا ڕوودەدەن هـەر ئـەم ڕەوتـە دەپێـون (شۆڕشـە سیاسـییەکان تـەنیا لـە چوارچـێوەی وەهـا کۆمەڵگەیەکـدا بـەرپا دەبـن). باشـترین و ڕەسـەنترینی ئـەم شۆڕشـە سیاسییانە ژاکوبنیزمی فەرانسیە.

بۆ دەرکی باشتری ئەم بزاڤە دەبێ وتـە بەناوبانگەکـەی مـارکس وەبـیر بێنینەوە، ئەو دەڵـێ: لـە [بـیری] کەسـێکدا کـە لـە کۆمـەڵگای بورژواییـدا بەسـەر دەبـات، بـورژوا لـە شـارۆمەند، جیادەبێتـەوە. ژیـانی ئاسـایی، "سروشـتی" مرۆڤـی کۆمەڵگـەی بـورژوایی، ژیـانی تـاکی بورژوایـە، ژیـانی مرۆڤێکی ئیزولەیە کە بۆ بەرژەوەندی خێـرای خـۆی، خـەبات دەکـات. زۆر ڕۆشنە کـە ئەمـە ژیـانێکی لەخۆنامۆیـە، چـونکە بـورژوا – بەتایبـەت– لـە چـالاکی کۆمەڵگـە دەسـت هەڵـدەگرێ. ژیـانی شـارۆمەندانەی ئـەویش لەخۆنامۆیە، چـونکە تێکۆشـانی ئـەو لـە بـواری سیاسـیدا، ئـەو لـە ژیـانی ڕۆژانە – زیاتر لە هەر شـتێ لـە ژیـانی ڕۆژانـەی خـەڵکیتر و، هـەروەها لـە ژیانی شارۆمەندی تایبەتی خۆی – جیادەکاتەوە. ئەم دابڕانە نە لە ئینتما بـۆ شۆڕشـی سیاسـی لـەنێو دەچـێ و نـە لـە پراتیکـی بەرهـەمی ئـەم ئینتمایـەدا. شـێوەی ژیـان، ڕەوتـی ژیـانی مرۆڤـەکان هـەر وەك پێشـوو دەمێنێتەوە. کـەوابوو جیگـەی سەرسوڕمان نییـە کـە کـاتی گەیشـتن بـە دەسـەڵات پێگـەی جـەماوەری بەرتەسـك بێتـەوە و تەنانـەت لـەنێو بچـێ.

زۆرینــەی خــەڵك دەچــنەوە باوەشــی ژیــانی بــورژوایی. بــەڵام کەمینــە، لــە ئلیناســیۆنی ژیــانی شــارۆمەندیدا، یەخســیر دەبــن. بــە وتــەی ئــنگلس: دەســـەڵاتی بـــورژوازی جێگـــەی دەســـەڵاتی ئـــەقڵ دەگرێتـــەوە (ئـــانتی دورینگ).[148]

د) چــوارەمین جــۆری پراتیــك، پراتیکــی شۆڕشــگێڕانەی کۆمەڵایــەتی بەرفراوانە. ئەم جۆرە پراتیکە لە هەمان حاڵدا شــۆڕش لــە شــێوە ژیــانیش دایە. هەرکات کە شۆڕشی شێوە ژیان لە کـاردا بێـت، پێگـەی جـەماوەری بزاڤەکان بەردەوام بەرینتر دەبێتەوە. ئـەم شۆڕشـە، بەشـێوەی دەشـندە چـین و توێـژی بـەرفراوانتر لەبـەر دەگرێـت کـە شـێوەی ژیانیـان بـە هـۆی

148 "... بیرمەندانی سەدەی هەژدەهەم، ئەم پێکهێنەرانەی شۆڕش، ئەقڵیان بە تاقە داوەری هەموو شتەکان دەزانی. دەبوو دەوڵەتێکی ئەقڵانی و کۆمەڵگەیەکی ئەقڵانی پێکبێت، ئەو شتەی کە لەگـەڵ ئـەقڵی هەمیشـەیی دژواز بووبا، دەبوو بێڕەحمانـە نـابووت بکرێـت... ئەڵبەت ئەم ئەقڵە هەمیشەییە بێجگە لە ئەقڵی رازێندراوی چینی ناوەڕاست کە بەرەو بورژوازی دەگۆڕا، شتێکیتر نەبوو. بەڵام کاتێ شۆڕشی فەرانسا ئەم کۆمەڵگا ئەقڵانی و دەوڵەتـە ئەقڵانیـەی پراکتیـزە کـرد، ئـەو دام و دەزگـا تازەیـە، هـەر چـەندەش لـە بـەراورد لەگەڵ دۆخی پێشوو ئەقڵانی بوون، بەڵام ئاشکرا بوو کە هەرگیز بەشێوەی رەها ئەقڵانی نین، دەوڵەتی ئەقڵانی بەتـەواوی هەڵشکابوو، پـەیمانی کۆمەڵایـەتی رۆسۆ لـە حکومـەتی تـرۆردا پراکتیزەکـرا... کۆمەڵگـەی ئـەقڵانیش چارەنووسـێکی باشـتری پەیـدا نـەکرد. لـەجیاتی ئـەوەی کـە ناکۆکی نێوان دەوڵەمەند و هـەژار بـە گەشـەی سامان و ئاسایشـی گشتی چارەسەر بکرێت، زیاتر بووبوو.... گەندەڵی جێگەی سەرکوتی زەختاوی گرتـەوە، لـەجیاتی شمشـێر وەك بـەرزترین ئـامێری دەسـەڵاتی کۆمەڵایـەتی، پـووڵ جـێگیر بـوو. لەشفرۆشـی بـە رادەیـەکی زۆر پـەرەی سـەند. ژیـانی هاوبـەش کـە وەك رابـردوو، شـکڵی یاسایی قەبوڵ کراوو وەك سەرپۆشی رەسمی لەشفرۆشی مابۆوە، لەگەڵ زنای روو لە زیـاد بـوون گەشـەی کـرد. بـەکورتی، ئـەو دام و دەزگـا سیاسـی و کۆمەڵایەتییـە کـە "سـەرکەوتنی ئـەقڵ" پێکـی هێنـا، لـە بـەراورد لەگـەڵ قـەوڵ و بـەڵێنی فریوکارانـەی بیرمەندانی سەردەمی رۆشنگەری وەك کاریکاتۆرێکی خەمهێنەر دەرکەوتن..."

بەشداری لەم بزاڤەدا، تووشی گۆڕان دەبێت. هەر بەمهۆیە، شۆڕشەکانی شێوە ژیان، لە داهاتویەکی مێژوویی نزیکدا، ڕووئەدەن و پاشگەزبوونەوەیان بۆ نییە. لە مێژووی ئەوروپادا، مەسیحیەت و، لە هەندێ ولاّتدا، چاخی رنێسانس نمونەی ئەم جۆرە شۆڕشانەیە لە شێوە ژیاندا.

بەلاّم ئەگەر ئێمە گوتومانە شۆڕشی کۆمەلاّیەتی بەرفراوان، هەمیشە شۆڕش لە شێوەی ژیانیش دایە، مەبەستمان ئەوە نەبووە کە شۆڕشەکانی شێوە ژیان، هەمیشە شۆڕشی کۆمەلاّیەتی بەرفراوانن. بەپێچەوانەوە دەتوانین بە دلّنیاییەوە بلّێین کە مێژوو تا ئەم سەردەمە هێشتا شۆڕشێکی لە شێوە ژیاندا بەخۆوە نەدیوە کە شۆڕشێکی کۆمەلاّیەتی بەرفراوان، وشیارانە و هەلّگری هەموو بوارەکانی کۆمەلّگا، هەر لە ژیانی ئابووری تا بواری سیاسەت و فەرهەنگ بووبێت.

مارکس سەرەڕای ئەمەش، بزاڤی کۆمۆنیستی لە قالّبی وەها کردارێکی شۆڕشگێڕانەی بەرفراواندا پێشان داوە. ئەلّبەت ئەو پشتی بە بەراوردکردنی مێژوویی نەبەستووە. بۆوەی کە بزاڤی کرێکاری لە ناخی کۆمەلّگەی بورژواییدا گەشە دەکات، بەناچار قۆناغی شۆڕشی سیاسی لە پێش دایە– چونکە دەبێ دەسەلاّتی سیاسی بەدەس بێنێ. بەلاّم لە روانگەی مارکسدا شۆڕشی سیاسی تەنیا قۆناغێکە و بەس، چونکە ئەو رزگاری مرۆڤ لەئاست رزگاری سیاسی پەتیدا دادەنێت. ئێمە ناتوانین لێرەدا ئەم پرسە بەدرێژی شرۆڤە بکەین، تەنیا ئەم بنەمایە گەلاّلە دەکەین کە شۆڕشی کۆمەلاّیەتی بەرفراوانی مەبەستی مارکس، لە هەمان قۆناغی سەرەتاییدا، پێویستی بە هەلّچوون لە پێکهاتەی بورژوایی تیۆری و پراتیك هەیە. بەپێچەوانەوە، هەر سێ پراتیك کە لە سەرەوە راڤەکران – چ رێفۆرمی پاژی، یان رێفۆرمی گشتی، یان شۆڕشی سیاسی– سێ جۆر تیۆری و پراتیکی [ریفۆرمیستی] و شۆڕشگێڕانەن کە لەگەلّ پێکهاتەی بەرهەمهێنانی بورژوایی سازگارن.

ئێستا با بزانین کە کرپین، چەسپاندن یان تێکۆشان بۆ چەسپاندنی "کالاّ تیۆرییەکان" – لە سێ بابەتی یەکەمدا– بەرەو کوێ دەڕوا و چ ئامانج و مەبەستێکیان هەیە.

گەشەی داخوازی بۆ "کالاّی تیۆری" پێشاندەری هەبوونی نیازێکە[149] ئەگەر بەکارهێنانی رووتی فەرهەنگی لابەرین، ئەوجار تێدەگەین کە ئەم تیۆرییە کۆمەلاّیەتییە جۆرێک پێویستی دەرک یان بەیان کردووە– پێویستییەک کە بەناچار تیۆریک نیە.

بۆ ئەوەی کە بتوانین توێژینەوەکەمان بەم ئاراستەیەدا سەربخەین، بەکورتی مانای "نیازی کۆمەلاّیەتی" شرۆڤە دەکەین. ئەلّبەت هەرچەند کە لە بەرهەمەکانی ئێمەدا چەمکی نیاز زۆر بەکاردەبرێت، بەلاّم پێناسەکردنی ئەو ئێجگار دژوارە و هەروا ئالۆز و تەماوی ماوەتەوە.

نیاز، ویستی وشیارانە، ئینتما، ئارەزوویەکە کە بەردەوام بەرەو بابەتێک مەیلی هەیە و بەمهۆیە تێکۆشانێک دەبزوێنێ. ئەم بابەتە بەرهەمێکی کۆمەلاّیەتییە. ئەمە کە وەها بابەتێک کالاّی مەسرەفی بێت، یان جۆرێک شێوەی ژیان، یان تەنانەت "مرۆڤێکی تر"، بە هەر حالّ لە نێوان بەرهەستبوونەوەی[150] کۆمەلاّیەتی و نیازە کۆمەلاّیەتییەکاندا پێوەندییەک گەلاّلە دەبێت. بەرهەستبوونەوە کۆمەلاّیەتییەکان، پێویستییەکانی کەسانێکی زیندوو لە کۆمەلّگەیەکی تایبەت و لەنێو توێژێکی کۆمەلاّیەتی تایبەتدا "گەلاّلە" و دیاری دەکەن. کەوابوو نیاز، تاکیە (تەنیا تاکەکان وشیارانە مەیل و ئارەزوویان بۆ شتێک هەیە) لە هەمان حالّدا کۆمەلاّیەتیە (هەر نیازێک بەشێوەی بەرهەستبوونەوەی کۆمەلاّیەتی دەردەکەوێت). "نیازی سروشتی" بوونی نییە. بەمجۆرە بۆ وێنە هەوا بۆ ئێمە نیاز نییە بەلّکوو هۆکارێکی ژیانبەخشە. بەلاّم خواستنی

[149] Besoin.
[150] Objectivation.

هەوای خاوێن لەجیاتی هەوای پیس نیازێکە. سەرەڕای ئەمەش دەبێ لەنێوان "نیاز حەیاتییەکان" و "نیازە ئینسانییەکان"دا جیاوازی دابنێن.

"نیازە حەیاتییەکان" یان نیاز بۆ "مانەوە" چەند پێویستییەکی ئانتۆلۆژیکن، چونکە بە وزەبەخشین بە ژیان، بەردەوامی پێدەبەخشن. ئەم جۆرە نیازانە بریتین لە: نیاز بە خواردن، نیازی سێکسی، نیاز بە تێکۆشان، نیاز بە پێوەندی و هاوکاری کۆمەڵایەتی. بەڵام ناشکرێ ئەم نیازانە لە ریزی نیازە "سروشتی"یەکاندا لەقەڵەم بدەین، چونکە ئەوان وەك نیاز، ئێجگار بەرفراوان و هەمەلایەنەن و تەنیا لە بوارێکی کۆمەڵایەتی تایبەتدا مانایان هەیە. هەر بەمهۆیە، بۆ نموونە، تەنانەت بۆ نیازەکانی خواردنیش ناکرێ "رێژەیەکی سروشتی" دیاری بکەین. وەك دەزانین لە هەندێ هۆزی ئافریقادا بەکاربردنی کالۆری ئێجگار کەمتر لەو رێژەیە بوو کە ئێمە بە پێویستی دەزانین، بەڵام ئەو کەسانە، لە بەراورد لەگەڵ قۆناغی گەشەی تایبەتی خۆیاندا، تووشی کەم خۆراکی نەبوون. کەم خۆراکی تەنیا وەك بەرئەنجامی لێکترازانی هاوکێشی کۆمەڵایەتی دەرکەوتووە. دەتوانین بیسەلمێنین کە بەگشتی، پێکهاتەی کۆمەڵگەی سەرەتایی، بەگشتی نیازەکانی مانەوەی دابین و مسۆگەر کردووە. رێژەی ئەم دابینکردنە بەهۆی سروشتەوە دیاری کراوە: لەو شوێنەدا مردنی بەکۆمەڵ، بەهۆی رووداوە سروشتیەکانەوە رووی داوە. بورژوازی یەکەم کۆمەڵگەیە کە بە هۆی سروشتی پێکهاتەی خۆیەوە چینە کۆمەڵایەتییەکان بەتەواوی ناچار بە خەباتی رۆژانە دەکات تا نیازەکانی مانەوەیان دابین بکەن. ئەم دۆخە لە سەردەمی پاشەکەوتی سەرەتایی سەرمایە تا سەدەی بیستەم لە ئەورووپا زاڵ بووە و ئیستاکەش لە جیهانی سێهەمدا زاڵ بووە. مارکس بەم مەبەستە گوتویە چینی کرێکاری سەردەمی ئەو وەك چینێکی "بێنیاز"ی لێهاتووە، یان تەنانەت نیازەکانی حەیاتی تا ئاستی شێوەحەیوانی دابەزیون.

"نیازی ئینسانی" راستین، لەئاست "نیازە حەیاتییەکان" بەرەو چەن ئامانجێك دەئاژوون کە بزوێنەرە سروشتییەکان، لەواندا دەوری راستەوخۆ نابینن. لەوانە حەسانەوە کە بۆ بەرهەمهێنانەوەی هێزی کار پێویستە، چالاکی فەرهەنگی، بیرکردنەوە، عیشق، دۆستی، ئینتما بۆ پشکوتنی هەمەلایەنە، نیاز بە ئەخلاق. هەروەها نیازە ئینسانییە لەخۆنامۆکانیش وەك پارە، دەسەلات، داگیرکردنیش نیازی لەم جۆرەن. لە کاتی پەرەگرتنی بورژواییەوە — هەر لەوکاتەوە کە خەباتی چینی کرێکار تەنیا بە خەبات بۆ دابینکردنی نیازە حەیاتییەکانی تەرخان بووە — نیازە ئینسانییەکان، نیازی لەخۆنامۆن. لە کۆمەڵگەی بورژوایی مۆدێرندا (لانیکەم لە ئەوروپا و ئەمریکا) تاقە گۆڕان لەم پرسەدا شاراوەیە کە زاڵبوونی نیازە مرۆڤیە لەخۆنامۆکان، لەسەر چەندین چین و توێژی کۆمەڵایەتی بەرفراوان و هەروەها چینی کرێکار پەرەدەگرێت.

ئەو نیازە مرۆڤییانە کە لەخۆنامۆ نین، نیازی چۆنین. گەشەی ئەوان — لە بواری فاکتی ئوبژکتیڤدا — بە پاشەکەوتی بێسنووری ئەوان دیاری ناکرێت، بەڵکوو بە گەشە و بەرینبوونەوەی ئەوان — ئەو شتەی کە مارکس بە "سامانداری" ناودێری کردووە — دیاری دەکرێ. لێرەدا دەمەوێ ئاماژە بەوە بکەم کە جیاوازی نێوان نیازە حەیاتییەکان و نیازە مرۆڤییە رەسەنەکان رێژەییە. رەنگە نیازە مرۆڤییە رەسەنەکان هەندێ جار هەندێ لە نیازە حەیاتییەکان بەرەو خۆ رابکێشن. وەك نیازی ژن و پیاو بە یەکتر. بەپێچەوانەوە، نیازە ئینسانییە لەخۆنامۆکان، نیازی رێژەیین. یانی لە پراتیکدا هەرچەندە زیادبکرێن و لەسەر یەك کەڵەکە بن بەدەگمەن بە "ئاستی رەزامەندی" دەگەن. تەنیا هۆکارێك دەتوانێ لەئاست کەڵەکەبوونی لەرادەبەدەری نیازە رێژەییەکان — نیزە لەخۆنامۆکان —دا رابوەستێ: سەرهەڵدان و سەربوونی نیازە چۆنییەکانە. لەم بابەتەوە بۆچوونی مارکس لە کۆمۆنیزم زیاتر ئەم پرسە رۆشن دەکاتەوە: ئەو کۆمۆنیزمی بە پرۆسەیەکی کۆمەڵایەتی زانیوە کە لە درێژەی ئەودا، نیازە

حەیاتی و لەخۆنامۆکان (نیازی رێژەیی) زیاتر لە پێشوو دەچنە ژێر دەسەڵاتی نیازە ئینسانییە رەسەنەکان (نیازی چۆنی).

پاش ئەم باسە پێویستە، دەگەڕێینەوە بۆ بابەتی مۆدێلە جیاوازەکانی تیۆری و پراتیك. گوتمان کە کارکردی پراتیکی تیۆری لەوە دایە کە تیۆری دەتوانێ نیازەکانی سەردەم "رۆشن بکاتەوە". بەڵام بۆ دەبێ ئەم نیازانە "رۆشن بکەینەوە"؟

نیازە ئینسانییەکانی کۆمەڵگەیەکی تایبەت لە بەرهەستبوونەوەی زەقی هەموو چاخ و سەردەمەکاندا، دەردەکەون هەر ئەم بەرهەستبوونەوەیە کە سنوورەکانی بزاڤ و نوێبوونەوەی نیازەکان دیاری دەکات. لە دوا پلەدا، ئەم پرسە لەمەڕ کۆمەڵگەی بورژواییش راستە، بەڵام پێویستی دولایەنەی نیازەکان و بەرهەستبوونەوەکان لەم کۆمەڵگەیەدا لە کۆمەڵگە نا"پەتی" ییەکانی پێشوو ئێجگار ئاڵۆزترە. ئێمە پێشتر ئاماژەمان بە یەکێ لەم ئاڵۆزییانە کردووە: تەنیا کەڵەکەبوونی نیازە چەندییەکان هەر لە سەرەتای کۆمەڵگەی بورژواییەوە رۆڵی سەرەکی دەگێڕێ. بەڵام ئەم کارە تەنیا یەکێ لە بەرئەنجامەکانی هێزێکی بزوێنەری گەورەترە: سەرمایەداری لە جەوهەری خۆیدا، یەکەم کۆمەڵگەی ئەکتیڤە کە لەودا، بەدوای خێرایی سەرسوڕهێنەری بەرهەمهێناندا نە تەنیا رێژەی کاڵا مەسرەفییەکان زیاد دەبێت، بەڵکوو هەروەها — بەشێوەیەکی خێراتر لە پێشوو —چەندین شت و مەکی تازە و نیازی تازە دەخولقێنێ. هەروەها بورژوازی ، یەکەم کۆمەڵگەی "کراوە"یە کە لەودا نیازەکان، تایبەت بە چەن چین و توێژێکی کۆمەڵایەتی لە پێشدا دیاریکراو نیە. ئەگەر بابەتی نیازێك لە بەرهەستبوونەوەی کۆمەڵایەتیدا دەرکەوێت، بەخێرایی دەتوانێ —لانیکەم لەرووی تیۆرییەوە— وەك نیازێکی گشتی دەرکەوێت، سەرەڕای ئەوەی کە دەرەتانی دابینکردنی ئەویان هەیە یان نا. ئەم پرسە نە تەنیا نیازە چەندییەکان، بەڵکوو لەمەڕ هەموو نیازەکان راستە. کەوابوو ئەوە

تەنیا پێکهاتەیـەکی یەکدەست لـە نیازەکـان نیـە کـە لـە نـاخی سیسـتمە بەرهەستبوونەوەکان (و هەروەها بەها) یەکدەستەکاندا "جـێگیر" کـراوە، بەڵکوو لەنێوان ئەو نیازانەدا کە بەشـێوەی ناهـەموار بەرهەسـت دەبنـەوە دەرفـەتی بـژاردنی –لانیکـەم تیۆریـك هەیـە. کـەوابوو، دابینکردنـی چـەن ئاستێکی بەرفراوان لەو نیازە تاکییانەی کە لەگەڵ یەکتر جیاوازن ئیمکانی هەیە. هەروەها بورژوازی یەکـەم کۆمەڵگایـە کـە لەسـەر چـەندین کۆمـۆنی ئورگانیك[151] رانەوەسـتاوە، تاقـە کۆمـۆن، لێـرەدا، بـازاڕە. بـەمجۆرە، لـە کاتێکا لە کۆمەڵگەکانی پێشوودا، ئاستی بـەهای پەیوەسـت بـە نیازەکـان کە لە ناخی کۆمۆنەکاندا شکڵیان دەگـرت تـاکیش ناچـار بـوو ئـەو نـۆرم و نەریتە قەبوڵ بکات کە کۆمۆن بەسەر ئەودا دەیسەپاند، پاش پەیـدابوونی کۆمەڵگـەی بـورژوایی، ئـیتر ئـەم کـارە ئیمکـانی نـەبوو: لـە بەسـتێنی نیازەکانیشدا مناسباتی فرەنێوەنجی[152] لـەجیاتی مناسـباتی کۆمەڵایـەتی راستەوخۆ جێگیر بوون.

ئەندامی کۆمۆن پێویستی بـەوە نـەبوو کـە بـۆ "رۆشـنکردنەوەی" ئـەم نیازانە تێبکۆشێ. ئەو نیازەکـانی تاکـەکانی کۆمەڵگـەی خـۆی بەسـادەیی دەناسی، ئەو پێویستییانەی کە ئەو– بەپێی توانای تیۆریکی خـۆی – لـە هەر ئاستێکدا، بەشێوەیەکی کەم تا زۆر قـووڵ و گونجـاو بـەیانی دەکـرد. بەڵام ئەو کاتەش کە پێویستییەکانی کۆمەڵگەیەکی دیکەی بـەیان دەکـرد، ئەم کارەی بـەپێی ئـەو پێویسـتییانە کـە کۆمـۆنێکی دیکـە پێشـتر دیـاری کردبوو، ئەنجام ئـەدا. ئـەم خاڵـە ئەوەنـدە کـە لەمـەڕ تومـاس ئاکوینـاس راستە ئەوەندەش لەمەڕ ئەفلاتوون راستە. لـە بەرانبـەردا، لـە کۆمەڵگـەی سـەرمایەداریدا کـە تێیـدا کۆمـۆنی ئورگانیـك نیـە و تیۆریسـیەن – وەك کرێکـاری فکـری– زیـاتر لـە پێشـوو دەبێتـە پێـڕەوی وەهـا سیسـتمێکی

[151] Cmmunautes organiques.
[152] Multi- Mediatisee.

دابەشبوونی کار، کە لەودا بەیانی راستەوخۆی پێویستییەکان کە لەگەڵ بەرهەستبوونەوەی بەستێنی سازگار بێت گەشە دەکا، ئیمکانی نیە. هەر بەمهۆیە تیۆریسیەن دەبێ لە دیدگای تایبەتی خۆیەوە دەس پێ بکا، و بەشێوەی تاکی کۆمەڵگەی خۆی شرۆڤە بکاو تیۆری خۆی دابرێژێ، تەنیا لەپاش ئەنجامی ئەم کارەیە کە — لە بازاڕدا— روون دەبێتەوە کە ئایا لە روونکردنەوەی نیازەکاندا سەرکەوتوو بووە یان نا، و سەرئەنجام ئایا لە بەیانی ئەو نیازانەدا بە ئاکام گەیشتووە یان نا. کەوابوو کاتێ کە بەرهەستبوونەوەی ناهەموار، نیازەکان دیاری بکات، پانتایی بژاردنی تیۆرسیەنیش — لانیکەم بەشێوەی تیۆریك — بەرین دەبێتەوە. بژاردنی وشیارانەی بەهاکان... دەتوانێ لە چارەنووسی تایبەتی تیۆریدا رۆڵی بنەڕەتی بگێڕێ: ئایا دەیکرن یان نا، پراکتیزەی دەکەن یان نا، کام چین و توێژ پراکتیزەی دەکەن؟ دەرکی پێکهاتەی کۆمەڵایەتی — بەتایبەت ئەگەر ئەم پێکهاتە قووڵ و ئاڵۆز بێت— رەنگە بەم دژوازی[153] یە بگات کە هیچ توێژێکی کۆمەڵایەتی، بەیانی نیازەکانی خۆی لە تیۆریدا نەناسێتەوە، تەنانەت ئەگەر ئەو تیۆرییە لەگەڵ بەرژەوەندی ئەو سازگار بێت. لەوانە چارەنووسی لویاتانی هابز[154] وابوو. هەر وەها رەنگە ئەم کارە بە دۆخێکی بە هەمان رادە دژواز بگات کە لەودا چەن توخمێکی تیۆری پراکتیزە دەکرێن، جەماوەری دەبنەوە (لەگەڵ چەن نیازێکی گرنگ و حەیاتی سازگارن) بە بێ ئەوەی کە هەموو ئەو سیستەمە تیۆریکە بچەسپێندرێت. (وەك چارەنووسی مارکسیزم، لە کۆتایی چەرخی نۆزدەهەم بەملاوە). سەرئەنجام — پاش گەشەکردنی بورژوازی، تەنیا نیازە رێژەییەکان، نیازە حەیاتییەکان رۆڵی دیاریکەر دەگێڕن— ئەو

[153] Paradoxe.

[154] Hobbes، بیرمەندی ئینگلیزی (1588–1679). لە کتێبی لویاتان دا تیۆری فەلسەفی و سیاسی خۆی شرۆڤەدەکات کە بەپێی ماتریالیزمی مکانیکی پێکهاتووە.

تیۆرییانەی کە بەخێرایی پراکتیزە دەکرێن، ئەوانەن کە ئەم نیازانە بەیان دەکەن، یان چەن توخمێك لەوانە کە ئەم نیازانە دەردەخەن.

ئێستا دەبێ پێوەندی چوار رەوتی پراتیکی باسکراو لەگەڵ دنیای نیازەکان و لەگەڵ ئەو تیۆریانەی کە ئەم پێویستییانە بەیان دەکەن بەکورتی راڤە بکەین.

تیۆرییەکانی چاکسازی پاژی و بزاڤە کۆمەڵایەتییەکانی سازگار لەگەڵ ئەو، هەر لەسەر بنەمای نیازە کۆنەکان بەیان و فۆرمولە کراون دەیانەوێ هەر ئەم نیازانە دابین و رێبەری بکەن و لەگەڵیان زیاترین سازگارییان هەیە. ئەم تیۆرییانە زیاتر وەك سوپاپ رۆڵ دەبینن کە لەئاست شۆڕش و ئاخێزەکاندا دەکرێنەوە و لە کەڵەکەبوونی قین و نەفرەت و بێزاری پێشگیری دەکەن. ئەم تیۆرییانە و ئەم جۆرە بزاڤانە، بەردەوام نیازە چەندییەکان و "نیازەکانی مانەوە" بەیان دەکەن. بەمجۆرە، لەبەر ئەوە کە ئەم تیۆرییە، بەشێوەی ئیزولە دەمێنێتەوە، بەشێوەی ئورگانیك کۆمەڵگەی باسکراو پاساو دەدا و لەودا دەتوێتەوە و سەرئەنجام بەکردەوە وەردەگیرێ و هەمان کۆمەڵگا سەرلەنوێ بەرهەم دێنێتەوە. پێوەندی نێوان تیۆری و پراتیك لە مکانیزمی بەرهەمهێنانی کاڵاکان پێرەوی دەکات. لە بابەتێکدا کە تیۆری رێفۆرمی پاژی خواستێك دابین دەکات، [خواستێکی نزمە و] دەرفەت و دەرەتانی سیاسی و مادی دابین کردنی ئەوی هەیە.

تیۆرییەکانی چاکسازی گشتیش هەر نیازەکانی پێشوو ئاراستە دەکەن، بەڵام ئەم کارە وشیارانە ئەنجام ئەدەن. بزاڤەکان و راگەیاندنی ئەوان ... لە هەمان حاڵدا کە ئەم نیازانە بەگشتی گەڵاڵە دەکەن، چەندین نیاز بۆ جەماوەر "فەراهەم دەکەن" کە تا ئێستا لای ئەوان نەبوون، ئەوان لە بوون و نەبوونی ئەوانە ئاگادار نەبوون. هەر ئەم بەرهەستبوونەوەیە —

تا ئەو شوێنە کە بەرەو گۆڕینی هەموو کۆمەڵگە دەئاژوون — دەتوانن وەك پردێك بەرەو نیازە تازەکان دەور ببینن. سەرەڕای ئەمەش ئەم نیازانە، پێکهاتەیەکی یەکدەست و ئۆرگانیك دروست ناکەن. کاریگەری و بڕشتی تیۆری لە بواری ڕێکخستندا بەتایبەت لەو شێوازەدا ئاشکرا دەبێ کە تیۆری، ناکۆکی نێوان وجودی پەتی چینێك لەگەڵ نیازەکانی ئەو... بەیان دەکات. ئەو نیازە دابین نەکراوانە کە تیۆری باسیان دەکات، لە پلەی یەکەمدا، نیازی حەیاتین و تەنیا لە پلەی دووهەمدا نیازی چەندین، و تەنیا هەندێ جار نیازی چۆنین. لێرەدا پێوەندی تیۆری و پراتیك بەتەواوی لەگەڵ مۆدێلی بەرهەمهێنانی کالایی سازگارە(گرووپی کارناسان لەم بزاڤانەدا هیچ ڕۆڵێك ناگێڕن). گەشە و پەرەگرتنی داخوازی کەم تا زۆری تیۆری دیاری دەکا و لە پراتیکدا ناچاری دەکات بەر لە هەر شتێ بەرەو نیازە حەیاتی و ڕێژەییەکان بچێت: لەم حاڵەدا مناسباتی بورژوایی نێوان تیۆری و پراتیك چارەسەر نابن. کەوابوو ئەم جۆرە بزاڤانە جۆرێك نزیکی لەگەڵ یەکەم پلەی تیۆری و پراتیك ئاراستە دەکەن. ئەو بزاڤانەی کە بۆ چەسپاندنی ڕێفۆرمی پاژی ئینتمایان هەیە، چەمکی سەرەتایی ڕێفۆرمی گشتی ئالۆز دەکەن. هەروەك پێشتر ئاماژەمان پێکرد، بزاڤەکانی سۆسیال دیموکراتی کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم ڕێك وەها ڕەوتێکیان پێواوە.

ڕەوتی سێهەم تیۆری و بزاڤی سیاسی شۆڕشگێرانە— ئەوکاتەی کە لەسەر جیایی پێکهاتووی نێوان بورژوا و شارۆمەندی کۆمەڵگەی بورژوایی پێکدێت — لەمەڕ پرسی دارشتنی نیازەکان، دەس دەداتە مەزەندەیەکی دوالیتە. ئەوان تێناکۆشن تا جەماوەر لە دنیای نیازە "تایبەت"ەکانی کۆمەڵگەی بورژوایی جیابکەنەوە، ڕێکخستنی جەماوەر هەروا لەسەر بنەمای پێکهاتەی نیازەکانی کۆمەڵگەی بورژوایی دەچێتەپێش. سەرەڕای

ئەمەش، گرنگی زۆر بە هەڵخڕاندنی هەست و سۆز[155] ئەدەن. بەڵام ئەم هەست و سۆزە ڕێکخراوانەش، ناتوانن (لانیکەم لە ئاستی جەماوەردا) لەو هەستانەی کە لە ناخی کۆمەڵگەی بورژوازیدا بارهاتوون، جیاواز بن. ڕێك هەر ئەم رووهێنانە بۆ نیاز و هەست و سۆزەکانی کۆمەڵگەی بورژوایی، یەکێ لە هۆکارە گرنگەکانی پرۆسەیەکی نموونەییە کە پێشتر ئاماژەی پێکرا: دامرکانی بزاڤی جەماوەری لە قۆناغی پاش گەیشتن بە دەسەڵاتی سیاسی. ئێمە هەروەها دەزانین کە ڕێبەری بزاڤی شۆڕشگێڕانەی سیاسی، شارۆمەندێکی ئلیتە. تاکی ئلیت ناتوانێ دەور و کارکردی سیاسی هەبێت مەگەر ئەوە کە — بە ویستی خۆی و لانیکەم بەشێوەی کاتی— لە هەندێ لە نیازەکانی خۆی دەس هەڵگرێت. ئەم چاوپۆشی — ریازەتکێشییە شۆڕشگێڕانە— یە دەتوانێ مایەی دڵگەرمی چەندین کرداری قارەمانانە بێت، کە سپاس و ستایشی خەڵك هەڵخرێنێت. کەوابوو، بەرهەستبوونەوەی پراتیکی شۆڕشگێڕانەی سیاسی، پێویستی گۆڕینی پێکهاتەی نیازەکان دێنێتەئاراوە. بەڵام سەرەڕای ئەمەش، ئەم کارە گەلێ کێشەی لاوازی هەیە. لە پلەی یەکەمدا ئەم سیستمە دووپارچەیەی نیازەکان، ناکۆکی نێوان بورژوا و شارۆمەند لەنێو نابات بەڵکوو بەپێچەوانەوە، بەهێزی دەکات. هەروەها، ئەم سیستمەی نیازەکان کە لە ناخی کۆمەڵگەی بورژواییدا هەڵقوڵیوە و پێکهاتووە، تەنانەت لای شارۆمەندیش برەوی هەیە و تەنیا دابینبوونی نیازەکانی ئەمڕۆ فەراهەم نەبووە و بۆ داهاتوو دانراوە. سەرئەنجام ئەم سیستمە دوالیتەی نیازەکان بەشێوەیەکی ئێجگار کاریگەر لەسەر یەکێ لە نیازە گرنگەکانی کۆمەڵگەی بورژوازی رادەوەستێ: نیازی دەسەڵات. هەر بەمبۆنەوەیە کە ریازەتکێشی تاکی ئلیت نە هەر ناتوانێ لەئاست ئلیناسیۆن زاڵ بێت،

[155] Passions.

بـەڵكوو لـەوەش خـراپتر – و بەپێچـەوانەی هـەموو قارامانگـەری خـۆی– بەردەوامی پێدەبەخشێ.

هەموو ئەم خاڵانە پیشان ئـەدەن کـە بزاڤـی شۆڕشـگێڕانەی سیاسـیش پێکهاتەی مناسـباتی تیـۆری – پراتیکـی کۆمەڵگـەی بـورژوایی بەشـێوەی بنەڕەتی ناگۆڕێت. جارێکی تر تیۆری لەسەر نیازەکانی پێشوو دادەڕێـژرێ و لەو ئاستەشدا کـە بـۆ دروسـتکردنی نیـازە تازەکـان – نیـازی چـۆنی – تێدەکۆشێ، ئەم هەوڵـەش رێـك وەك هەوڵـەکانی بزاڤـی چاکسـازی گشـتی جێگەی بڕوا نیە و بە پێکهاتەیەکی تۆکمە لە بـەهاکان ناگـات. لـە ئاکامـدا تەنانــەت لــەم رەوتەشــدا تیــۆری دەبــێ لەگــەڵ نیازەکــانی کۆمەڵگــەی بورژواویی خۆی رێك بخات – هەم بزاڤی جەماوەری و هـەم تـاکی ئلیتـیش – تەنانەت ئەگـەر بەشـێوەیەکی جیـاوازیش بێـت دەبـێ خـۆ رێـك بخـەن. چارەنووسی ئایدیۆلۆژی ژاکوبنی، یەکێ لە هۆکارە ئاشکرا و ناسـراوەکانی ئـەم رەتەیـە. هـەر بەمهۆیـە، بزاڤـی شۆڕشـگێڕانەی سیاسـی، لـە ژیـانی رۆژانەدا و لە سیستمی نیازەکانی جەماوەردا گـۆڕانێکی قـووڵ و بنـەڕەتی ناخولقێنێ.

کەوابوو، بزاڤی شۆڕشگێڕانەی بەرفراوان نە دەتوانێ بەو شێوەیە کە لە سەرەوە باسکرا، دەرکەوێ و نە "سەرکەوێ". بۆیە وشەی "سـەرکەوێ"م لەنێو گیومە داناوە چونکە سـەرکەوتنی بزاڤـی شۆڕشـگێڕانە کـە هـەموو کۆمەڵگا بگرێتەوە، لە کاتێکی تایبەتدا ڕوونادات. ئەم سەرکەوتنە هـەرگیز تاقە کارێك یان کۆمەڵە کردارێك نییـە بـەڵكوو هەمیشـە جۆرێـك پرۆسـەیە. ئەویش وەها پرۆسەیەك کـە خـودی مرۆڤـەکان – جـەماوەری بـەرفراوان– دەیبەنە پێش. لە بزاڤی شۆڕشگێڕانەی بەرفراواندا تێکڕای کۆمەڵگا خودی مرۆڤــەکانن – کــە لــە درێــژەی گەشــەی بــەردەوامی ئوبــژکتیڤ بــوونی خۆیاندا– پێکهاتەی نیازەکان و بەهاکانیان دەگۆڕن. تیۆری لێرەدا لەگـەڵ

نیازەکانی جەماوەری ئێستا یان ئەو جەماوەرەی کە لە حاڵی گرسـان دان "هاوتەراز" نـابێ و لەسـەر نـاکۆکی نێـوان وجـود و نیازەکـانی مـرۆڤ پێـك نایەت، بەڵکوو لە ناخی خـودی بزاڤـی ڕێکخـراوی جـەماوەردا گەشـەدەکا. شـۆڕش لـە ڕوانگـەی مارکسـدا، هـەروەك گوتمـان، شۆڕشـێکی بـەرین و کۆنکرێتە کە تێکڕای کۆمەڵگا دەگرێتەوە و مناسباتی کۆمەڵگەی بورژوایی نێوان تیۆری و پراتیك، و هەروەها، تێکڕای پێکهاتەی بـورژوایی نیازەکـان دەسڕێتەوە.

بەڵام ئاڵۆزی چەسپاندنی تیۆری مارکسیستی هەر لێرەدا شاراوەیە. لـە کۆمەڵگەیەکدا دەبێ شۆڕشـی بـەرین و کۆنکرێـت بکرێـت کـە پێکهاتەکـەی لەسەر بەرهەمهێنانی کاڵاکان و دابەشبوونی کـار ڕاوەسـتاوە، سـەرئەنجام دەبێ لەناخی ئەو سیستمەدا، پێوەنـدی تیـۆری و پراتیـك، وەك پرسـێکی گشــتی گەلاڵــە کرابــێ و لــە ڕێگــەی بــازاڕەوە، وەك کردارێکــی گشــتی چەسپێندرابێت. دەبێ تێکڕای نیازەکان و بەهاکان لە کۆمەڵگەیەکـدا نـوێ بکەینەوە کە لەخۆنامۆیی تا قـووڵایی ئـەو ڕەگـی کوتـاوە– هەرچـەند کـە چـینی کرێکـار لـەم ئلیناسـیۆنەدا "هەسـت بـە بێـزاری دەکـا"[156] – لـە کۆمەڵگەیەکدا کە نیازەکانی جەماوەر زیاتر لـە هـەر شـتێ نیـازی حـەیاتی

[156] لە"ماڵباتی پیرۆز"دا هاتووە: "چینی بورژوا و چینی کرێکار، هەر دوو، ئلیناسیۆنێکی ئینسانی تاقانە پیشان ئەدەن، بەڵام چینی یەکەم لەم ئلیناسیۆنەدا "هەست بە ئاسایش دەکات"و لەودا توانایی تایبەتی خۆی دەناسێتەوە و بە ڕواڵـەتی ژیان ئینسانی دەگات. بـەڵام دووهـەم چین لـەم ئلیناسـیۆنەدا هەسـت بـە نـابووتی دەکـات، بێتوانـایی خـۆی و ڕاستیەکانی ژیانی دژە ئینسانی لەودا دەبینێتەوە. بە وتەی هێگل، ئەو لە حاڵەتی ئاخێر لـە دژی ئـەم دۆخـە پـڕ لـە زەبـوونی و سـووکایەتیە دایـە، ئاخێزێـك کـە نـاکۆکی نێـوان خەسڵەتی ئینسانی ئەوو بارودۆخی ژیانی ئەو کە بەشێوەی ئاشکراو لیبڕاوانە لە دژی ئەو خەسڵەتەیە، بەرەو شۆڕش دەیبات..."

یان نیازی ڕێژەیین. بێگومان بۆ ئەنجامدانی ئـەم کـارە، شۆڕشـی سیاسـی پێویستە، بەڵام بە تەنیایی نـاتوانێ پێکهاتەیـەکی تـەواو نـوێ بخـولقێنێ. مـارکس چـەندین جـار تێکۆشـاوە تـا بەتایبـەت بـە چـەمکی "نیـازە بنەڕەتییەکان"، وڵامێك بۆ ئەم پرسیارە ئاڵۆزە، بنووسـێتەوە. نیازەکـانی چینی کرێکار "نیازی رادیکاڵ"ن، چونکە هەر ئەم چینەیە کە ئیمکانی نیە نیازەکـانی لـە قـاڵبی کۆمەڵگـەی بورژواییـدا دابـین بکرێـت. دابینبـوونی نیازەکانی ئەو بەناچاری لە کۆمەڵگەی بـورژوایی و سـەرئەنجام لـە هـەموو پێکهاتەی ئەو سـەرتر دەچـێ. چـینی کرێکـار نـاتوانێ خـۆی ڕزگـار بکـات مەگەر ئەوە کە هەموو مرۆڤایەتی ڕزگار بکات و چەندین بزاڤی کۆمەڵایەتی بۆ سڕینەوەی خاوەندارێتی تایبەتی و ئلیناسیۆن بەرپا بکات. بەڵام کێشە کاتێ سەرهەڵئەدات کە لەگەڵ ئەم ڕاستییە بەرەوڕوو دەبین کە لە ڕاستیدا بەناو "نیازە رادیکاڵەکان" بەو مانایە کە تا ئێستا بـەکارمان بـردووە نـین. لـە ڕاسـتیدا نیـازی رادیکـاڵ نیازەکـانی ئـەمڕۆ و درێـژەی ئەمانـەش نـین، چونکە پێویستیان بە چینی کرێکارێکی وشیارە کە ئەرکی مێـژوویی خـۆی ناسیوە، وەها چینێك کە – بە وتەی لوکاچ– "وشیاری شیاوی"[157] خـۆی خولقاندووە و بەپێی ئەو کار دەکات. بەمپێیـە ئێمـە دەتـوانین لـە ڕێگـەی قیاسـەوە،"نیـازی رادیکـاڵ" بـە "نیـازی شـیاو" نـاودێر بکـەین. بـەڵام ئەزموونی مێژوویی – تا ئێستا – پیشانیداوە کە بـەبێ سـڕینەوەی شـێوە ژیانی بورژوایی و پێکهاتـەی بـورژوایی وەهـا"وشـیاریەکی شـیاو" ناتوانـێ لـەنێو جـەماوەردا پـەرەبگرێت، لەئاکامـدا "نیـازی رادیکـاڵ"یـش دروسـت نابێت. قەبووڵکردنی وشیارانە یان ناوشیارانەی ئەم ڕاسـتیە، دەرسـەکانی مارکس خەوشدارناکات، چونکە ڕەوتە جۆراوجۆرەکانی بزاڤی کرێکاری بـە ڕووهێنان بۆ نیازەکانی کۆمەڵگەی بورژوایی لە پلەی یەکەمدا بەرەو نیـازە حەیاتی و ڕێژەییەکان ڕۆشتوون.

[157] Conscience adequate.

بەڵام ئەگەر بەرنامەی مارکس لەمەڕ شۆڕشی کۆمەڵایەتی بەرفراوان بە جدی وەرگرین، ئەوجار – هەروەها بە سەرنجدان بە ئەزموونە مێژووییەکان – دەبێ بۆ ڕێگای تر بگەڕین. ئەم ڕێگا نوێیە، شۆڕشە لە هەموو شێوە ژیاندا و خولقانی چەندین پێکهاتەی تازەی نیازەکانە کە لە هەموو بوارێکی تێکۆشانی مرۆڤەکاندا، هەر لە ژیانی ڕۆژانەوە تا ئاڵۆزترین چالاکییەکان دەگرێتەوە. خولقاندنی پێکهاتەیەکی تازە لە نیازەکان تەنیا کاری ئەو مرۆڤە ڕێکخراوانەیە کە لە کۆمۆنێکی ئۆرگانێك دان. بەڵام ئەگەر ئەو نیازە رادیکاڵە کە دروس دەبێت، لە راستیدا نیاز نەبێت، ئایا ڕێخستنی وەها گرووپێکی ئۆرگانیك دەتوانێ لەسەر هەر بنەمایەك پێکبێت؟ ئایا وەها بەرنامەیەك خەیاڵی نییە؟

بەڕای من توخمەکانی وەها بەرنامەیەك هەر ئێستا پێکهاتووە و دەکرێ ئەوانە لە ئاکار و رەفتاری چەندین توێژی روو لە گەشەدا بەدیبکەین. زۆر جەماوەری بەرین و بێئەژمار هەست بە ناڕەزایەتی دەکەن، لە دنیای نیازە ڕێژەییەکان، "بێزارن" و بەشێوەی ناوشیار بۆ شێوەیەك لە ژیان دەگەڕێن کە لەودا، ئیتر نیازە ڕێژەییەکان زاڵ نەبن. کاتێ کە لە پێشکەوتووترین کۆمەڵگەی سەرمایەداریدا، توێژێك لە لاوان (بەتایبەت باشترینیان) لە سیستمی بەها نەریتییەکانی بنەماڵە (فریزێر، ئۆتۆمبیل، و پرستیژی کۆمەڵایەتی) روو وەردەگێڕن. کاتێ کە لاوان – دیسان باشترینیان – پۆل پۆل زانکۆکان بەجێ دێڵن، کاتێ کە شێوازێکی تازە لە بنەماڵە – کۆمۆنی ئۆرگانێك – لە هەموو جێگایەك پەرە دەستێنێ، هەموو ئەمانە پیشان ئەدەن کە پێویستی گۆڕینی پێکهاتەی نیازەکان لەدایك بووە. ئەم نیازە چۆنییانە کە لەئاست نیازە چەندییەکان جێگیردەبن، هەر چییەك بن، پیشاندەری ئەم راستییەن کە بزاڤی کۆمۆنی ئۆرگانێکی پێکهێنەرەی نیازی رادیکاڵ، خەیاڵ نییە، یوتۆپیا نیە.

وەها شۆڕشێكی كۆمەڵایەتی بەرفراوان – كاتێ كە بەئەنجام بگات– سروشتیە كە لە بزاڤی ڕیفۆرمی پاژی و ڕیفۆرمی گشتی و شۆڕشی سیاسی نكۆڵی ناكات، بەپێچەوانەوە، هەر سیانیان وەك چەند قۆناغێك دەپارێزێ بەم جیاوازیەوە كە ئەم بزاڤانە بە ئامێر دەزانێ نە ئامانج. ئیتر لە ئەستۆی بزاڤی سۆسیالیستی دایە كە تێكۆشی چەندین كۆمۆنی بەرین و ئۆرگانێك پێكبێنێ كە لەواندا نیازە چۆنییەكان زاڵ بێت. تەنیا وەها بزاڤێك دەتوانێ دوالیتەی بەرهەمی كۆمەڵگەی بورژوایی نێوان فێركار و فێرخواز، پێشەنگ و جەماوەر، شارۆمەند و بورژوا، تیۆری و پراتیك، بسرێتەوە.

پێوەندی نێوان تیۆری و پراتیك، لە وەها شۆڕشێكی كۆمەڵایەتی بەرفراواندا، چۆن پێكهاتەیەكی دەبێ؟ تیۆری و پراتیك بە پشتبەستن بە كۆمۆنی ئۆرگانێك – كە جیاوازی لەگەڵ كۆمەڵگای پێشوودا لە هەڵبژاردنی ئازاد دایە و ئەمەش خاڵێكی گرنگە– ئیتر لە "بازاڕ"دا دەرناكەوێ. خودی ئەم كۆمۆنە ئۆرگانێكە – پێداویستییەكان و نیازەكان – تیۆرییەك كە ئەم پێداویستی و نیازانە بەشێوەی كەم تا زۆر شیاو، قووڵ و تۆكمە بەیان دەكات، بەرهەم دێنێ و بە كاری بەردەوام – كە چالاكی تیۆریك، بەشێكی جیانەكراوەی ئەو دەبێ– ئەم تیۆرییانە دەنرخێنێ و گەشەی پێدەدات. تیۆری، بەرهەمی ئۆرگانێكی پراتیكی ڕۆژانە دەبێت، ئەڵبەت ئەمە بەو مانایە نییە كە تیۆری خۆی ناتوانێ پراتیكی بەرهەمی خۆی بنرخێنێ و گەشەی پێبدات. بەڵكوو ئیتر ئەوە تەنیا تیۆری نیە كە لەسەر پراتیك "كاریگەری دەبێت" بەڵكوو پراتیكی كۆمۆنی ئورگانیكی تیۆرییەك كە ئەو بەیان دەكات، لەسەر تیۆری و پراتیكی كۆمۆنەكانی تریش كاریگەری دەبێت. بەمجۆرە پرسی گشتی تیۆری و پراتیك – كە هەر وەك دیمان پرسێكی تایبەتی كۆمەڵگەی بورژواییە– بێمانا دەبێت.

کاتی ئازاد و دابەشبوونی کار

ماریا مارکوش و ئاندراش هێگدوش

لـە بەرهەمـەکانی مارکسـدا دەتـوانین سـەرەداوی دوو بۆچـوون لەمـەڕ دەرفەتی بەرینکردنەوەی پانتایی سەربەخۆیی مرۆڤ بەدیدبکـەین. هـەرکام لـەم دوو بۆچـوونە، لـە ئەندێشـەی زانسـتی– کۆمەڵایـەتی هاوچـەرخدا لایەنگرانی تایبەتی خۆیان هەیە.

بەپێی یەکەم بۆچوون، گەیشتن بـە هـەرێمی ئـازادی — بـە سـەرنجدان بەو ئاستەنگانەی کە دابەشبوونی کاری هەنووکـە پێکیهێنـاوە — تـەنیا لـە دەرەوەی کـاتی کـاری کۆمەڵایـەتی فەراهـەم دەبێـت. کـەوابوو، بـەرزترین ئامـانجی گەشـەی کۆمەڵایـەتی، زیـادکردنی کـاتی ئاسایشـە، ئـەوەش بەجۆرێك کە خودی تاك بتوانێ بەشـێوەی گەشـندە لـە سـروەتی مـادی و مەعنەوی کۆمەڵگە بەهرەمەند بێت و جیاوازی نێوان ئاستی گەشەی تاك و ئەو دەرفەتانەی کـە کۆمەڵگـە فەراهـەمی دەکـات، کـەم بکاتـەوە. بـەپێی دوهەم بۆچوون، ئەرکی بنەڕەتی، ئینسانیکردنی دۆخی کارە. بەمبۆنـەوە، دەبێ ئاڵوگۆڕی بنەڕەتی لە خودی دەڤەری کـاری کۆمەڵایەتیـدا بەئـەنجام بگا و بەر لەهەر شتێ تەگەرەکانی بەرهەمی دابەشبوونی کار لـەنێو بـبرێن و پاشان شێواز و مکانیزمێك پەرەبگرێت کە لەگەڵ کـونترۆڵی کۆمەڵایـەتی بەراستی کاریگەر سازگار بن. کەوابوو دەبێ وەها دەرفەتێك بۆ هەر تاکێك بڕەخسێ تا هەموو کەسێتی خۆی لە دەڤەری کاردا بپشکوێنێ. یەکێ لـەو بابەتانەی کە دەمانەوێ لەم تۆژینەوەدا بیسەلمێنین ئەوەیە کە دنیای کـار و دنیای ئاسایش، لەگەڵ یەکتر پێوەندی توندوتۆڵیان هەیـە و سـەرئەنجام

پێکهێنانی ئاڵوگۆڕی قووڵ لە دەڤەرێکیاندا لەهەمان حاڵدا دەڤەرەکەیتر دەگرێتەوە.

ئەزموونەکان پیشانیان داوە کە ئەگەر گەیشتن بە"هەرێمی ئازادی" لە کاتی ئاسایشدا بەرتەسك بێتەوە، رێگە چارەیەك پەیدا نابێ. کاتی ئازاد بەو چالاکییانە پڕ نابێتەوە کە دەتوانن کەسێتی تاك و تواناکانی ئەو بپشکوێنن، بەڵکوو بۆ بەدەسهێنانی پارە سەرف دەکرێت. بەمپێیە ئەو هەوڵ و تێکۆشانەی کە لە کاتی ئازاددا ئەنجامدراوە، بە چەندین شێوەی جیاواز، وەك بەشێك لە رێخراوی بەرهەمهێنان دەردەکەون و لەراستیدا دەکەونەبەر کاریگەری خراپی دابەشبوونی کارەوە. ئەزموونەکان سەلماندوویانە کە زیادکردنی "کاتی ئازاد" لەخۆیدا شێوەی ژیانی مرۆڤەکان ناگۆڕێت، بەڵکوو لانی زۆر دەرفەتێ زیادکردنێ هەوڵەکان یان تێکۆشانی تازە فەراهەم دەکا کە هەندێ لە نیازە خێراکان دابین دەکەن. بەڵام دووهەم بۆچوون (ئینسانیکردنی کار) یش، لەگەڵ چەندین کۆسپ و تەگەرە بەرەورِوو دەبێ. دابەشبوونی کار مرۆڤەکان بەگشتی لە چەن پیشەیەکی تایبەتدا بەدرێژایی هەموو تەمەنیان دەبەستێتەوە. بێجگە لەمەش زۆر جار، هەڵبژاردنی ئەم کار و پیشانە بەهۆی هۆکاری دەرەکیەوە دیاری دەکرێن و بە دڵخوازی کرێکارانی (ژن یان پیاو) دیاری ناکرێن، ئەم ئاستەنگانە بەتەواوی پێش بە گەشە و پشکووتنی تاك دەگرن.

بۆ دۆزینەوەی رێگەچارەیەك لەم بنبەستە، دەبێ داوەکانی هەر دوو رەوتی ناوبراو لێکبدەینەوە.

ئەگەر بە زیادکردنی کاتی ئاسایش هیوادار بین، یەکێ لە روونترین هۆکارەکان ئەوەیە کە کاتی دەرەوەی کاری"رەسمی"لە هەموو وڵاتە پێشکەوتووەکاندا بەراستی زیاد دەکات. رەنگە ئەم پرسە بەو ئاکامەمان بگەیەنێ کە کاتی ئازادی واقعیش هەر بەو رادەیە زیاد دەکات. بەڵام، بەکردەوە، لە هەموو ئەم وڵاتانەدا، کاتی بەدەر لە کاری "رەسمی"کە بۆ

بەدەسهێنانی پارە سەرف دەکرێ بە هەمان رادە زیاد دەکات.[158] ئێستا ئەم دیاردەیە بەتایبەت لەمەڕ پیاوان راستە، چونکە ژنان بەهۆی ئەرکی گرانی کاری نێو ماڵە، لەراستیدا بەکردەوە کاتی ئاسایشیان نیە. تەنانەت ئەگەر کەمبوونەوەی کاتی کاری رەسمی درێژەی ببێت، دیسان ناتوانین چاوەڕێی هیچ جۆرە ئاڵوگۆڕێکی واقعی لەم دۆخە دابین چونکە ئاشکرایە کە پرۆسەی ماشێنیکردن زۆرتر ئەرکەکانی نێوماڵە ئاسان دەکات، بەڵام کاتی ئاسایش زیاد ناکات (هەروەها، گەشەی گشتی نیازە فەرهەنگییەکان پێویستی بە کاتی گەشندەیە بۆ دابینکردنی ئەوان).[159] لە هەمان حاڵدا، ئەم کارانەی نێوماڵیش چەن تێکۆشانێکن کە بەهۆی جۆرێ زەختی ئابووری ئەنجام ئەدرێن و هەموو ئەو خاڵانەی کە لەمەڕ دابەشبوونی زۆرەملی کار گوترا لەمەڕ کاری نێوماڵەش راستە.

گرنگی ئەو بەشە لە کات کە لە دەرەوەی کار، "سەرفی بەدەستهێنانی پارە " دەکرێ، زۆر بە دژواری دیاری دەکرێت. زۆر چالاکی و تێکۆشانی جۆراوجۆر لەبەرچاو دەگیردرێن: کاری نیوە وەخت، زێدەکاری، کاری نێو باخچە و نێومەزرا، ئەرکی نێوماڵە و ... ئەڵبەت بەو هۆیە کە لە هەموو ئەم کارانەدا (کاری ناڕەسمی) ئازادی و سەربەخۆیی زیاترە و تاکەکان بۆ خۆیان کارەکان هەڵدەبژێرن، زیاتر وزە و تواناییەکانیان وەگەڕ دەخەن.

[158] لە کتێبکدا کە کۆمەڵناسی پۆلۆنی danecki تازەیی چاپی کردووە، ئەم خاڵە، بەیارمەتی فاکتەکانی وڵاتانی سۆسیالیستی و هەروەها سەرمایەداری، بە بەڵگەوە سەلمێندراوە. گەلاڵەی تۆژینەوە fzweig لەمەڕ کرێکارانی ئینگلیزی ئەم بابەتەی بەدرێژی سەلماندووە.

[159] فوراستیە پێشبینی دەکات کە لە20 ساڵی داهاتوودا سەعاتی کاری زۆرەملی لە رۆژئاوادا بۆ 30 سەعات کەم دەکرێتەوە، بەڵام کاتی پێویست بۆ ئەنجامدانی کاری نێوماڵە، بەپێی ژمارەی منالانی بنەماڵە، لەنێوان 40 تا 80سەعاتدا دەبێت.

لە هەنگاریاشدا هاوكات لەگەڵ كەمبوونەوەی سەعاتی كاری رەسمی، رێژەی كاتی "ئاسایش" كە بۆ بەدەستهێنانی پارە سەرف دەكرێ، زیادی كردووە.[160]

سەرئەنجام، كاتێكی ئێجگار كورت دەمێنێتەوە كە بەپێی وتەیەكی ماركس: "دەبێ راستەوخۆ لە دەڤەری بەرهەمهێناندا سەرف نەكرێ، بەڵكوو بۆ ئاسایش و حەسانەوە تەرخان بكرێ و دەرفەتێك بۆ چالاكی ئازادانە و گەشەی [تاك] فەراهەم بكات" چالاكییەك "كە – بەپێچەوانەی كار– بەهۆی زەختی دەرەكی دیاری نەكراوە، بەڵكوو ئەنجامدانی ئەو پێویستییەكی سروشتی یان ئەركێكی كۆمەڵایەتییە".

ئێستا ئەم پرسیارە دێتە ئاراوە: چ هۆكارێك تاكەكان ناچار دەكا تا كاتی ئاسایشی خۆیان لەپێناو پارە سەرف بكەن؟ لە پلەی یەكەمدا دەبێ دابینكردنی ئامێر و كەرەسە مادییە پێویستەكان بۆ "ئاستی ژیانی شیاو" بە یەكێ لەم زەختانە بزانین. بە لەبەرچاوگرتنی ئاستی گەشەی ئێستای هەنگاریا، ئەم بابەتە، توێژێكی بەرینی كۆمەڵگە دەگرێتەوە. ئەڵبەت دەبێ ئەوەشمان لەبیر بێت كە پێوەری "ئاستی ژیانی شیاو" تووشی

[160] بەپێی راپرسییەكی كۆمەڵناسانەی ئێجگار تازە لەمەڕ شێوەی گوزەرانی كاتی ئاسایشی كرێكارانی سەنعەتی كە لە ناوەندە شارییەكاندا بەسەر دەبەن،17٪ كرێكارانی كارگەكانی پیشەسازی قورسی بوداپێست، 15٪ كرێكارانی ناوچەكانی دەوروبەر و 24٪ كرێكارانی هەرێمەكانی تر، پیشاندەری گەشەی سەعاتی زێدەكارین. 18٪ كرێكارانی پسپۆڕ و 26٪ كادێرە ئیدارییەكان كاری نیوە وەخت دەكەن، لەهەر دوو دەستەدا دوو لە سێی كرێكاران پیشەی دووهەمیان هەیە. جگە لەمەش دەبێ شێوەی گوزەرانی سەردەمانی حەسانەوەش لەبەرچاو بگرین.
بەشێكی بەرین لە كرێكاران لە رۆژانی پشوواندا بە موچەی خۆیانەوە كار دەكەن، یان شتێك كە زۆر باوە بە هیچ شێوەیەك لە ئیجازەی ساڵانە(یان تەنانەت بەشێك لەو) بەهرەمەند نابن.

ئاڵوگۆڕێکی گرنگ هاتووە. بەڵام ڕۆشنە کە هەندێ شت کە وەك بەشێك لە پێویستی سەرەتایی ژیان حساب دەکرێن (وەك خانوو و هەندێ کاڵای مەسرەفی فرەخایەن) بە داهاتی ئەمڕۆ دابین ناکرێن.

بەگشتی، داخوازی گەشندە بۆ ئەو شتانەی کە بەشێکی بەرین لە کرێکاران، بە سەرنجدان بە ڕێژەی ئێستای داهاتی نەتەوەیی، ناتوانن دابینی بکەن لە داخوازی بۆ دەرفەتی ئاسایش زیاتر بووە.[161]

گەشەی"ویستی خاوەندارێتی" لەژێر کاریگەری دیاردەی رووڵەگەشەی مەسرەفی پرستیژهێنەر دایە...

بژاردە سەرەکییەکان بەپێی کار و رەگەز

بژاردەکانی هەڵبژاردن	کادێرەکان		کرێکارانی پسپۆڕ		کرێکارانی ناپسپۆڕ	
	ژن	پیاو	ژن	پیاو	ژن	پیاو
کەرەسە و ئامێرە مادییەکان لە کاتی ئاسایش بە باشتر دەزانن...	18	21	30	28	37	24
بەهای سامانی مادی و کاتی ئاسایش وەك یەکن.	71	70	56	63	49	66
کاتی ئاسایش لە سامانی مادی سەرترە.	11	7	13	7	11	3

---

161 تۆژینەوەی پێشووی Miklos Szanto زۆر فاکتی گرنگ دەردەخات کە پیشان ئەدەن توێژە جۆراوجۆرەکانی حەشیمەت، بەدەستهێنانی ئامێرە مادییەکان لە کاتی ئاسایش بە گرنگتر دەزانن.

لەنێوان ئەو لاوانەدا کە خێزان دروست دەکەن یان سەربەخۆ دەبنەوە، دابینکردنی "ئاستی ژیانی شیاو" و مەسرەفی پرستیژهێنەر، دوو بزوێنەری ئێجگار گرنگن. ئەم لاوانە لەگەڵ پێویستی پێکهێنانی بنەمایەکی مادی بۆ ژیانی سەربەخۆ (خانوو، کەرەسە پێویستەکان بۆ ژیانی رۆژانە، پێویستی نیازە تاکییەکانی تر – ژن یان منداڵ –) بەرەورووون لە هەمان حاڵدا لەو کەسانەن کە نیازە جۆراوجۆرەکانیان بەخێرایی دەگۆڕدرێت...

رێك لەنێو ئەم گرووپە لە لاوان دایە کە داخوازی بۆ دووهەم پیشە و زێدەکاری بەدیدەکرێ لە هەمان حاڵدا زۆربەی ئەو کەسانەی کە بەشێوەی نۆبەتی یان بەردەوام و بە ویستی خۆیان شەوکاری دەکەن، لەنێو ئەم کەسانەدان.

چەندین جۆری جیاوازی پێویستی مادی روو لەگەشە،و جیاوازی نێوان ئاستی ئەوانە و دەرفەت و ئامێرەکانی دابینکردنیان تەنیا ریشەی بێبەشی نین، بەڵکوو بێگومان کاریگەری زیادکردنی موچەکانیش زیاتر دەکەن. لەراستیدا ئەم پرسە دەبێ دەرفەتی پێشخستنی گەشەیەکی ئەکتیڤتر فەراهەم بکات. بەڵام ئەم دەرفەتە، لە بواری بەرهەمهێناندا، بەم لەمپەرە بەرتەسك دەبێتەوە کە دەزگایەك ناتوانێ بۆ بەرهەمهێنانی باشتر یان زیاتر، موچەیەکی زیاتر بدات. ئیمتیازی مادی بەکردەوە بەدەست نایەت مەگەر بە بەرزبوونەوەی پلەی کارەکان. سەرەڕای ئەمەش وەها رێگایەك نە هەر بەرتەسکە (تەنیا بەشێکی بچووك لە کرێکاران دەتوانن ببنە سەرۆك)، بەڵکوو زۆر لەمپەری کۆمەڵایەتیشی بەدواوەیە، چونکە بزوێنەرێك بۆ بەرئەنجامی لانی زۆری کار فەراهەم ناکات، بەڵکوو چەند ئولگوویەکی سەرکەوتووی سەقامگیر پەرە پێدەدات کە دەرفەتی لەبەرچاوگرتنی شایستەیی و تواناییەکانی تاك فەراهەم ناکات.

هەندێ کەس ناتوانن یان نایانەوێ ئەم رێگایە بگرنەبەر، لەئەنجامدا لەژێر زەختی خواستەکانیاندا... ناچار دەبن بۆ بەدەستهێنانی موچەی

زیاتر تێبکۆشن، تاقە ڕێگەی دابینکردنی ئەم ویستانە، سەرفکردنی کاتی ئاسایش لە ڕێگەی کاری سوودهێنەر دایە.

ئێمە لە سەرەوەدا تێکۆشاوین تا جوابێك بەم پرسیارە بدەینەوە: چ شتێ تاکەکان ناچار دەکات تا کاتی ئاسایشی خۆیان بۆ بەدەستهێنانی پارە سەرف بکەن؟ ئێستە دەبێ مکانیزمێك بدۆزینەوە کە بازاڕ بە یاری ئەو دەتوانێ، ئەو هێزی کارە کە بەمجۆرە ئاراستە کراوە، وەربگریت.

زۆرێك لە کرێکارانی پسپۆڕ هەن کە حازرن لە دەرەوەی کاری ڕەسمی خۆیان، کارێکی هاوشێوەی ئەو ئەنجام بدەن، بەڵام بە بەهایەکی زیاتر لە کاری ڕەسمی. ئەمە بەو مانایەیە کە نە تەنیا کەرتی تایبەتی گەشە دەکات، بەڵکوو ژمارەی ئەو کەسانەی کە بێجگە لە کاری ڕەسمی کارێکی دیکە بەشێوەی یاسایی یان نایاسایی ئەنجام ئەدەن، بەخێرایی زیاد دەکات.[162]

داهاتی کاری ڕەسمی ئەوەندە نیە کە نیازەکانی خەڵك دەستەبەر بکات، بۆیە پێویستی موچەی زیاتر، بەشێوازی جۆراوجۆر خۆدەردەخات، ئەم موچەیەش زۆرجار تەنیا بە فیداکردنی کاتی ئاسایش فەراهەم دەبێت. بەمجۆرە دەورێکی بێهودە و تایبەت دەس پێدەکات، چونکە لێرەدا پڕوسەیەك دەس پێدەکا کە نائەقڵانیەتی خۆی لە ئاستێکی بەرینتردا بەرهەم دێنێتەوە. نیازە ڕاژەیەکان کە لەلایەن دام و دەزگای دەوڵەتی و هەرەوەزییەوە دەستەبەر نەکراون، نرخی کار لە بازاڕی ئازاددا زیاد

[162] ئەم کارە بە ئاوژووکردنی ڕەوتێك دەگات کە ماکس ڤێبر ئاوا ڕاڤەی کردووە: "کارخانە، ڕێژەیەکی ئێجگار بەرین لە هێزی کاری پسپۆڕ لەنێوان پاشەکەوتەکانی سەنعەتی بچوکدا بەکار دەگرێت، بە وتەیەکیتر، کارخانە بۆ سەنعەتی بچوك، دەرفەتی پەروەردەی هێزی کار فەراهەم دەکات، پاشان، کاتێ کە پەروەردەی ئەو بەئەنجام گەیشت، ئەم هێزی کارە لە سەنعەتی بچوك وەردەگرێت..."

دەکەن. لەم دواساڵانەدا نرخی کار لە بازاڕی ئازاددا لە موچەکان بەگشتی زۆر زیادی کردووە و لە هەندێ پیشەدا تا ڕادەی دوقاتی ئاستی موچەی رەسمی بەرزبۆتەوە... هۆکاری ئەم دۆخەش – ئاستی خزمەتگوزاری بەرزتری بازاڕی ئازاد، خەرج و ماڵیاتی کەمتر، و زەختی کاری زیاتر و رێکنەخراوتر– بەئاسانی رۆشن دەبێتەوە، بەڵام لێکدانەوەی بەرئەنجامەکانی ئێجگار ئاڵۆزترە. گرنگترین بەرئەنجام، خێراکردنەوەی رەوتی کارە. هەرچەند سەلماندنی ئەم خاڵە بە هۆ و بەڵگەوە نەختێ دژوارە، بەڵام دەکرێ بە یارمەتی ئەزموونی رۆژانە بەشێوەی لۆژیکی لەسەر ئەم گریمانە پێداگری بکەین کە جیاوازی نێوان نرخی کاری رەسمی و کاری بازاڕی ئازاد، دەبێتە هۆی دابەزینی بەرهەمهێنان و سەمەربەخشی کار. سستی و بێنەزمی لە کاردا– کە زۆرجار ئاماژەی پێدەکرێ– لە زۆر بابەتەوە، وشیارانە رێژەی بەرهەمی کار کەم دەکاتەوە، چونکە کرێکارێك کە لە ئەنجامدانی کاری رەسمیدا نیوەی موچەی کاری بازاڕی ئازاد وەردەگرێ، هەموو هێزو وشیاری خۆی سەرف ناکات. ماکس ڤێبر پێشتر ئەم راستییەی راڤەکردووە و گوتوویە کە "کەمی موچە، هاوتای هێزی کاری هەرزان نیە". چونکە زیادکردنی موچە هەموو جارێ هێزی کار "گرانتر" ناکا و نابێتە هۆی بەرزبوونەوەی ئاستی نرخەکان.

بەڵام ئەم بابەتە لەمەش ئاڵۆزترە: ئاستی نزمی بەهرەدانی هێزی کار، دام و دەزگاکان ناچاردەکات کە هێزی کار هەر لە نێو دام و دەزگاکانی خۆیاندا پاشەکەوت بکەن، ئەم کارەش بەردەوام هێزی کار کەم دەکاتەوە. دام و دەزگا دەوڵەتی و هەرەوەزیەکان بەگشتی نە تەنیا تێدەکۆشن تا کرێکارانێکی زیاتر بۆ خۆیان بپارێزن، بەڵکو خۆشیان وەك کڕیاری کاتی ئازادی کرێکارانی خۆیان دەردەکەون. تەنیا لەم دۆخە دایە کە دەتوانین تێبگەین کە بەپێچەوانەی هەموو هەوڵ و مکانیزمێکی

بەرتەسك كەرەوە، نە سەعاتی زێدەکاری کەم دەبێتەوە و نە کاری نێوەوەخت و دووهەم پیشە.

دۆخێك کە لە بواری کاتی زێدەکاریدا پێکهاتووە، دۆخێکی ئێجگار تایبەتە. سەندیکاکان بە سەرنجدان بە بەرژەوەندی کرێکاران، تێدەکۆشن سەعاتی زێدەکاری کەم بکەنەوە یان بیسڕنەوە. لە هەمان حاڵدا، کرێکاران، بەتایبەت ئەوانەی کە بێدەرەتانترن، تەنیا بە ئەنجامدانی زێدەکاری موچەکانیان قەبوڵ دەکەن.[163] ئەڵبەت زۆرجار خودی کرێکاران بارودۆخێك دروست دەکەن کە لە جەرگەی ئەودا بوار بۆ زیدەکاری دەڕەخسێت. بۆ نموونە هەندێ ئەرك و لێپرسراوی قەبوڵ ناکەن مەگەر ئەوە کە رێژەیەکی تایبەت زێدەکاری هەبێت. لەم دواساڵانەدا ئەم پرسە کاتێ ئاشکرا بوو کە مەزرا هەرەوەزییەکان... بوو بە ناوەندی وەرگرتنی هێزی کار...

بزاڤی بەردەوامی هێزی کار، تووشی هەمان بازنەی بێهوودە دەبێ و هەر بەوجۆرە کە ئەزموونەکان پیشانی داوە، ئەم دۆخە بە یاسا و رێسای دەوڵەتی چارەسەر ناکرێ.

بەکورتی ئەزموونەکان پیشانیان داوە کە کەمبوونەوەی سەعاتی کاری رەسمی ئەگەر لەگەڵ زیادبوونی موچە و داهاتەکان هاوکات نەبێت، یان ئەگەر داخوازی بۆ ئاسایشی واقعی لەنێو جەماوەردا پەرەنەگرێت، تەنیا وەك خەون و خەیاڵێك دەمێنێتەوە. لەراستیدا کرێکاران ناچارن بەشێوەی جۆراوجۆر هێزی کاری خۆیان لە کاتی ئاسایشدا بفرۆشن.

[163] F.Zweig لە تۆژینەوەی پێشوودا باسی دیاردەیەکی هاوشێوە دەکات. بەڕای ئەو، یەکێ لە داخوازییە هەمیشەییەکانی هێزی کار، دەرفەتی ئەنجامدانی رێك و پێکی زێدەکاری بە رادەی پێویستە.

بەڵام گۆڕینی کاتی ئاسایش بۆ سەرچاوەی داهات، تەنیا هۆکارێك نیە کە هەر هۆمێدێك وەك خۆشخەیاڵی لێدەکات. تۆژینەوەی کۆمەڵناسانە پیشانی داوە کە سروشتی خودی کار —بە وتەیەکیتر: جێگای [مرۆڤ] لە دابەشبوونی کاردا— هەموو ژیانی مرۆڤ و هەروەها شێوەی گوزەرانی کاتی ئاسایشی ئەو دیاری دەکات. پێکهاتە هەنووکەییەکانی دابەشبوونی کار، لە خودی بەستێنی کاردا، لەئاست ئازادی و خودموختاری مرۆڤدا لەمپەرێکی گرینگن. زۆربەی کرێکاران، کارێکی لاوەکی ئەنجام ئەدەن کە لە ڕوانگەی کۆمەڵایەتییەوە کارێکی بێمانایە. لەلایەکیترەوە، زۆر کەس سەراسەری ژیانیان بە کارێکی تایبەتەوە بەستراون کە لە منالّییەوە تا کاتی خانەنشینی درێژەی دەبێ. ئەمە دواکەوتوانەترین تایبەتمەندی سیستمی ئێستای بەرهەمهێنانە.

ئالّوگۆڕی شیاوی سیستمی بەرهەمهێنان، بەپێی بەها سۆسیالیستییەکان، دوو پرسیاری بنەڕەتی گەڵاڵە دەکات: دەبێ چ ئاڵوگۆڕێك لە سیستمی دابەشبوونی کاردا پێکبێت؟ چۆن دەکرێ کێشەکانی سەرەوە چارەسەر بکرێت؟

بەبێ چاوپۆشی لە پرسیاری یەکەم... لێرەدا تێدەکۆشین پرسیاری دووهەم جواب بدەینەوە، چونکە لە بەراورد لەگەڵ بەلّگاندنەکانی پێشوومان گرنگی سەرەکی هەیە.[164]

بڵاوبوونەوەی حەشیمەت لە بەشە سەرەکییەکانی دابەشبوونی کۆمەڵایەتی کاردا، بەپێی سیستمی خوێندن و راهێنان پێکهاتووە.

164 ئەم تۆژینەوە باسی بابەتێك ناکات کە زۆر جار بە پرۆسەی دیموکراتیزەکردنی مناسباتی کۆمەڵایەتی ناودێر دەکرێت، بەڕای ئێمە، زۆرتر بەرهەمی دەسەڵاتی کۆمەڵایەتی بەسەر بەرهەمهێنەران دایە.

پرۆسەیەك کە بەو جێگایە دەگات کە تاکەکان بەدرێژایی هەموو تەمەنیان بە پیشەیەکی تایبەتەوە ببەسترێن، هەر لێرەوە دەس پێدەکات. سیستمی فێرکاری خوێندکاران بۆ ئەوە پەروەردە ناکات کە لە ژیانی خۆیاندا ئامانجێکیان هەبێت: بەڵکوو تەنیا دەرفەتیان پێدەدات تا پیشەیەکی تەواو تایبەت بەدەس بێنن. سیستمی خوێندنی ئێستای ئێمە لە تەمەنی چواردە ساڵییەوە سێ دەرفەتی جیاواز لەبەرچاو دەگرێ کە بەڕۆشنی لە یەکتر جیادەبنەوە و پێکهاتەی کۆمەڵایەتی هەنووکە بەرهەم دێننەوە و بۆ بەرەکانی داهاتووش بەردەوامی پێدەبەخشن.

فێرگەکانی دواناوەندی گشتی "توێژی روناکبیران"[165] و رێبەرانی داهاتوو و کارمەندانی داهاتوو و کادێرانی نێوەنجی و پلە خواروو پەروەردە دەکەن.

پەیمانگە فەنی و هونەرییەکان توێژی کرێکارانی پسپۆڕ و تکنیکزانەکان پەروەردە دەکەن.

سەرئەنجام ئەوکەسانەی کە بە تەواوکردنی قۆناغی سەرەتایی دەس لە خوێندن هەڵدەگرن، زۆربەیان کرێکارانی ناپسپۆڕ یان نیوە پسپۆڕ[166] پێکدێنن کە لە کۆمەڵگەی ئێمەدا لە نزمترین ئاستی پلە و پایەکانی پرستیژی کۆمەڵایەتیدا جێگیردەبن.

لە ڕوانگەی تۆژینەوەکەی ئێمەدا سیستمی بارهێنانی کرێکارانی پسپۆڕ، گرنگییەکی تایبەتی هەیە. ئەمڕۆ ئەم بەشە هەم لە بەراورد لەگەڵ ئەو بەشانەدا کە خولی فێرکاری بەرزیان بینیوە و هەم لە بەراورد لەگەڵ کرێکارانی ناپسپۆڕدا بەشێوەی قورس و پتەو بە نێو مناسباتی دابەشبوونی کاردا رۆچوون.

[165] Intelligentsia.
[166] Semi- Skilled.

بۆ تۆژینەوەی وردی ئەم بابەتە سەرەتا دەبێ رەوتە سەرەکییەکانی ئەم بوارە کە بەرهەمی گەشەی تکنۆلۆژین دەس نیشان بکەین...لە تۆژینەوەی دۆخی هەنووکەدا، دەتوانین سێ رەوتی بەرهەست بەدی بکەین:

ئەلف) گرنگترین ئاڵوگۆڕ (تا جێگایەك کە بە رێژەیەکی ئێجگار بەرین بە کرێکارانەوە بەستراوە) جێگرکردنی کاری ماشینی لەجیاتی کاری دەستییە. ئەم پرۆسەیە لە سەردەمێکەوە دەس پێدەکات کە لە درێژەی ئەودا سەنعەتی پارچەچنی و سەنعەتی دەرهێنانی فلز دەرکەوتن، بەڵام لە زۆرێك لە بەشەکاندا ماشێنیکردن ئێجگار بەرتەسك مایەوە...لە چوارچێوەی ئەم ئاڵوگۆڕەدا، کاری پسپۆڕانە جێگای کاری دەستی نەگرتەوە، بەڵکوو زیاتر کاری نیوە پسپۆڕانە جێگای ئەوی گرتەوە...

ب) هاوکات لەگەڵ پرۆسەی سەرەوە، کار و پیشە کۆن و نەریتییەکان، خەسڵەتی خۆیان لەدەست ئەدەن و کاری نیوە پسپۆڕانەی بەرهەمی پێشکەوتنی فەنی جێگەیان ئەگرێتەوە: زۆر کار و پیشەی جیاواز کەرت بوون و پیشە جۆراوجۆرەکان، وەك نەریتێکی باو دەرکەوتوون. ئەمرۆ بە دژواری دەتوانین لقێك لە کاری نەریتی بدۆزینەوە کە ئەم پرۆسەیە نەیگرتبێتەوە و هەر لەم پێوەندییەدا هەستکردن بە چاکسازی بنەڕەتی و بارهێنانی کرێکارانی پسپۆڕ وەك پێویستی دەرنەکەوتبێ.

ج) پێشکەوتنی فەنی، زۆر کاری تازە دێنێتە ئاراوە(زۆربەی ئەم کارانە، خەسڵەتی نیوە پسپۆڕانەیان هەیە، لەوانە: بەرپرسانی ماشێنە ئۆتوماتیك و نیوە ئۆتوماتیکەکان، تایپیستەکان و هتد) بەڵام تەنیا رێژەیەکی بەرتەسك پیشەی تازە پێکدێنێ (بۆ نموونە ئەوانەی دەزگای تەلەڤیزیۆنەکان مونتاژ دەکەن، پسپۆڕان و چاودێرانی

ماشێنەکانی خەتی بەرهەمهێنان). ئـەم پیشـانە تـا رادەیـەکی تایبـەت لەگـەڵ پیشـە نەریتییـەکان جیـاوازن، یەکـەم بەوهۆیـە کـە زۆربـەیان پێویستی کەمتریان بـە مـەهارەتی دەسـتی و زانیـاری فـەنی گشـتی و پسپۆڕی ئێجگار بەرینتر هەیە.

بنەما فەنییەکانی هەموو کار و پیشـەکان بـەردەوام لـە حـاڵی ئـاڵوگۆڕ دایە. ئەم ئاڵوگۆڕەش زۆرجار قووڵ و بەرینە و ئەو کارزانی و زانیاریـە کـە پێشتر پێویست بوو، بـەخێرایی بـاتڵ دەکاتـەوە. ئـەم راسـتیە، لەخۆیـدا، سەرەڕای پرۆسەی یەکسانسازی[167] کە پێشتر ئاماژەی پێکرا، کـاتێگۆری کرێکاری پسپۆڕ و ناپسـپۆڕ رەتدەکاتـەوە و لـە هـەمان حاڵـدا پێکهێنـانی سیستمێکی فەنی و پرۆفیشناڵی تازە دێنێتەئاراوە.

لە هەنگاریا، رێژەی لاوانی راهێنراوای پسپۆڕ لە 1953تا 1965چوار بەرابەر بووە. ناکرێ ئەم کارە بە نیازەکانی پرۆسـەی فـەنی راڤـە بکـەین، چونکە لە سوئێد ئەم رێژەیە تەنیا 27/6٪ لـە نەمسـا 44٪ و لـە ئیتالیـا 46/5٪ بووە. ئەم رەوتە بۆتە هۆی ئەوەی رێژەی ئەو لاوانـەی کـە پـاش قۆناغی سەرەتایی خوێندن بەجێ دێڵـن و لـە بـواری کـاری فەنیـدا خۆیـان رادەهێنن زیاد بکات.

لەلایەکیترەوە بە بیانوی هەوڵدان بۆ دوور ڕاگرتنی لاوان لـە ناهومیـدی لە کارەکانیدا، ویست و داخوازیەکانیان کەم کردۆتەوەو تا لەگـەڵ ئاسـتی ئێسـتای دابەشـبوونی کـار سـازگاری بکـەن، بەمبۆنـەوە ئـەوانیان بـەرەو ناوەندی فێرکـاری پسـپۆڕانە رێنـوێنی کـردووە، پڕخەسـارترین کاریگـەری ئەم دیاردەیە بەرۆکی ئەو لاوانە دەگرێتەوە کـە لـە منداڵیـەوە لـە دۆخێکـی ناشیاودا بەسەریان بردووە.

---

[167] Egalisation.

کەوابوو دەتوانین سیستمی ئێستای ڕاهێنانانی کرێکارانی پسـپۆڕ هـەم لــە روانگــەی سەمەربەخشــیەوە بنــرخێنین و هــەم لــەرووی پێــوەرە سۆسیالیستەکانەوە... ئاشکراترین ناکۆکی سیستمی ڕاهێنـانی کرێکـارانی پسپۆر لێرەدا شاراوەیە کە کـارە نیـوە پسـپۆڕانەکان، بـەهۆی سیاسـەتی هەقدەستەکان و هوکاریتر، بە کاری پسپۆڕانە نـاودێرکراون (بەتایبـەت لـە پیشەسازی سووک، لە بازرگانی و سەنعەتی خۆراکدا)، هەرچەند پسپۆرییە پێویستەکان بۆ ئەم کارانە نەگۆڕاوە.... ئەم کارە دەبێتە هۆی بێبایـەخی هێزی کاری پسپۆڕ و ئەو کارانەی کە زانیـاری تایبـەتیان پێویسـتە، جگـە لەمەش ناتوانین ئەم راسـتیە فـەرامۆش بکـەین کـە بەڵگەنامـەی کرێکـاری پسپۆڕ کە بـە هـەوڵی زۆر یـان کـەم بـەدەس هـاتووە، ئـەوان لـە بـوارێکی لاوەکی لە پیشەکەیاندا سەقامگیردەکات.

کاتێ کە لە چوارچێوەی کـارێکی نیـوە پسـپۆڕانەدا، کێشـە و دژواری ئامادەکـاری دەرکـەوێت، بـواری نـاوبراو، بـە پێشـەیەکی پسـپۆر نـاودێر دەکرێت. سەرەڕای ئەمەش، لەو بوارانەدا کە ژمارەی خوازیـاران بـەڕادەی پێویسـت نیـە، جۆرێـك ڕاهێنـانی بـەناو "پلـە بـەرز" گەلاڵـە دەبێـت. بـۆ نموونە، بارهێنانی ئـەو کرێکارانـەی کـە بـۆ بەشـی فرۆشـتنی پیشەسـازی خۆراك لەبەرچاو گیراون، لەئاستی "پله بەرز" دایە، بەپێچـەوانەی ئـەوەی کە زانیاری پێویست بـۆ وەهـا پیشـەیەك بەسـانایی بەدەسـت دێـت، جگـە لـەوەش دەبـێ چـەندین زانیـاری بـەردەوام تـازە فەراهـەم بێـت (لەمـەڕ تایبەتمەنـدی کـاڵا تازەکـان، شـێوازەکانی بەهرەمەنـدی لـەوان و مێتـۆدە تازەکـانی بازرگـانی و هتـد). نـاکۆکی نێـوان کرێکـارانی (ناپسـپۆڕ) کـە

ئـــەزموونی کارییـــان هەیـــە و ئەوکەســـانەی کـــە ئـــەزمونیان نیـــە، بـــەڵام بەڵگەنامەی پەروەردەیان هەیە، لەم پرۆسەوە سەرچاوە دەگـرێ، چـونکە بۆ زۆربەی کار و پیشەکان، گرنگی پراتیك – لـە پێوەنـدی لەگـەڵ هەنـدێ توانـایی شەخسـیدا ـــ لـە زانیـاری فەراهـەم بـوو لـە درێـژەی راهێنـانی پسپۆڕانە، زیاترە.

فێرکاری تیۆریك بـەڕادەی پێویسـت کاریگـەر نیـە، چـونکە لـە پراتیـك جیاوازە، ئەمەش بەپێچەوانەی ئەوەیە کە لە ناوەندی ڕاهێنانی کرێکـارانی پسپۆڕدا، کاتی تەواو بۆ فێربـوونی کارێـك و بەئـەزموون بـوون لەئارادایـە. پرســەکە بــەمجۆرە چارەســەر نابێــت چــونکە لــە راهێنــانی کرێکــارانی پسپۆڕدا، هەروەك ئێستا باوە، زیاتر گرنگی بـە راهێنـانی گشـتی ئـەدرێت لەچـاو پسـپۆڕی تایبـەت. (لـە دە سـاڵی رابـردوودا رێـژەی ئـەو کارانـەی خولیان بۆ کراوەتەوە لە هەموو وڵاتان و هـەروەها لـە هـەنگاریا، زۆر کـەم بۆتەوە). ئەمە پیشان ئەدات کە لە ڕاهێنانی کرێکارانی پسپۆڕدا، زانیـاری فەنی و گشتی لە توانایی تایبەتی گرنگترە.

بەڵام ئـەم پرسـە پێوەنـدی بـە سیسـتمی پـەروەردەوە نیـە (زۆربـەی شاگردەکان بـوارە تیۆریکـەکان بـەجێدێڵن، چـونکە لـەم ناوەندانـەدا، بـە ویسـتەکانیان ناگـەن) بـەڵام بـەم گۆڕینـەی بوارەکـان تـەنیا لـە ئاسـتیکی سنورداردا بە ئامانج دەگەن.

ناوەنـدەکانی پـەروەردەی کرێکـارانی پسـپۆڕ، بەتایبـەت ئەوانـەی کـە بەڵگەنامەی قۆناغی دواناوەندی دەردەکەن دەبێ ئەرکێکی گـرنگ ئـەنجام بدەن: بەرزکردنەوەی ئاستی فەرهەنگی گشـتی شـاگردەکان، رەنگـە ئـەم

کارە بتوانێ لە کەموکورتی دەرفەتە کارییەکانی ئەوان پێشگیری بکات، بەڵام بەکردەوە لە بەین ئاستی ئەو فەرهەنگە گشتیەدا کە فێرگەکانی دواناوەندی و پەیمانگە فەنییەکان ئاراستەی دەکەن، مەودایەکی قووڵ هەیە و ئەم مەودایە مافی تکنیکخوازی پەیمانگەکان بۆ درێژەدان بە خوێندن لە زانکۆکاندا بەتەواوی ناهەموار دەکات. ئەم دەرفەتە تەنیا بە نەسیبی چەند کەسێکی دەگمەن دەبێ کە هۆش و لێهاتوویی شازیان هەیە. شیاوی وەبیرخستنەوەیە کە بەپێی یەکێ لە تۆژینەوەکانی وەزارەتی کار کە ساڵی 1970 ئەنجامدراوە تەنیا 12/3٪ خوێندکارانی پەیمانگەکان خوازیاری فێربوونی کارێکی پسپۆڕانەن.

هەروەها دەبێ ئەم راستیەش لەبەرچاو بگرین کە کۆمەڵگای ئێمە لاوەکان لە تەمەنێکدا ناچار بە هەڵبژاردنی پیشە دەکات کە خاوەن سەرەبەخۆیی نین. بەمجۆرە ئەوان ناچار دەبن بەدرێژایی هەموو تەمەنیان کارێك ئەنجام بدەن کە بەشێوەی یوتۆپیایی هەڵیان بژاردووە.

کەموکورتی هەڵبژاردنی پیشەکان بە بەرنامەڕێژی گەشە دەکات، چونکە بەرنامەڕێژی رێژەی پێویستی کرێکاران لە چەندین کاری جیاواز و هەروەها لە چەندین پیشەی تایبەتدا لەبەرچاو دەگرێ و لەئاکامدا چەن گەڵاڵەیەکی سرویسی دیاریکەر دادەڕێژێ. لەم روانگەیەدا تەرکی خوێندن ـ راست وەك تەرکی کار ــ بە دیاردەیەکی نگەتیڤ حساب دەکرێ کە دەبێ بە چەندین مێتۆدی ئیداری، دەروونی ـ فەنی یان تەنانەت کۆمەڵایەتی ــ فەنی لەدژی ئەو خەبات بکەین. سەرەڕای ئەمەش لە هەندێ کاردا، رێژەی ئەو کرێکارانەی کە کارەکانیان بەجێدێڵن بە وەها

ئاستێك دەگات كە خەسڵەتی لاوەكی خودی پرسەكە، پرمەترسی دەبێت، بۆ نموونە ـ بەپێی تۆژینەوەی وەزارەتی كار كە پێشتر ئاماژەی پێكرا، ڕێژەی شاگردانی پەیمانگەی كشت و كاڵ كە خوێندن بەجێ دێڵن 42/4٪ لە سەدە. هەر بەوجۆرەی كە بەڵگەكان دەری دەخەن، یەك لە سێی دیپلۆمەكان لە پیشەیەكی تردا كاردەكەن. ڕێژەی گۆڕینی كار لەنێوان لاوانی كرێكاری پسپۆڕدا لە سەرەوەیە. ئایا دەكرێ ئەم دیاردەیە بە مكانیزمی ئیداری چارەسەر بكرێت؟

ئەو راستیانەی ئاماژەیان پێكرا و قسەی سەر زاری هەموانە بەئاشكرا قەیرانی پەروەردەی پسپۆڕانە دەردەخەن. بەڵام رەنگە ئەم تێزە بە چەن رێگەچارەیەكی جیاواز بگات – تا ئێستاش تا رادەیەك گەیشتووە. سەرەڕای چەندین پێشنیاری فرەچەشن كە تا ئێستا ئاراستەكراوە، بە تۆژینەوەی پێكهاتەی بابەتەكە، دەتوانین دوو رەوتی بنەرەتی بەتایبەت لەمەڕ پێوەندی شیاوی نێوان پەروەردەی خوێندنگەكان و ناوەرۆكی دابەشبوونی كار جیابكەینەوە.

لایەنگرانی رەوتی یەكەم (بە پراكتیزەكردنی رێفۆرم لە سیستمی پەروەردەی هەنووكەدا) لەمەڕ كەموكورتییەكانی سیستمی پەروەردە داوەری دەكەن و هەندێ لەو خاڵانەی كە پێشنیاری دەكەن شایانی سەرنج پێدانە. بەڵام ئەم پێشنیارانە ناتوانێ دۆخی ئێستا بگۆڕێ، چونكە گەوهەری ئەو ناگۆڕێت، چونكە ئەم رەوتە ئەو هۆكارانە لەبەرچاو ناگرێت كە مرۆڤەكان بەدرێژایی تەمەنیان لە پیشەیەكی تایبەتدا یەخسیردەكات. بەپێچەوانەوە، ئێمە دەرفەتی گەشەی سیستمێك بە هەموار دەزانین كە

ڕێخستنی بەرهەمهێنان و پەروەردەی خوێندنگاکان لێکهەڵپێکی، سیستمێك کە جیگای مرۆڤ لەنێو سازمانی دابەشبوونی کاردا بۆ هەموو تەمەن دیاری نەکات، بەڵکوو وەها دەرفەتێك بە مرۆڤ بدات تا بەردەوام لێهاتوویی و تواناکانی خۆی بدۆزیتەوە و ناسنامەی خۆی ببینێتەوە، سیستمێك کە چەندین هەل و دەرفەت بخولقێنێ تا کرێکار بتوانێ لە هەموو ساتەکانی ژیانیدا کار و پیشەکەی بگۆڕێ.

بۆ چەسپاندنی وەها سیستمێك، دەبێ پێوەندی پێکهاتەیی نێوان سیستمی گشتی ئێستا و پەروەردەی فێرگەیی و دنیای کار بپچڕێنین.

ئەرکی سەرەکی سیستمی پەروەردە کە سرویسی پەروەردەی گشتی ئاراستە دەکات، ڕاهێنانی مرۆڤ وەك بونەوەرێکی ئینسانیە نە کرێکارێك کە پێڕەوی دابەشبوونی کارە. بە وتەیەکیتر، ئەم ئەرکە بریتییە لە ئامادەکردنی تاکەکان بۆ زاڵبوون لەسەر مناسباتی کۆمەڵایەتی خۆیان، بۆ دیاریکردنی وشیارانەی چارەنووسی خۆیان.

بەپێی ئەم مۆدێلە دەبێ زانیارییە گشتییەکان بەشێوەی ئورگانیك لە فێرگەوە ئاراستە بکرێت کە بژارتن نە تەنیا بە قسە بەڵکوو بە کردەوە بسرێتەوە. سیستمی پەروەردەی پسپۆڕانە، لە چەندین ئاستی جیاواز و لە چەندین شێوازی جۆراوجۆردا دەبێ بەشێوەی ڕۆشن لەو جیابێتەوە. ئەم سیستمە بەپێچەوانەی سیستمی پێشوو زانیارییەکان و تواناییەکان بۆ بەشداری لە لقێکی تایبەت لە دابەشبوونی کاردا پێکدێنێ.

لەم ڕوانگەیەدا، ناوەندە پسپۆڕییەکان کە لەئاست هەموان کراوەن، لەگەڵ فێرگەکانی سەرەتایی پێوەندییان دەبێت. هەندێ لەوانە زۆر

زانیاری پرۆفیشنال و بنەرەتی، تایبەت و لێهاتووییەکان لەئاستی جیاوازدا پێشکەش دەکەن، لەکاتێکدا فێرگە پسپۆڕییەکانی دیکە، تەنیا هەندێ کار یان هەندێ پیشە فێردەکەن. ئەم فێرگە پسپۆڕییانە دەبێ لەئاست هەموو ئەوکەسانە کە زانیاری پرۆفیشناڵی بنەڕەتی یا گشتییان هەیە، کراوە بن و دەرفەتی تەواوکردنی خوێندن بۆ ئەوان فەراهەم بکەن خەسڵەتی کراوە و دیاری نەکراوی ئەم مۆدێلە، لە گۆڕانێکی بنەمایی گرنگی زیاتری هەیە، چونکە هەڵوەشاندنەوەی بەکردەوەی ئەو لەمپەرە کۆمەڵایەتیانە هەمواردەکات کە لە بەردەم بێبەشترین کەسەکاندا دەوەستن.

هەر گرنگیەك کە بۆ بەرابەری دەرفەتەکان و ناوەرۆکی کۆمەڵگای کراوە قایل بین، ئەگەر ئاڵوگۆڕی قووڵی بنەڕەتی روونەدات، هەموو شتەکان هەر لە ئاستی خەون و خەیاڵی ئازادی خوازانەدا دەمێننەوە. بەبێ ئاڵوگۆری بنەرەتی، پێکهاتەی ئێستای کۆمەڵگا لە شکڵە سەرەکیەکانی خۆیدا بەرهەم دێنێتەوە و سەرئەنجام وەك خۆی دەپیارێزێ. لە ئاڵوگۆڕی لەم جۆرەدا گرنگترین خاڵ دروستکردنی کونترولی کۆمەڵایەتی بەسەر دەسەلاتی ئیداری دایە.

بەلام بۆ گەیشتن بەم ئامانجە ئاستی بەرزتری پەروەردەی گشتی پێویستە...

ناتوانین حاشای لێبکەین کە بەگشتی ئەو کرێکارانەی کە خوێندنی دواناوەندییان تەواو کردووە لە کارەکەی خۆیان چاوەڕوانی زۆریان هەیە و زۆرجار پیشە دەستییەکان ناتوانێ ئەم چاوەڕوانیە دابین بکات. بەلام

کۆمەڵگا دەبێ لە وەها خواست و داخوازییەك بەهرەمەند بێت، چونکە بە یارمەتی ئەوانەیە کە چەندین ئالۆگۆڕی فرەچەشن و ئەکتیڤ لەناخی ڕێخراوی کاردا دەچەسپێت.

ئاکامی سروشتی ئەم سیستمە پێشنیارکراوە، پێکهێنانی سیستمی پەروەردەی ڕێك و پێك و بان پسپۆڕییە بە دوو مانا. لەلایەکەوە بە وەها سیستمێکی پەروەردەوە، زۆربەی کرێکاران بە ئاستی فێربوونی گشتی دەگەن کە لە فێربوونی هەندێ کاری لاوەکی، بەرزترە. لە هەمان حاڵدا، ڕێژەی ئەو کرێکارانەی کە پەروەردەی پسپۆڕانەیان دەرفەتی کار و پیشەیان بۆ دەڕەخسێنێ لە ڕێژەی پێوست زیاتر دەبێت. ترس لە وەها سیستمێکی پەروەردەیی بان پسپۆڕی، لە ڕوانینی ڕەخنەگرانە بۆ کۆمەڵگا پێشگیری دەکا و یەکێ لە ئاستەنگە سەرەکییەکانە کە لە بەردەم پێکهێنانی ڕێخراوی بەرهەمهێنانی سازگار لەگەڵ پێوەرە سۆسیالیستیەکان دایە.

ئێمە پێمان وایە کە دەبێ جۆرێك ڕێخستنی مودێرنی کار گەشە پێبدەین کە بە سەرنجدان بە ئاستی فەنی دیاریکراو، خودموختاری و بەرپرسایەتی گەشندە و هەروەها دەرفەتی بەرینبوونەوەی بڕیاردان بۆ هەر کرێکارێك فەراهەم بکات. کرێکار ئیتر لەژێر زەختی دەسەڵاتخوازانەدا ئەرکی خۆی ئەنجام نادات. بەڵکوو لەجیاتی ئەو وەك بەرپرسی کارێکی تایبەت دەور دەبینێ. کرێکارانی پەروەردەکراوتر کە ویست و داخوازی گرنگتریان هەبێت، دەتوانن زۆر ئاڵوگۆڕی فەنی دابهێنن، کە لە ئاڵوگۆڕی ئابووری گرنگتر بن.

ئەگەر رێژەیەکی بەرین لە کرێکاران ئاستێکی فەرهەنگی بەرزیان هەبێت، و ئەگەر دۆخی گشتی کار باش ببێت، ئەگەر توێژێکی نوێ لە کرێکارانی گەشە بکات، گرنگی حەیاتی هەیە. ئەم توێژە دەتوانێ کونترۆڵی کۆمەڵایەتی واقعی لە هەموو ئاستێکی بەڕێوەبەریدا بەدەستەوە بگرێ و بەئەنجامی بگەیەنێ. لە هەمان حاڵدا، ئەندامانی ئەم توێژە وەك گرووپێکی ئینسانی دەرفەتی بزاڤی زیاتریان دەبێت.

لەڕاستیدا سیستمی پەروەردەی بان پسپۆڕی کە ئامانجی ئەو ئاراستەکردنی بارهێنانی گشتی بەرزترە، ئیتر لەگەڵ رەخنەی تیۆریك بەرەوڕوو نیە. ئەو رەخنەیانەی کە هەن بەگشتی لەسەر رەخنەی پراتیکی ڕاوەستاون و بەر لە هەر شتی دەگەڕێنەوە بۆ ئەم نگەرانیە کە ئەو ویست و داخوازییەی بەرهەمی ئاستێکی بەرزتری فەرهەنگن، دابین نەکرێن و ببنە هۆی رەخنە و ناڕەزایەتی. پاشان تێبینی ئابووری دێتە ئاراوە: "سەرچاوەکانی" پەروەردە کە ئیمکانی نیە بەشێوەی راستەخۆ لە بەرهەمێنانی کۆمەلایەتیدا بەکار ببرین، زیادی حساب دەکرین.

دۆخەکە لەمەڕ سیستمی پەروەدەی بان پسپۆڕی، جیاوازە، یانی لە بابەتێکدا کە رێژەی ئەوکەسانەی کە کارێك فێر دەبن لە رێژەی پێویست، زیاترە. نگەرانییەکانی پێشوو – لەمەڕ ناڕەزایەتی و اسراف – لەلایەن دوو روانگەی سیاسی، یان ئایدیۆلۆژیکەوە گەشەیان پێدەدرێت کە تا رادەیەکی زۆر گرنگن: نگەرانی لە بێکاری پێکهاتەیی و نگەرانی لە ناوەرۆکی بەرنامەرێژی نەکراوی ئەم دیاردەیە. لەراستیدا، ئەم روانگانە سیستمێك رەت دەکەنەوە کە لە رێگەی پێکهێنانی سازگاری لەنێوان

ڕێخراوەکانی بەرهەمهێنان و سیستمی پەروەردەدا تێبکۆشی و ڕێژەی کار و پیشە جیاوازەکان بەروشنی دیاری بکات.

سەرەڕای ئەمەش ئەگەر کۆمەڵگایەکی بەراستی کراوە لەبەرچاو بگرین، پەروەردەی بان پسپۆڕی لە هەموو کار و پیشەکاندا نە تەنیا هۆکارێکی سەرەکیە بۆ گەشەپێدان بە پانتایی خودموختاری تاك، تا بتوانێ شیاوترین جێگا لەنێو سیستمی دابەشبوونی کاری ئێستادا بدۆزێتەوە، بەڵکوو بۆ گۆڕینی بنەمایی ئەکتیڤیش کە لەجیاتی سازگارکردنی مرۆڤ لەگەڵ پیشەکەی، پیشە لەگەڵ مرۆڤ سازگار دەکات، زۆر پێویستە. بە وتەیەکیتر ئەمە تاقە شێوازی پێکهێنانی دۆخێکە کە لەودا تاك دەتوانێ بەکردەوە لەنێوان کار و پیشە جۆراوجۆرەکاندا دەست بداتە هەڵبژاردن و لە هەمان حاڵدا ئەو دەرفەتەش بۆ کۆمەڵگا لە هەڵبژاردنی چەندین کاندیدای فرەچەشندا دەرەخسێنێ. ئەم پرۆسەیە بێگومان لە درێژەی کاتی کاری ڕەسمیدا، خێرایی کار زیاتر دەکات. تێکرای ئەم دۆخە سەرئەنجام هەلومەرجێك دەڕەخسێنێ کە لەودا زیاترین بەشی کاتی دەرەوەی کار دەتوانێ وەك کاتی ئاسایشی واقعی دەرکەوێت، هەلومەرجێك کە دۆخی باسکراوی بەشی یەکەمی ئەم وتارە لەنێو دەبات. کرێکار لە وەها دۆخێکدا موچەیەکی کەم وەردەگرێ و لەئەنجامدا، لە درێژەی سەعاتی کاری ڕەسمیدا، کاری خۆی بە خێراییەکی کەمترەوە ئەنجام ئەدات. ئەو داهاتی خۆی بەو موچەیە کە لە دەرەوەی کاتی کاری ڕەسمی بەدەستی دێنێ، زیاد دەکات. سیستمی پەروەردەی بان پسپۆری کە لە سەرەوە باسکرا، چەندین بزوێنەر بۆ تاکەکان

دەخولقێنێ تا کار و پیشەکان ئازادانە هەڵبژێرن و کاتی ئاسایشی زیاتریان بۆ گەشە و پشکووتنی خۆیان سەرف بکەن.
بەڕای ئێمە، ڕێك هەر لێرە دایە کە لەلایەکەوە پێوەندییەکی تازە لەنێوان ئاڵوگۆڕی پێشنیارکراو و ئەو ئاڵوگۆڕانەی کە سەردەمێکە لە ڕێخراوی بەرهەمهێنان و پرسی ئاسایشدا، چاوەڕوانی دەکەین، و لەلایەکیترەوە لەنێوان سیستمی پەروەردەی گشتی و سیستمی پەروەردەی پسپۆڕانەدا هەموار دەبێ تا مرۆڤ بۆ تێکۆشانی ئازادانەتر لە دوو بواری ژیاندا ئامادە بێت، بەجۆرێك کە بتوانێ خودموختاری خۆی گەشە پێبدا و وەك ئینسان بە گەشەی تەواو بگات.

هەڵەکانی چەگوارا

میکولوش هاراستی

(1)

ئایدیالیزم

بەهۆی نەناسینی یاساکانی ڕێبەری
قەت نەیتوانی خۆشەویستی خۆی
لەسەر بنەما بەرهەستەکان دابڕێژێ.

بۆ بەرخۆدان لەئاست دەنگۆکان
لە کۆڕ و متینگاندا
رازی دەسەڵاتدارانی
بۆ جەماوەر دەوتەوە.

(2)

هاودەستی

لەگەڵ ئەمریکییەکان تەواو هاودەنگ بوو
زۆر بەڵگەی روون بەدەستەوەن
کە بە نهێنی خەریکی ئاشتی و سازان بوو
بۆ وێنە
بە ڕادەی ڤێتنامی دەویست
کە ئەمریکییەکان،
بێ یەکێ کەمتر

(3)

دووڕوویی

دووڕوویی ئەو لەوەدابوو
کە بە هێزی وتەکانی خۆی
بڕوای نەبوو

بەردەوام دەیوت
شۆڕشێك لەئارادا نیە و نابێ
ئەگەر کەسێ بۆی نەجەنگێ

(4)

چە پڕەوی

جۆرێك ئەخلاقی کار لەپێناو کاری ستایش دەکرد
بەڵام لەڕاستیدا
سەرسەختانە نکۆڵی لێدەکرد.

پارە
بایەخی هەموان دیاری دەکاو
بەرەو کاری قارەمانانە هانمان ئەدا

(5)

ئاژاوەگێڕی

لەوپەڕی کامەرانیدا
بنەماڵەکەی بەجێهێشت
بنەماڵەیەکی پڕحەشیمەت

چەندین پیشەی شکۆمەندی
سەرۆك بانك، پزیشك و وەزیری
بە ناوبانگی بەڕێزی میلیشیای پێشوو گۆڕیەوە.

(6)

رڤیزیۆنیزم

خۆی بە مارکسیست دەزانی
بەڵام بەشێوەیەکی سەمەرە
لەو شتەی کە هیۆمانیزم لە دوو هەزار ساڵ پێشەوە
دەیوتەوە، بێخەبەربوو.

نەیدەزانی ئەوەی بە تفەنگ بجەنگێ
رۆژێك بە تفەنگ دەکوژرێ.

شۆڕش یان بشێوە؟

رافیش هایدۆ

(...) شاعیرێکی لاو لـە بـەرەی نـوێ تێدەکۆشـێ بـەناوی مارکسـیزمی چەواشەوە لە ئاست مارکسیستەکان داکۆکی لە چەگوارا بکات. (هەڵەکانی چەگوارا، Uj Iras, 12, 1969).

ئەگەر تەنیا ئەم بابەتـە لـەئارادا بایـەت دیـالۆگ لەمـەڕ ئـەو بێسـەمەر بـوو. بەرهـەمی ئـەم شـاعیرە هـەوڵێکی بێهوودەیـە کـە دەیـەوێ فکرێکـی شلەژاو بکاتە شیعر. نووسەر هونەری شیعر دەناسێ، بەڵام ئـەم شـیعرەی سەرکەوتوو نیە.

شـــاعیری لاو بـــە لووتبەرزیـــەکی بێشـــەرمانەوە، کـــە زۆر جێگـــەی سەرسوڕمانە، رەخنە مارکسیستییەکان لە ڕێبازی چەگوارا رەتدەکاتـەوە، بەڕای ئەو ئەم رەخنەیە تەنیا تۆمەت و بەدناوکردن بووە.

بەپێچـەوانەی مرۆڤدۆسـتی واڵا و مـەرگی تراژیـك و خـەماوی چـەگوارا، تۆژینەوەی ئەوە کە بۆچی دەبێ مارکسیستەکان لەمەڕ تاکتیك و ستراتژی ئەو باس و دیالۆگ بکەن و هەروەها دیالۆگ لەگەڵ لایـەنگرانی ئەندێشـەی ئەو کە دەیانەوێ لـە تیـۆری و پراتیکدا بیچەسـپێنن، زۆر لـە باسـەکەمان دوورمان دەخاتەوە.

بێگومـان چـەگوارا کەوتۆتـە بـەر هێرشـی نـاڕەوای چـەندین تـاقمی سکتەوە. بەڵام رەخنەی چەپی شاعیری لاوی ئێمە، لەراستیدا ستایشـێکە لەو شتەی بە خەیاڵی ئەو، مارکسیزم دەبێ وابێ، رەخنەیەك لـە دژی ئـەو مارکسیستانەی کـە بـە کونسـرڤاتیڤ و سازشـکار نـاوبراون. شـیعری ئـەو هەموو رەخنەگرانی چەگوارا دەگرێتەوە.

خـاڵێکی جێگـەی سـەرنج ئەوەیـە کـە شـیعری ئـەو لـە کەسـێتی ئـەو سەرتردەچێ و ئێمە لەگەڵ رەوتێکی مەعنەوی و ئەخلاقی بەرەورِوو دەکا کە لە بازنەیەکی — بەرتەسکدا — لەنێوان لاوانی رۆشـنبیری وڵاتـی ئێمـەدا باوە و مەترسی ئەوە هەیە پەرەبگرێ.

مەبەستی من چەپرِەوییە کە نوێنـەرانی ئـەو خوازیـاری "دیموکراسـی بێسنوور"ن و بانگەشەی "خۆنەویستی شۆڕشگێڕانە" دەکەن.

من پێموایـە دەبـێ لـە روانگـەی مارکسیسـتییەوە رەخنـە لـەم رەوتـە بگرین.

لەم دوا ساڵانەدا، بەشێکی — بەرتەسك — لە لاوانی رونـاکبیری وڵاتـی ئێمە رادیکاڵتر بوونەتەوە. ئەم دیاردەیە سەرەرای هەنـدێ لایـەنی بـاش و پێویست، بە رێگایەکی چەوتدا دەرِواتەپێش. ئێستا ئاشکرا دەبێ کـە ئـەم نەخۆشـییە مناڵانەیـە کـە لەمێـژە ناسـراوە، خەریکـە بەشـێوەیەکی نـوێ دەردەکـەوێ، بـە چـەندین فکـری تێکـەڵ و پێکەڵـەوە، چـونکە لەگـەڵ سەنتێزێکی نارِەخنەگرانە لە ئەندێشەکانی رژی دۆبـرە، مـائو، و چـەگوارا، یان ئەندێشەی بزاڤی خوێندکاری رۆژاوایی بەرەورِووین.

ئێمە ناتوانین ئەم روانگەیە قەبوڵ بکـەین... ئێمـە دەبـێ لـە چـەندین باسی تایبەتدا و هەروەها لە بەرهەمـە هونەرییەکانـدا ئـەم فکـرەی چـەپی توندرِەو لە هەموو ئاستەکانی ژیانی فکریدا وەك هێزێکی زیندوو و کاریگەر لەقەڵـەم بـدەین. ئەندێشـەی "دیموکراسـی بێسـنوور"و "خۆنەویسـتی شۆرِشـگێرِانە" چـونکە زۆر پـەرەیان سـەندووە، لـە هـەموو گـرنگترن. نووسەری لاو لە شیعرەکەیدا داکۆکی لەم فکرانە دەکا.

نووسـەر وادەنوێنـێ کـە لەگـەڵ ئـەو رەخنەیـە کـە شـێوەی رێبـەری چـەگوارا لەمـەرِ دیموکراسـی و دەرسـەکانی لەمـەرِ تاکتیـك و سـتراتیژی، هاودەنگە، بـەڵام لەراسـتیدا، بـەکردەوە ئـەم رەخنەیـە رەت دەکاتـەوە و بەشەیداییەوە هەڵەکانی چەگوارا ستایش دەکات.

روناکبیرانی لاوی ئێمە — ئـەوجۆرەی کـە لـە بـاس و راگەیانـدنی زۆردا بەیان کراوە — داوای دیموکراسی رەها دەکەن.

لایـەنگران و خوازیـارانی دیموکراسـی رەهـا لـە بیریـان دەچـێ کـە دیموکراسی کاتێگۆرییەکە بە مناسـباتی چینایەتییەوە بەسـتراوە و یـەکێ لە توخمە پێکهێنەر و گرنگەکانی ئەوەیە کە بەرژەوەندی چینایەتی بـەیان دەکـا و لەئەنجامـدا بەناچـار ئیمکـانی چەسـپانی نیـە مەگـەر ئـەوە کـە بەرتەسك بکرێتەوە.

دیموکراسـی سۆسیالیسـتی ئیسـتای ئێمـە، لـە سـەردەمی خـەباتی چینایەتی لە ئاستی جیهانیدا، لایەنگری بەرژەوەندی دوو چـینی بنـەڕەتی رێبەر و هاوپەیمان و ئەو توێژانەیە کە بەوان پەیوەست بوون.

ئەگـەر سـنوورە پێویسـتەکانی ئـەمڕۆ هەڵوەشـێنینەوە، لەراسـتیدا دیموکراســی سۆسیالیســتیمان هەڵوەشــاندۆتەوە کــە پیشــاندەری بەرژەوەنــدی حــەیاتی حکومــەتی چــینی کرێکــار و جوتیــاران — ی هاوپەیمان— ـە.

دەبـێ لـەو تەگـەرە و کەموکوڕتییـە سـەرەڕۆیانە رەخنـە بگـرین کـە لـەجیاتی خزمـەت بـە دیموکراسـی سۆسیالیسـتی واقعـی، خزمـەت بـە دیموکراسی تاقم و گرووپی کاربەدەستانی دەوڵەتی دەکەن.

بەڵام ناکرێ ئەم رەخنەیە بە دەستەواژەی ئابستراکت ئاراستە بکـەین کە ناکۆکی تایبـەت بـەخۆی هەیـە: چـەمکی دیموکراسـی رەهـا. خواسـتی خۆنەویسـتی شۆڕشـگێڕانە، تـەنیا بژارێکـە کـە رەخنـەی پێویسـت لـە دیاردەکانی وردەبورژوازی لەنێو ئێمەدا دەشارێتەوە.

لایەنگرانی خۆنەویستی بنەمای پاداشی مادی رەت دەکەنەوە، ئـەوان پێیانوایـە کـە هاوکـات لەگـەڵ گەشـەی ئاسایشـی چـینی کرێکـار، ورەی شۆڕگێڕانەی ئەو کزدەبێت.

ئەم بۆچوونە هەم لەگەڵ روانگەی مارکسیستیدا لە ناکۆکی دایە و هەم لەگەڵ شێوەژیانی سۆسیالیستی ئێمەدا. زۆر پێویستە کە لاوانی توندڕەوی ئێمە، لەجیاتی بەفیڕۆبردنی کاتی خۆیان بۆ گاڵتەی روناکبیرانە، تێبگەن کە سەرەڕای کاری دژوار ئێمە، لە هەنگاریا جۆرێك ئاسایش هەیە کە لە عەیش و عشرەت بەدوورە. باشترە ئەوە بزانن کە وڵاتی ئێمە ماوەیەکی زۆر نیە کە سەردەمی خۆنەویستی تێپەڕاندووە و گەڕانەوە بۆ دواوە، سامناکە. ئەوان نابێ شۆڕش لە ئاسایش جیابکەنەوە: ئەم دوانە لە پەنای سۆسیالیزمدا یەکتر رەت ناکەنەوە. دەبێ لە ئاکارێ خۆیان دوور بگرن کە بانگەوازی شۆڕش دەکا، بەڵام بە نادیدەگرتنی راستیەکان تەنیا بە کارەسات دەگات.

وڵامی میکولوش هاراستی
بۆ
رافیش هایدۆ

من لەوپەڕی حەپەساندا، لە نێو وتارەکەی رافیش هایدۆ خۆم دیتەوە. بۆیە دەڵێم خۆم دیتەوە، چونکە لە وتارەکەی ئەودا تەنانەت ناوی من نەهاتووە و تەنیا دەوترێ کە باسی شیعری من (هەڵەکانی چەگوارا) دەکات کە لە ژمارەی دێسامبری Uj Irasدا چاپکراوە.

من پێم خۆشە لەمەڕ شیعرەکەم، لەمەڕ ناوەرۆکی ئەو و هەموو ئەو بابەتانەی کە رافیش هایدۆ لە وتارەکەیدا باسی کردووە، بە درێژی قسەبکەم. بەڵام نامەوێ لەمەڕ مافی ئازادی بەیان قسەبکەم. ئەو پێی وایە کە من لە شێعرەکەمدا باسی ئەو ناو و ناتۆرانەم کردووە کە خراونەتە پاڵ چەگوارا، بەڵام نامەوێ لە خۆم بپرسم کە ئایا رافیش هایدۆ لە وتەکانی دیکەیدا راست دەکا یان نا.

چونکە ئەگەر کەسێ لە بوارێکدا پسپۆڕ نەبێت، دەبێ لە هەموو بوارەکاندا هەروا بێت. ئەگەر هەموان لە هەموو بوارێکدا پسپۆڕ بووبان چی دەبوو؟ ئایا رافیش هایدۆ شایستەیی ئەوەی هەیە کە لەسەر مارکسیست بوونی خەڵکیتر داوەری بکات؟ کێشەکە ئەمەیە: ئایا چەگوارا مارکسیستە؟ "ئێمە" توندڕەوەکان، چەپە رادیکاڵەکان، ئەوجۆرە کە رافیش هایدۆ ناومان دەبات – بە مارکسیسزمی سادەی خۆمانەوە پێمان وایە کە ئەو مارکسیست بووە. یان لانیکەم ئەو بە شۆڕشگێڕێکی رۆشنبینی سەردەمی خۆمان دەزانین...

نابێ لە کەسێك داوای رەفتاری مارکسیستی بکەین، مەگەر ئەوە کە ئەو بە مارکسیست بزانین. بۆیە ئاماژە بەم خاڵە دەکەم چونکە رافیش هایدۆ بە پارێزەوە لە پرسی سەرەکی هەڵدێت: ئایا چەگوارا بە مارکسیست دەزانێت؟

شیعری من چەندین رەوت و بزاڤی فرەچەشنی بۆ زیندوو دەکاتەوە. ئەو لەئاست ئەم رەوتانە، بەشێوەی دوگم و سکتاریستی راوەستاو تووشی سەرسوڕمانی کردین.

ئەڵبەت لە بزاڤە خوێندکارییەکاندا و بەگشتی لە رەوتە شۆڕشگێڕانە رەسەنەکاندا، زۆر توخمی ناکۆك هەن، بەلام ئێمە چونکە مارکسیستین ناتوانین هاوسۆزی خۆمان لەگەڵ ئەم بزاڤانە دەرنەبڕین.

ئێمە ناتوانین بە نیوە دێڕێك کە جێگایەك بۆ ناکۆکی نەهێڵێتەوە، خۆمان لە رژی دۆبرەی شۆڕشگێڕ جیابکەینەوە. ئەو چوارەمین ساڵی زیندانی خۆی تێپەڕدەکا و من زۆرم پێخۆشە کە لەگەڵی دیالۆگ بکەم (ئەرێ لەگەڵ ئەو) چونکە ئەمە بەو مانایەیە کە ئەو دوبارە ئازاد بووە. کاتێ رافیش هایدۆ ئیتر بزاڤێکی سیاسی نیە هەتا رێکی بخات، بە داهێنانی چەندین دەستەواژەی لەمجۆرە خۆی دڵخۆش دەکات: "خۆنەویستی شۆڕشگێڕانە" و "دیموکراسی بێسنوور". من دڵنیام کە ئەم چەمکانە تەنیا هی خودی رافیشن و بەس.

مەبەستی من ئەوە نیە کە ئێمە خوازیاری دیموکراسییەکی کراوەتر لە وەی کە لە وتارەکەی ئەودا هاتووە، نین و خۆنەویستی شۆڕشگێرانەی پێویست لە هەندێ دۆخی مێژووییدا پروتستۆ دەکەین. بەلام ئەوەی هایدۆ لەم چەمکانە هەڵیدەهێنجێ (دیموکراسی بێسنوور: رەتکردنەوەی خەسڵەتی چینایەتی دیموکراسی، خۆنەویستی شۆڕشگێڕانە: دژایەتی لەگەڵ ئاسایش و بەختەوەری چینی کرێکار) لە شیعرەکەی مندا نیە و لەگەڵ ئەندێشەی مندا نایەتەوە.

رافیش هایدۆ هەموو ئەم شتانە دەڵێ بێئەوەی کە تەنانەت دێڕێك لە شیعرەکەی من بە بەڵگە بێنێتەوە. ئەو ئەم شیعرە "دەنرخێنێ"، بەڵام هیچ دێڕو هیچ بڕگە و هیچ ئەندێشەیەکی بە بەڵگە ناهێنێتەوە.

جێگیرکردنی دەستەواژەی سیاسی لەجیاتی توێژینەوەی "جوانیناسانەی کۆنکرێت"[19] هەر ئەو شتەیە کە ئیگنوتوشی[169] نووسەر، کە ناکرێ بە مارکسیستی بزانین، لە سەرەتای ئەم چەرخەدا بە "جوانیناسی ئەشکەنجە" ناودێری کردووە، مێتۆدێك کە ئەدەبیاتی پێشڕەوی هەنگاریا بەردەوام لەگەڵ ئەو خەباتی کردووە. هەر ئەم مێتۆدی کۆنی "رەخنە"ی داڕزیو و دژەئەدەبەیە کە منی بۆ نووسینی ئەم وڵامە هانداوە.

19 Esthetique concrete.

169 Ignotus، نووسەری هەنگاری (1869–1949)، رەخنەگری رۆشنبین و وردبین، خاوەن ستایلێکی ئێجگار تایبەت، قارەمانی لیبرالیزم و رەوتە مۆدێڕنەکان لە سیاسەت و ئەدەبیاتدا. بە چالاکی و بە نووسراوەکانی لە دژی دزێوییەکانی جەنگ ئاخێز دەکا، و لە ژیانی ئەدەبی هەنگاریادا رۆڵی پلە یەك دەگێڕێ– و.

فەرهەنگی کۆن و فەرهەنگی نوێ

جۆرج لوکاچ

1

گەشەی کۆمەڵگا پرۆسەیەکی یەکە و یەکپارچەیە، یانی هیچ قوناغێکی تایبەت لە گەشەی کۆمەڵگا بەئەنجام ناگات مەگەر ئەوە کە لەسەر هەموو هەرێمەکانی ژیانی کۆمەڵایەتی کاریگەر بێت. بەهۆی ئەم گونجاوی و یەکانگیرییەی گەشەی کۆمەڵایەتی ئەم دەرفەتە دەرەخسێ کە پرۆسەیەکی یەکسان لە روانگەی ئەم یان ئەو دیاردەی کۆمەڵایەتیەوە دەرک بکەین و زانیاریەك لەو بەدەس بێنین. بەمبۆنەوەیە کە دەتوانین باسی فەرهەنگ بەجیا لە دیاردە کۆمەڵایەتیەکانی تر بکەین، چونکە ئەگەر فەرهەنگی هەر قوناغێك بەباشی دەرك بکەین هاوکات لەگەڵ ئەو سەرچاوەی گەشەی گشتی ئەو قوناغەش دەرك دەکەین، هەر بەوجۆرە کە لە کاتی شرۆڤەی مناسباتی ئابووریشدا وادەکەین.

بورژوازی بە شیوەن و گریانەوە بۆ روخانی نەزمی سەرمایەداری زۆرجار بانگەشەی ئەوە دەکات کە نگەرانیی واقعی ئەو لەپێناو گەندەڵ بوون و داڕزینی فەرهەنگ دایە و داکۆکی لە بەرژەوەندی چینایەتی خۆی بەجۆرێك ئاراستە دەکات کە گۆیا بناغەی ئەم بەرژەوەندییە بەها هەتاهەتاییەکانی فەرهەنگ پێکدێنێ. بەپێچەوانەوە، سەرەتای تێکڕای ئەو بیرو رایە کە لەم وتارەدا ئاراستەی دەکەین ئەم روانگەیە کە فەرهەنگی چاخی بورژوازی لەخۆیدا و لەپاش لێکترازانی ئابووری خەریکە

دەپووکێتەوە. کەوابوو بەپێچەوانەی نگەرانیەکانی بورژوازی، پێویستی حەتمی وادەخوازی کە لەپێناو بەرژەوەندی فەرهەنگ، لەپێناو کردنەوەی رێگایەك بەرەو فەرهەنگی نویٚ، پرۆسەی درێژخایەنی مەرگی کۆمەڵگەی بورژوازی بە کۆتایی بگات.

ئەگەر فەرهەنگی دوو سەردەم لە روانگەیەکی زانستییەوە سەیری بکریٚ پرسی سەرەکی ئەمەیە: دۆخی ئابووری و کۆمەڵناسانەی بوون و مانەوەی فەرهەنگ کامەیە؟ وڵامێك کە سەرئەنجام دەبیٚ لەوەوە دەس پێبکەین لە پێوەندی نێوان فەرهەنگ و پێشمەرجە کۆمەڵایەتیەکانی ئەو بەدەست دێت. بەڵام بەڕاستی فەرهەنگ چیە؟ چەمکی فەرهەنگ (لەئاست چەمکی شارستانیەتدا) لە یەك وتەدا بریتیە لە تێکڕایی بەرهەم و وزەو توانابیە بایەخدارەکان کە لەپێناو پاراستن و دابینکردنی خێرایی ژیاندا پێویست نیە. بۆ نموونە جوانی دەروونی و دەرەکی خانوویەك لەئاست رەهەندی پایەداری و سەقامگیری و لایەنی ئەمنی و ئاسایشی ئەو بە فەرهەنگ دەژمێردرێت. کەوابوو کاتیٚ دەپرسین: دەرفەتی کۆمەڵایەتی فەرهەنگ لەچی دایە؟ دەبیٚ بڵێین: فەرهەنگ لە خزمەت کۆمەڵگەیەك دایە کە لەودا دابینکردنی نیاز و پیویستییە سەرەتاییەکان رەنگە بەشێوەیەك بێت کە بۆ دابینکردنی ئەم پێویستییانە ناچار نەبێت دەستەویەخەی کار و تێکۆشانێکی تاقەت پروکێن بێت کە هەموو وزە و توانای ئەو لەنێو ببات، بە وتەیەکیتر فەرهەنگ لە جێگایەکدا دەردەکەویٚ کە وزە و توانای ئازادانە لە خزمەت فەرهەنگدا بێت.
لێرە دایە کە فەرهەنگی کۆن هەر هەمان فەرهەنگی چینی دەسەڵاتدارە، چونکە تەنیا چینە دەسەڵاتدارەکان لە بارودۆخێکدا بوون کە توانیویانە هەموو توانابیە بەهادارەکانی خۆیان بەدەر لە نگەرانی و خەمی نان و

ژیان بخەنە خزمەت فەرهەنگ. لێرەشدا وەك هەر شوێنێکیتر سەرمایەداری تێکـڕای نــەزمی کۆمەڵایــەتی ژێــراوژوور کــرد و هــەموو ئیمتیازەکــانی فیۆداڵەکان و لەهەمان حاڵدا ئیمتیازە فەرهەنگیەکانی کۆمـەڵگای فێـودالی سڕییەوە. بەتایبەت سەرمایەداری چینی دەسەڵاتدار یانی بورژوازی بەرەو خزمەتکردن بە بەرهەمهێنان پاڵپێوەنا.[170] تایبەتمەنـدی شـازی بـورژوازی لەئاست سیستمەکانی پێشوو ئەوەیە کە لـە سـەرمایەداریدا خـودی چـینی چەوسـێنەر لـەنێو پرۆسـەی بەرهەمهێنانـدا یەخسـیر دەبێـت و چـینی زاڵ ناچار دەبێت کە وزە و توانـایی خـۆی لـەپێناو خـەبات بـۆ بەدەسـتهێنانی سـوودی زیـاتر سـەرف بکـات، رێـك هــەر بـەوجۆرەی کـە چـینی کرێکـار ناچاردەبێت کە هەوڵ و توانایی خۆی لەپێناو نان سەرف بکات.

(بۆ نموونە مـدیری کارخانـەی سـەردەمی سـەرمایەداری لەگـەڵ ئاغـای سەردەمی سێرف[171] بەراورد بکەن). وادیارە ئـەم نمونەیـە لەگـەڵ زۆربـەی ئـەو مفـت خـۆرە تەوەزلانـەی کـە چـینی بـورژوا پـەروەردەیان دەکـا و داکۆکیان لێدەکات لـە نـاکۆکی دایـە. سـەرەڕای ئەمـەش نابـێ رواڵـەت و نیشـانەکان گەوهـەر و نـاوەرۆکی کێشـەکەمان لێ ون بکـات چـونکە کاتـێ باسـی فەرهــەنگ لــەئارا دایــە تــەنیا دەبــێ باشــترین هێزەکــانی چــینی دەسەڵاتدارمان مەبەست بێت. لە سەردەمانی پێش بورژوازیدا ئـەم هێزانـە لـەنێو مناسـباتێکدا جـێگیر دەبـوون کـە دەیـانتوانی وزە و تواناییـەکانی خۆیان بۆ گەشەی فەرهەنگ تەرخان بکەن، بەڵام بـورژوازی بەپێچـەوانەوە

[170] -Engels, Zur wohnungsfrage, p. 17.
[171] -Sefrdom.

ئەم هێزانەی وەك كۆیلەی بەرهەمهێنان لێكردووە، ڕێك هەر بەوجۆرەی كە كرێكارانی تووش كردووە (هەرچەند كە لەرووی مادییەوە كویلەتی ئەوان لەگەڵ كویلەتی كرێكاران بەتەواوی جیاوازە).

ڕزگابوون لە بورژوازی بەمانای ڕزگاری لە دەسەڵاتی ئابوورییە. شارستانیەت دەسەڵاتی مرۆڤ بەسەر سروشتدا فەراهەم دەكات بەڵام لە درێژەی ئەم پرۆسەدا خودی مرۆڤیش دەچێتە ژێر دەسەڵاتی هەمان ئامێرەوە كە سروشتی دەستەمۆ كردووە. بورژوازی تەشقی ئەم دەسەڵاتەیە. لە بورژوازیدا هیچ چینێك نیە كە بەهۆی جێگای خۆی لە سیستمی بەرهەمهێناندا بۆ پێكهێنانی فەرهەنگ بانگ بكرێت. ڕوخاندنی سەرمایەداری، یانی ڕسكانی كۆمەڵگەی سۆسیالیستی، ڕێك ئەم ڕەهەندانەی پرسەكە دەگرێتەوە. سۆسیالیزم دامەزراندنی نەزمێك دەكاتە ئامانجی خۆی كە لەودا هەركەسێك دەتوانێ بە مێتۆدێك بژی كە لە سەردەمانی پێش بورژوازیدا تەنیا بو چینی زاڵ فەراهەم بووو، و لە بورژوازیدا بۆ چینی زاڵی هەنووكە هەموار كراوە.

لەم خاڵە دایە كە مێژوویی مرۆڤایەتی بەراستی دەس پێدەكات، هەر بەوجۆرەی كە مێژوو بەمانای كۆنی وشەكە بە شارستانیەت دەستی پێكرد و خەباتی مرۆڤ لەگەڵ سروشت لە سەردەمی "پێش مێژوو"وە دەستی پێكرد، هەر بەمجۆرەش نووسینی مێژووی سەردەمی داهاتوو، مێژووی واقعی مرۆڤایەتی، بە سۆسیالیزمی گەشەكردوو دەس پێدەكات. لەو كاتەدا دەسەڵاتی شارستانیەت وەك دوهەمین قۆناغی پێش مێژوو حساب دەكرێت.

2

کەوابوو حەتمیترین تایبەتمەندی کۆمەڵگای سەرمایەداری ئەمەیە کە ئیتر ژیانی ئابووری ئامێرێك بۆ ژیانی کۆمەڵایەتی نیە بەڵکوو لە ناوەندی هەموو شتێکدا جێگیر دەبێ و لەخۆیدا وەك ئامانج و مەبەستی هەموو چالاکیە کۆمەڵایەتیەکان دەردەکەوێ. یەکەمین و گرنگترین بەرئەنجامی ئەم کارە ئەوەیە کە ژیانی کۆمەڵگا وەك جۆرێك پێوەندی سەوداگەری لێدێ و خودی کۆمەڵگاش وەك بازاڕێکی گەورە دەردەکەوێ. لە ئەزموونەکانی ژیانی تاکیدا ئەم دۆخە خۆی لە فۆرمی کاڵادا دەردەخات، فۆرمێك کە هەموو بەرهەمەکانی چاخی سەرمایەداری و هەروەها هەموو تواناکانی بەرهەمهێنەزان و خولقێنەران وەك پەردەیەك دەگرێتەوە. ئیتر هیچ شتی لەخۆیدا یان بەهۆی بەهای دەروونی خۆیەوە (بۆ نموونە بەهای هونەری و ئەخلاقی) بایەخدار نیە. هەر شتێك تەنیا بەو هۆیە بایەخی هەیە کە لە بازاڕدا دەکەوێتەبەر کڕین و فرۆشتنەوە. پێویست بە هیچ شرۆڤەیەکی قووڵ ناکات تا پیشان بدەین کە ئەم کارە تا چ رادەیەك بۆ هەموو فەرهەنگەکان رۆخێنەرە. راست هەر بەوجۆرەی کە ئەگەر مرۆڤ خەم و نگەرانی نان و ژیانی نەبێت، زەمینە و دەرەتانی تێکۆشانی فەرهەنگی دەرەخسێت، راست هەر ئەو کاتەش هەموو ئەو شتانە کە فەرهەنگ پێکدێنن تەنیا ئەو کاتە دەتوانن بایەخی فەرهەنگی واقیعییان هەبێت کە لەخۆیاندا بایەخدار بن. ئەو ساتەی کە بەرهەمە فەرهەنگییەکان وەك کاڵا دەردەکەون، ئەو کاتەی کە ئەم بەرهەمانە لەنێو پێوەندییەکدا جێگیر دەبن کە دەیانکاتە کاڵا، ئازادی ئەم بەرهەمانە– یانی دەرفەتی فەرهەنگ – لە بزاڤ دەکەوێ.

سەرمایەداری لە شوێنێکی دیکەشدا بەشێوەی بنەرەتی هێرشی کردۆتەسەر دەرفەتە کۆمەڵایەتیەکانی فەرهەنگ، ئەوەش پێوەندی سەرمایەدارییە لەگەڵ بەرهەمهێنانی بەرهەمە فەرهەنگیەکاندا. دیمان کە لە روانگەی بەرهەمەوە تا بەرهەم ئامانجی خۆی لەناخی خۆیدا هەڵنەگرێت

دەرفەتی دەرکەوتنی فەرهەنگ نارەخسێت. ئێستە دەبێ بڵێین کە لە روانگەی پێوەندی بەرهەم و خولقێنەری بەرهەمەوە فەرهەنگ تەنیا کاتێ هەموار دەبێ کە بەرهەمهێنان پرۆسەیەکی یەکپارچە و سەربەخۆ[172] بێت، پرۆسەیەك کە هەلومەرجی ئەو بە دەرفەت و توانایيە ئینسانیەکانی بەرهەمهێنەرەوە بەستراوە. بەرجەستەترین نمونەی وەها پرۆسەیەك بەرهەمێکی هونەرییە کە لەودا گەشەی گشتی بەرهەم تەنیا کاری هونەرمەندە و هەر توخمێك لە بەرهەم بە خەسڵەت و تایبەتمەندی تاکی هونەرمەندەوە بەستراوە. لە سەردەمی پێش بورژوازیدا ئەم رۆحەی هونەر لەسەر هەموو سەنعەت و پیشەسازی زاڵ بوو و لانیکەم بە سەرنجدان بە تایبەتمەندی ئینسانی ئەم پرۆسەیە، چاپی کتێبێك لە نووسینی ئەو جیانەبوو، بەڵام بەرهەمهێنانی بورژوازی نە تەنیا مڵکداری ئامێرەکانی بەرهەمهێنان لە کرێکاران دەستێنێتەوە، بەڵکوو لە ئەنجامی دابەشبوونی کار و رەوتی گەشەی پسپۆڕانەبوونەوەی کار و پیشەکاندا بەرهەم بەجۆرێك لەت لەت و دابەش دەکات کە هیچ لەتێك لەخۆیدا مانادار و خودموختار نیە. کاری هیچ کرێکارێك لەگەڵ بەرهەمی بەرهەمهاتوو پێوەندی راستەوخۆی نیە، بەرهەم تەنیا بۆ مەزندەی ئابستراکتی سەرمایەداران، یانی تەنیا وەك کاڵا مانای هەیە.

گەشەی بەرهەمهێنانی ماشێنی رەهەندی نامرۆڤانە و دژەئینسانی ئەم پێوەندییە توندوتیژتر دەکات. دابەشبوونی کار کە لە بەرهەمهێنانی کارگەییەوە دەستی پێکرد و چۆنیەتی یەکە یەکەی لەتەکان بە توانایی رۆحی و جەستەیی کرێکارەوە بەسترابوو، و هەر بە یارمەتی ئەم توانایيە شکڵی دەگرت، لە کاتێکدا کە لە سەنعەتی ماشێنی پێشکەوتوودا هەرچەشنە پێوەندیەك لەنێوان بەرهەم و بەرهەمهێنەردا لەنێو چووە.

---

[172] Self-contained.

بەرهەمهێنان بەتەواوی بە ماشێنەوە بەستراوە، مرۆڤ دەبێتە خزمەتگوزاری ماشێن و خۆی لەگەڵ ئەو رێك دەخات، بەرهەمهێنان بەگشتی لە دەرفەت و تواناییەکانی کرێکار جیادەبێتەوە و سەربەخۆ دەبێت.□□□

لە کەنار هێزە فەرهەنگ رۆخینەکاندا... چەن هێزێکی هاوشێوەی دیکە لە سیستمی سەرمایەداریدا کاریگەرن کە ئەگەر پێوەندی بەرهەمەکان پێکەوە دەرك بکەین، گرنگترینی ئەم هێزانەش دەبینین. لە سەردەمانی پێش بورژوازیدا دەرفەتی گەشەی فەرهەنگ فەراهەم بوو چونکە بەرهەمە فەرهەنگییە جیاوازەکان لەگەڵ یەکتر پێوەندی بەردەوامیان هەبوو – بەرهەمێك ئەو پرسانەی پێش دەخست کە بەرهەمی پێش خۆی گەلاڵەی کردبوو، بەمبۆنەوە تێکڕای فەرهەنگ لێکبەستران و بەردەوامیەکی تایبەتی لە گەشەی شێنەیی و ئۆرگانیك ئاشکرا دەکرد. کەوابوو دەرفەتی ئەم کارە هەبوو کە لە هەر چاخێکدا فەرهەنگێکی تۆکمە، سادە و رەسەن سەرهەڵبدات، فەرهەنگێك کە ئاستی ئەو لە ئاستی بەرزترین دەسکەوتەکانی وزە و توانا ئیزولە و تاکییەکان سەرتر دەچوو. بورژوازی بە گۆڕینی پرۆسەی بەرهەمهێنان لە رێگەی ئاشووب و

---

[173] زۆر کەس ئەم پرۆسەیە لە پێکهاتەی دابەشبوونی کاری فەنی سەنعەتی مکانیزەدا جێگیردەکەن و پرسەکە وا گەلاڵە دەکەن کە گۆیا وەها دۆخێك دەبێ لەپاش روخانی بورژوازیش درێژە بە ژیانی خۆی بدات... مارکس لە روانگەیەکی جیاوازەوە سەیری ئەم پرسەی دەکرد و پێی وابوو کە: "کارکردی کاری نیو کارخانە و دابەشبوونی کاری نێو کۆمەڵگە" لەگەڵ یەکتر پێوەندی بەراوەژوویان هەیە، یانی لە کۆمەڵگەدا هەرکات یەکێ لەم دووانە گەشە دەکات ئەوی تر پاشەکشە دەکات ...

Karl Marx, Elend der philosophie, D. 120.

بێنەزمی بەرهەمهێنانەوە رەهەندە بەردەوام و ئورگانیکەکانی فەرهەنگی کۆنی لێکپچڕاند. بۆ فەرهەنگ، گۆڕینی بەرهەمهێنان لەلایەکەوە بەمانای ئەوەیە کە پرۆسەی بەرهەمهێنان بەردەوام ئەو هۆکارانە دێنێتە ئاراوە کە بە خەستی لەسەر فەن و رەوتی بەرهەمهێنان کاریگەرییان دەبێت بێ ئەوەی کە لەگەڵ گەوهەری بەرهەم ... پێوەندییان هەبێت. لەلایەکی ترەوە... توخمە تازە و پڕشەوق و بەرچاوەکان سەرەڕای ئەوەی کە بەهای دەروونی و هەقیقی بەرهەم کەم یان زیاد دەکەن گرنگی پەیدا دەکەن. رەنگدانەوەی فەرهەنگی ئەم پرۆسەی شۆڕشگێرانەیە دیاردەیەکە کە بە"مۆد" ناوبانگی دەرکردووە، دیاردەیەك کە ئاماژە بە چەمکێك دەکات کە لە بنەڕەتدا لەگەڵ چەکی فەرهەنگ جیاوازی هەیە. مەبەست لە مۆد ئەمەیە کە فۆرم و چۆنیەتی بەرهەمێك کە دەڕواتە بازاڕ لە ماوەی زەمەنێکی کورتدا دەگۆڕدرێت، ئەم کارەش سەربەخۆ لە جوانی یان مەبەستی ئەم گۆڕانە بەئەنجام دەگات. ئەمە خەسڵەتی بازاڕە کە شتە تازەکان دەبێ لە چەن قۆناغێکی تایبەتدا بەرهەم بهێنرین، یانی ئەو شتانەی کە لە بنەڕەتدا لەگەڵ شتەکانی پێشوو جیاوازییان هەبێ و بەپێی ئەزموونەکانی پێشوو پێکنەهاتبن، چ بەهۆی خێرایی گەشەی بەرهەمهێنانەوە نەکرێت ئەم ئەزموونانە دەرك و گەڵاڵەو هەرەس بکرێت، چە بەهۆی سروشتی مۆدەوە هیچ کەس نەیەوێت کاری خۆی بەپێی ئەوانە رێکبخات، لەهەر حاڵدا ئەم کارە پێویستی بە لادانی تەواو لە فۆرمەکانی پێشوو هەیە. لێرە دایە کە هەر چەشنە گەشەیەکی ئورگانیك لەنێودەچێ و لەجیاتی ئەو جۆرێك شێت مەزاجی بێئامانج و مۆدگەرایی بۆش و پڕهەرا جێگیردەبێت.

3

بەڵام ریشەکانی قەیرانی فەرهەنگی بورژوازی لەوەش قووڵترە. بناغەی قەیرانی بەردەوام و روخانی ناوەکی بورژوازی لەمە دایە کە ئایدیۆلۆژی لەلایەك و بەرهەمهێنان و نەزمی کۆمەڵایەتی لەلایەکیترەوە لەگەڵ یەکتردا تووشی ناکۆکیەکی بێچارەسەر دەبن. چینی بورژوا سەرەڕای خەبات لەپێناو دەسەڵات ئەو کاتەی کە بۆ یەکەمجار بەدەسەڵات گەیشت لە ئەنجامی پێویستی ئاشووبی بەرهەمهێنانی بورژوازیدا تەنیا دەیتوانی ئایدیۆلۆژییەکی هەبێت ئەوەش ئازادی تاکی بوو. بێگومان قەیرانی فەرهەنگی بورژوازی ئەوساتە دەستی پێکرد کە ئەم ئایدیۆلۆژییە لەگەڵ نەزمی کۆمەڵایەتی بورژوازی تووشی ناکۆکی هات. مادام کە چینی بورژوای پێشرەو – بۆ نموونە لە سەدەی هەژدەهەمدا – ئەم ئایدیۆلۆژییەی لە دژی خەفەقان و ئاستەنگی کۆمەڵگەی فیۆداڵی بەکار برد، ئەم ئایدیۆلۆژییە بەیانی روشنی دۆخێکی تایبەت لە خەباتی چینایەتیدا بوو. کەوابوو بورژوازی بەراستی لەم سەردەمەدا دەیتوانی فەرهەنگێکی رەسەنی هەبێت. بەڵام کاتێ بورژوازی بەدەسەڵات گەیشت (ئەم دەسەڵاتە بە شۆڕشی فەرانسا دەستی پێکرد) ئیتر نەیدەتوانی بەشێوەی شێلگیر ئایدیۆلۆژی خۆی زیندوو و گەشەدار رابگرێت، ئیتر نەیدەتوانی ئەندێشەی ئازادی تاکی لەمەڕ هەموو کومەڵگا بەکار ببات مەگەر ئەوە کە نکۆڵی لە خۆی[174] یانی ئەو نەزمە کۆمەڵایەتیە بکات کە لە پلەی یەکەمدا خودی ئەم ئایدیۆلۆژییەی خولقاندبوو. بەکورتی بۆ چینی بورژوا ئیمکانی نەبوو کە ئەندێشەی ئازادی خوازی خۆی لەمەڕ چینی کرێکار بەکاربباتت. دوالیزم یان ناکۆکی بێچارەسەری ئەم دۆخە بەمجۆرەیە: بورژوازی یان دەبێ ئەم ئایدیۆلۆژییە رەتبکاتەوە یان دەبێ ئەو وەك دەمامکێ بۆ شاردنەوەی ئەو پرسانە بەکار ببات کە لەگەڵ ئەو

[174] Self-negation.

لە دژایەتی دان. لە دۆخی یەکەمدا جۆرێك ئاشووب و بێئارمانی ئەخلاقی دروست دەبێت چونکە بورژوازی بەپێی پێگەیەك کە لە سیستمی بەرهەمهێناندا هەیەتی ناتوانێ بێجگە لە ئایدیۆلۆژی ئازادی تاکی ئایدیۆلۆژییەکی تر بخولقێنێ. لە دۆخی دووهەمدا لەگەڵ قەیرانی ئەخلاقی ناوخۆییدا بەرەورووویە: چونکە ناچارە لە دژی ئایدیۆلۆژی خۆی هەڵوێست بگرێت.

ئەم قەیرانە کاتی قووڵتر دەبێت کە خودی بنەمای ئازادی بە ناکۆکی بێچارەسەر دەگات. ئەڵبەت لێرەدا ناتوانین قۆناغی بورژوازی مالی شرۆڤە بکەین. تەنیا دەبێ ئەم راستیەمان وەبیربێتیەوە کە "رێخستنی" بەرفراوانی بەرهەمهێنان کە لەم قوناغەی بورژوازی (کارتل و تراستەکان)دا سەرهەڵدەدات لەگەڵ ئەندێشەی زاڵی بورژوازی سەرەتایی (پێشڕەو) یانی رکەبەرایەتی ئازاد، ناکۆکی تەواوی هەیە. ئەم ئەندێشە لە درێژەی پرۆسەی کۆمەڵایەتیدا هەموو رەگ و ریشەی خۆی لە فاکتدا ئەدۆڕێنێت. هەر بەوجۆرەی کە توێژە باڵادەستەکانی بورژوازی بەپێی خەسڵەتی سەرمایەی ماڵی وەك هاوپەمانانی سروشتی دوژمنانی پێشووی خۆیان – چینی فیۆداڵ– دەردەکەون، هەر بەمجۆرەش ئەم توێژانەی بورژوازی لەنێو هاوپەیمانانی تازەی خۆیاندا بۆ ئایدیۆلۆژییەکی تازە دەگەڕێن. بەڵام کۆشش بۆ سازگاری دووبارەی ئایدیۆلۆژی لەگەڵ سیستمی بەرهەمهێنان بەناچار تووشی شکەست دەبێت. چونکە بناغەی واقعی ئایدیۆلۆژییە کونسرڤاتیڤەکان – یانی فیۆدالیزم و سیستمی بەرهەمهێنانی هاوتەرازی ئەو – گۆڕینی بورژوایانەی بەرهەمهێنانی (کە لە سەردەمی سەرمایەی ماڵیدا بە تەشقی خۆی گەیشت) لێبڕاوانە روخاند. فیۆدالیزم

سەردەمێك فەرهەنگێكی هەبوو كە خاوەن بەها و دەسكەوتێكی گەورە بوو، بەڵام ئەم دەسەڵاتە فەرهەنگییە لە سەردەمێكدا روویدا كە كۆمەڵگەی فیۆداڵیی خاوەن زەمین باڵادەست بوو و تێكڕای كۆمەڵگا و بەرهەمهێنان بەپێی یاساكانی ئەو بەڕێوەدەچوو. بە سەركەوتنی بورژوازی ئەم فۆرماسیۆنە كۆمەڵایەتیە لەنێوچوو و ئەم راستیە كە بەشی بنەڕەتی دەسەڵاتی ئابووری و كۆمەڵایەتی لە دەست كەسانێكدا مایەوە كە سەردەمانێك زەمیندارانی دەسەڵاتدار بوون پێشی بە پرۆسەیەكی نەگرت كە ئەم زەمینانەی بەشێوەی سەرمایە دەرهێنا، یانی فۆرمی سەرمایەداری بەخۆوە گرت. بەرهەمی ئەم رەوتە بۆ فیۆداڵەكان هەر هەمان ناكۆكی نێوان ئایدیۆلۆژی و ئەو نەزمی بەرهەمهێنانە بوو كە هاوكات لەگەڵ بورژوازی سەریهەڵدا، هەرچەند كە فۆرمی سەرهەڵدان و بەیانی ئەم ناكۆكیە جیاواز بوو. بەمبۆنەوە كاتێ كە بورژوازی لە قۆناغی سەرمایەیماڵیدا بۆ ئاوی تازە و نوێكردنەوە دەگەڕا ئەو سەرچاوە خرۆشانەی بینییەوە كە خۆی بە زیخ و بەرد كوێری كردبۆوە.

لە روانگەی فەرهەنگدا دژایەتی نێوان ئایدیۆلۆژی و نەزمی بەرهەمهێنان ئەمەیە: بناغەی شكۆ و گەورەیی فەرهەنگە كۆنەكان (یۆنان، رێنسانس) لەسەر ئەم فاكتە راوەستاوە كە ئایدیۆلۆژی و نەزمی بەرهەمهێنان لەگەڵ یەكتر سازگار بوون. بەرهەمەكانی فەرهەنگ دەیانتوانی بەشێوەی ئورگانیك لە بەستێنی كۆمەڵایەتییەوە بڕسكێن و بپشكوێن. ئەگەریش گەورەترین بەرهەمە فەرهەنگییەكان تا رادەیەك لە دنیای دەروونی مرۆڤی ئاسایی بە دوور بوون دیسان لەنێوان ئەواندا تا

رادەیەك پێوەندی و لێکبەستران هەبوو. بەڵام فاکتی گرنگتر ئەمە بوو کە ئەمە سازگاری نێوان ئایدیۆلۆژی و نەزمی بەرهەمهێنان بوو کە سازگاری نێوان ئایدیۆلۆژی و شێوەی ژیانی ئەو سەردەمەی هەموار دەکرد... بەهەرحاڵ، لە هەر نەزمێکی کۆمەڵایەتیدا کاتێ کە شێوەی ژیان و ئاراستەی ئایدیۆلۆژیکی ئەو لەگەڵ یەکتر سازگاری سروشتی و ئاشکرایان هەبێت بۆ ئایدیۆلۆژی ئەم دەرفەتە دەڕەخسێ تا لە بەرهەمە فەرهەنگیەکاندا ئاراستەیەکی ئۆرگانیك بەخۆوە بگرێت. ئەم یەکپارچەییە ئۆرگانیکە تەنیا لە دۆخێکی تایبەتدا هەموار دەبێ، چونکە خودموختاری رێژەیی توخمە ئایدیۆلۆژیکەکان لە بناغەی ئابووریيان بەم مانایەیە کە ئەم توخمانە لە پلەی فۆرمەکاندا (یانی بەپێی بەهای فۆرمی و پرستیژی فۆرمیان) لەو فاکتانەی کە خۆیان پێکیان هێناوە، سەربەخۆن. بە وتەیەکیتر فۆرمەکانی بەیانی مرۆڤ سەربەخۆ لەو شتەیە کە نەزمی ئابووری و کۆمەڵایەتی زاڵی سەردەم ئاراستەی کردوون. ماتریالێك کە ئەم فۆرمانە شکڵی پێدەبەخشن بێجگە لە فاکتی کۆمەڵایەتی شتێکی تر نیە. بەمبۆنەوە کاتێ کە لەنێوان ئایدیۆلۆژی و نەزمی کۆمەڵایەتیدا دژوازییەکی بنەرەتی پێکدێت ئەم دژوازییە هەر بەوجۆرە دەردەکەوێ کە لە پرسی مەبەستدا گەڵاڵە بووە: فۆرم و ناوەرۆکی بەیانە فەرهەنگیەکان لەگەڵ یەکتر تووشی ناکۆکی دەبن. لێرەدا یەکپارچەیی ئۆرگانیکی بەرهەمە تاکیەکان بۆ ئەو کەسانەی کە لە ناخی فەرهەنگدا بەسەردەبەن ئاماژە بە یەکپارچەیی فەرهەنگی ئۆرگانیك ناکات.

بەمهۆیــە فەرهــەنگی ســەرمایەداری، ئەڵبــەت ئەگــەر بــە بــوونی وەهــا فەرهــەنگێ بڕوامــان هــەبێت، ناتوانــێ بێجگــە لــە نرخانــدنی بێرەحمانــەی سەردەمی ســەرمایەداری شــتێکی تــر بێــت. ئــەم رەخنەیــە جــار و بــار بــە ئاستێکی بەرز گەیشتووە (زولا، ئیبســن) ســەرەڕای ئەمــەش بــە هــەر رادە راستگۆتر و بایەخدارتر بووە بەناچار سازگاری و جوانی سادە و سروشتی فەرهەنگی کۆنی زیاتر لەدەست داوە: مەبەست فەرهەنگ بەمانای رۆشن و هەقیقی وشەکەیە. ناکۆکی نێــوان ئایــدیۆلۆژی و مناســباتی بەرهــەمهێنان، ناکۆکی نێوان فــۆرم و نــاوەرۆکی فەرهــەنگ لــە هــەموو بوارەکــانی بــەیانی ئینســـانیدا، لـــە تێکـــڕای قەڵـــەمڕەوی ئـــامێر و ماتریـــاڵی فەرهەنگیـــدا دەردەکــەوێت. بــەمجۆرە بــورژوازی بەناچــار لــەناخی خۆیــدا، لــە نــاخی ئایدیۆلۆژی ئــازادیی خۆیــدا، ئەندێشــەی مــرۆڤ وەك ئامــانجێکی گەوهــەریی دەخولقێنێ. بەدڵنیاییەوە دەتوانین بڵێین کە ئەم ئەندێشە بــەرزە هــەرگیز وەك دوا ســـاڵەکانی قۆنـــاغی پـــێش بـــورژوازی – قۆنـــاغی ئایـــدیالیزمی کلاسیکی ئاڵمان – وەها بەیانێکی رۆشــن و پــەتی و وشــیارانەی بــەخۆوە نەگرتبوو. سەرەڕای ئەمەش بێجگە لە بورژوازی هیچ نەزمیکی کۆمەڵایەتی ئەم ئەندێشەیە ئاوا بەگشتی و بەخەســتی پێشــێل نــەکردووە. بــۆ نموونــە کالآیی کردنی هەموو شــتەکان، تــەنیا لــە کــالآکردنی هــەموو بەرهەمەکانــدا بەرتەسك نــەبۆوە، بــەڵکوو هــەروەها مناســباتی ئینسانیشــی گرتــەوە (بــۆ نموونــە ژنهێنــان وەبیربێننــەوە). لــەم پێکهاتەیــەدا، پێویســتی دەروونــی رەوتـــی ئایـــدیۆلۆژی و فەرهـــەنگ وادەخـــوازێ کـــە هـــەموو بەرهەمـــەکانی فەرهەنگی ئینسانی وەك ئامانجێکی گەوهەریی بــژمێردرێن. لەلایــەکیترەوە ماتریــاڵ – یــانی هــەمان شــت کــە بــە یارمــەتی فۆرمــە ئایدیۆلۆژیکــەکانی فەرهەنگ شــکڵ دەگــرێ – وەك رەتکردنــەوەی زینــدوو و لێبڕاوانــەی ئــەم فکرەیــە، ئەمەیــە کــە بــۆ وێنــە باشــترین نموونــەی شــێعری ســەرمایەداری ئیمکانی نیە تەنیا رەنگدانەوەی دەروونی خــۆی بێــت – بــەجۆرێك کــە بــۆ نموونــە جــوانی هەتاهــەتایی شــیعری یۆنــان راســت لــەم رەنگدانــەوە و

مایرۆرینگە[175] سروشتییە نارەخنەگرانەوە پێکهات ــ بەڵکوو تەنیا نرخاندنی دۆخی سەردەمە.

4

هەنووکە بە مانای ئاڵوگۆڕی سۆسیالیستی کۆمەڵگا لە دیدگای فەرهەنگەوە دەگەین. ئەم رەوتە بەتایبەت بەمانای کۆتایی دەسەڵاتی ئابوورییە بەسەر گشتێتی فەرهەنگدا. کەوابوو بەمانای کۆتایی پێوەندی تاقەت پروکێن و نالەباری مرۆڤ و کاری ئەویشە، کارێك کە لەودا مرۆڤ پێڕەوی ئامێری بەرهەمهێنانە. نەزمی کۆمەڵایەتی سۆسیالیستی سەرئەنجام بەمانای هەڵچون[176] لە ئابووری وەك ئامانجێکی گەوهەرییە. بەڵام لەبەر ئەوەی کە پێکهاتەی بورژوازی لە دنیای زەینی هەموو ئەندامانیدا بەقووڵی رۆچووە، ئەم رەهەندە لە ئاڵوگۆڕ تەنیا بەشێوەی لاوەکی دەرك دەکرێت. ئەم پرسە راستیەکی رۆشنە چونکە ئەم رەهەندەی ئاڵوگۆڕ – یانی هەڵچوون لە ئابووری وەك ئامانجێکی گەوهەریی – ناتوانێ خۆی لە نیشانە رواڵەتییەکانی ژیانی پاش بەدەستەوەگرتنی دەسەڵاتدا بەیان بکات. زاڵبوون بەسەر ئابووریدا – یانی دامەزراندنی ئابووری سۆسیالیستی – بە مانای سەرچوون لە باڵادەستی ئابوورییە. ئابووری کە لەمەو پێش پرۆسەیەکی باڵادەست بووە بە یاسای تایبەت بەخۆیەوە – ئەقڵی مرۆڤ ئەوەی دەرك کردووە

[175] mirroring.

[176] Aufhebung، چارەسەرکردن، سەرچوون، بەتایبەت لە زمانی فەلسەفی هێگلدا بە مانای سڕینەوەی لایەنە نگەتیڤەکانی شتێك و پاراستنی خاڵە پۆزەتیڤەکانی ئەو شتەیە.

بەڵام لە كونترۆڵی ئەودا نەبووە[177] ئێستا وەك بەشێك لە سیستمی بەڕێوەبەری دەوڵەت، بەشێك لە پرۆسەی بەرنامەدار دەردەكەوێ و ئیتر لەژێر دەسەڵاتی یاسای تایبەت بەخۆیدا نامێنێتەوە. سەرەڕای هەموو ئەمانە دواین هێزی بزوێنەری ئەم پرۆسە كۆمەڵایەتیە یەكپارچەیە ئیتر ناتوانێ خەسڵەتیكی ئابووری هەبێت. ئەڵبەت وادیارە كە دیاردەكان لەگەڵ ئەم بانگەشەیە لە ناكۆكی دابێت، چونكە ڕۆشنە كە ڕێخستنی سەرلەنوێی بەرهەمهێنان هەم لەڕووی تیۆری و هەم لەڕووی كردارییەوە تەنیا لە بەستێنی ئابووریدا و بە یارمەتی دام و دەزگای ئابووری و بە یاری ئەندێشەی ئابووری پێكدێت. بێجگە لە مەش پێویست بە وتن ناكات كە بەپێی خەسڵەتی خەباتی چینایەتی لە قۆناغی دەسەڵاتداری چینی كرێكاردا – كە بە مانای بەرزترین قۆناغی خەباتی چینایەتییە – پرسەكانی خەباتی ئابووری و ڕێخستنی دووبارەی ئابووری لەو پرسانەن كە لە ریزی پێشەوەدا جێگیردەبن. سەرەڕای ئەمەش، ئەمە قەت بەو مانایە نیە كە بناغەی سەرەكی ئەم پرۆسەیەش خەسڵەتێكی ئابووری هەبێت، ئەو ئاڵوگۆڕە كاركردییە[178] كە دەسەڵاتی كرێكاری لە هەر

[177] ئەم دۆخە كاتی سەرهەڵدانی مەكتەبی "ئابووری سیاسی" لە شكڵی زانستێكی سەربەخۆدا دەردەكەوێ. بەر لە دەركەوتنی ئابووری سیاسی زانستی ئابووری بە مانای ئەمڕۆیی وشەكە مەحاڵ بوو، كاتێ باڵادەستی ئابووری بە كۆتایی بگات، ئابووری سیاسیش وەك زانستێكی سەربەخۆ لەنێو دەچێت، هەر بەمبۆنەوەیە كە ڕوانین بۆ یاساكانی ئابووری سیاسی بە مانای یاسای هەمیشەیی و سروشتی لە ئایدیۆلۆژی پەتی بورژوازییەوە سەرچاوە دەگرێت.

[178] Functional.

هەرێمێکدا پێکـی دێنـێ لێرەشـدا دەردەکـەوێ. لـە سـەردەمی دەسـەڵاتی بورژوازیــدا هــەر رەهەنــد و تــوخمێکی[179] ئایــدیۆلۆژیك تــەنیا وەك "سەرخانی" پرۆسەیەکی ئابوورییە کە سـەرئەنجام بـە روخـانی بـورژوازی دەگات. بەڵام لە حکومەتی کرێکاریدا ئـەم پێوەندییـە بـەراوەژوو دەبێـت. ئەڵبەت مەبەستم ئەمە نیە کە رێخسـتنی سـەرلەنوێی ئـابووری تـەنیا وەك "سەرخان" دەردەکەوێت (ئەم بۆچوونە یانی "سەرخان" تەنانـەت لەمـەڕ ئایـدیۆلۆژیش ئەوەنـدە رۆشـن نـەبووە چـونکە زۆر چەواشـەکاری فکـری لێکەوتۆتـەوە)، بـەڵکوو مەبەسـتم تـەنیا ئەمەیـە کـە سـەربوونی ئـابووری لەنێودەچێ. کـەوابوو ئەگـەر بـە دیـدێکی دیـالکتیکی سـەیری ئـەم دۆخـە بکـەین ئـەوەی بەڕواڵـەت لـە دژی ئـەم بانگەشـەیە بـە سـوودی ئـەو قسـە دەکات.

لە قەیرانی کۆمـەڵگای بورژوازیـدا فاکتـەری ئایـدیۆلۆژیك بـەردەوام لـە ریزی پێشەوەی وشیاری کۆمەڵایەتیدا جێگیربووە. ئەم پرسە لـەخۆڕا نیـە بەڵکوو ئاکـامی پێویسـتییە، هێـزە بزوێنـەرەکان کـە بەشـێوەی بنـەڕەتی رەوتـی گەشـەی کۆمـەڵگا دەبەنـەپێش قـەت ئیمکـانی نیـە بەتـەواوی بـە وشـیاری جـەماوەر دەرك بکـرێن، چـونکە خـودی جـەماوەر بـەهۆی ئـەم هێزانەوە ئاخێزیان کردووە. "رەخنە"ی سۆسیالیستی لەمەڕ ئـەم قـەیران و شۆڕشانە خەسڵەتیکی رۆشنگەرانەی هەیە: ئامانجی ئەم رەخنەیە هێزە بزوێنـەرە سـەرەکیەکان – یـانی پرۆسـەی ئـابووریی – ـە. کـەوابوو هـیچ شتێ لە مە سروشتی تر نیە کـە دیدگایـەك کـە لەمـەو پـێش وەك دیـدگای

---

179 Moment.

رەخنەیی رۆڵی هەبووە بە روخانی بورژوازی هەروا رۆڵی پێشەنگ بگێرێت. خاڵی جێگای سەرنج لێرەدایە کە ئایا ئـەم ئـاڵوگۆرە کارکردییـە هـەر ئـەو شتەی رەت کردۆتەوە کە خۆی لە جێگـەی ئـەو دانیشـتووە. تـەنیا هێـزە بزوێنەرەکانی بەرهەمهێنانی ئاڵۆز و لێکپچڕاو رەنگە وەك هێزە سروشتی و کوێرەکان دەوریان هەبێت. ئەم هێزانە تـەنیا لـە وەهـا دۆخێکدا دەتـوانن دوابزوێنەرانی هـەموو شـتێك بـن. هـەر تـوخمێکی ئایـدیۆلۆژیك یـان خـۆی لەگەڵ ئـەم پرۆسـەیە رێـك دەخـات (وەك پـاژێکی سـەرخانی لێدێت) یـان بێهودە لەئاست ئەودا دژایەتی دەکات. لێرەدایە کە لە سیستمی بورژوازیدا هـەر هۆکـارێکی نائـابووری تـەنیا هۆکـارێکی ئایدیۆلۆژیکـە. تاقـە بابـەتی دەگمەنی رەخنەی سۆسیالیستی تێکڕای کۆمەڵگـەی بورژوازییـە، چـونکە ئـەم رەخنەیـە پێویسـتی بـە ئـاوزەنگی پـۆزەتیڤ یـان نگـەتیڤی پرۆسـە ئیزولەکان نیە بەڵکوو دەمامك لەسـەر روخسـاری گشـتێتی لادەبـات. ئـەم رەخنەیە لە یەك کاتدا هەم دەمامك لەسـەر روخسـاری گشـتێتی پرۆسـەی ئابووری لادەبات و هەم وەك کرداری کاریگـەر لـەپێناو گـۆڕینی ئـەودا رۆڵ دەگێڕێ. سەرەڕای ئەمەش ئەوەی تووشی گۆڕان دەبێـت تـەنیا ئـاڵۆزی و لێکترازاوی ئابووری نیە بـەڵکوو هاوکـات باڵادەسـتی ژیـانی ئـابووری یـانی ژیانی ژێر سێبەری سەروەری بزوێنەرە ئابوورییەکانیشە. کاتـێ کـە ژیـانی ئابووری لەپێناو سۆسیالیزمدا رێك دەخرێت ئەو توخمانەی کـە پێشـتر لـە باشترین حاڵەتدا رۆڵی ئامێر و ماتریاڵیان دەگێـڕا ئێسـتا گرنگـی پلـە یـەك پەیدا دەکەن: ئیتر بزوێنەرە ئابورییەکان لەسەر ژیانی دەروونی و بێروونی مرۆڤ زاڵ نیە بەڵکوو بزوێنەرە مرۆڤیەکان زاڵە.

هەر وەك دیمان جێگەی سەرسوڕمان نیە كە گۆڕینی ژیای ئابووری زۆر راشكاوانەتر لە ریزی پێشەوەی وشیاری شۆرشگێرانەدا جێگیردەبێت نە ئەو توخمە ئایدیۆلوژیكەی كە سەرئەنجام ئەم وشیارییە لە رێگەی ئەوەوە وەگەڕ دەكەوێت. بەمجۆرە پرۆسەی ئالۆگۆری كاركردی تەنیا بە سەركەوتنی چینی كرێكار بە وشیاری ئەو دەگات. لە راستیدا لەنێوان جەماوەری كرێكاراندا ئەم وشیاریە تەنیا بە مانای بەردەوامی خەباتی چینایەتی وشیارانەیە. پێشتر گەوهەری وشیاری چینایەتی بریتی بوو لە دەركی بەرژوەندی ئابووری لەلایەن چینێكەوە. تەنیا وشیاری هەمەلایەنە – كە سەرەڕای بەرژەوەندی راستەوخۆ، لە ئەركی جیهانی ـ مێژوویی چینی كرێكار ئاگادارە – ئالۆگۆڕی كاركردی بۆ وشیاری چینی كرێكار دەگێڕێتەوە.[180]

ئەم ئالۆگۆڕە كاركردییە دەرفەتی فەرهەنگی نوێ دێنێتە ئاراوە، چونكە هەر بەوجۆرەی كە شارستانیەت بریتیە لە زاڵبوونی دەرەكی مرۆڤ بەسەر هەرێمی خوێدا، فەرهەنگیش بریتیە لە زالبوونی دەروونی مرۆڤ بەسەر هەرێمی خۆیدا. هەر بەوجۆرەی كە شارستانیەت ئامێرێك بۆ زاڵبوون لەئاست سروشت فەراهەم دەكات، فەرهەنگی پرۆلیتاریش ئامێرێك بۆ زاڵبوون لەئاست كۆمەڵگا فەراهەم دەكات. چونكە شارستانیەت و پێشكەوتووترین شكڵی ئەو یانی سەرمایەداری، كویلەتی مرۆڤی بەنسبەت ئابووری و بەرهەمهێنانی كۆمەڵایەتی بە تەشقی خۆی گەیاندووە. بەڵام

---

[180] بڕوانە بۆ وتاری وشیاری چینایەتی (Klassen bewusstsein)، "مێژوو و وشیاری چینایەتی" جۆرج لوكاچ.

پێشمەرجی كۆمەڵناسانەی فەرهەنگ گرنگیدان بە مرۆڤ وەك ئامانجێكی گەوهەرییە. ئەم پێشمەرجە كە لە كۆمەڵگای پێش بورژوازیدا لای چینە دەسەڵاتدارەكان هەبوو و بورژوازی لە هەموانی ستاندەوە، بە سەركەوتنی چینی كرێكار لە داهاتوودا دووبارە بۆ هەمووان پێكدێت. ئەم گۆڕینە بنەرەتیەی تێكڕای پێكهاتەی كۆمەڵایەتی و هەموو دیاردەكان دەگرێتەوە، كە كاریگەری ویرانگەری فەرهەنگی ئەومان لە سەرەوەدا شرۆڤەكرد.

بە رێخستنی ئابووری سۆسیالیستی ، خەسڵەتی شۆرشگێرانە لە بزاڤ دەوەستی و لەجیاتی بەردەوامی پڕئانارشی (كە زادەی گومان و خەیاڵە) بەردەوامی ئورگانیك و گەشەی رەسەن جێگیردەبێت. هەر قۆناغێك هەڵگری رێگەچارەیەكە بۆ پرسە بێچارەسەرەكانی پێشوو، و لە هەمان حاڵدا بۆ قۆناغی داهاتووش پرسێكی تازە گەڵاڵە دەكات. ئاكامی فەرهەنگی حەتمی وەها گەشەیەكی ئورگانیك، گەشەیەك كە لە سروشت و گەوهەری شتەكانەوە سەرچاوە دەگرێ (نە لە گومان و خەیاڵەوە) ئەمەیە كە رەنگە ئاستی فەرهەنگ دووبارە لە ئاستی وزە و تواناییەكانی یەكە یەكەی تاكە ئیزولەكان سەرتر بچێت. پێوەندی لەگەڵ كاری ئەویدی و درێژە و بەردەوامی كاری ئەویدی – كە هەمان دووهەمین پێشمەرجی كۆمەڵناسانەی فەرهەنگ بێت– جارێكی تر هەموار دەبێت. جگە لە مەش هەم بەرهەمە فەرهەنگیەكان و هەم پێوەندییە ئینسانیەكان خەسڵەتی كاڵایی خۆیان ئەدۆڕێنن. سەرچوون لە مناسباتی كاڵایی، مرۆڤ و بەرهەمە فەرهەنگیەكان كە بە گشتی لەنێو مناسباتی ئابووریدا دەوریان بینیوە، بەهێز دەكات تا خەسڵەتی باڵادەستی خۆیان بەدەست بێننەوە. سەرەڕای ئەمەش دەرفەتی فەرهەنگ پێویستی بەوە هەیە كە بەردەوام رادەیەكی زیاتر لە فۆرمەكانی بەیانی مرۆڤی بەشێوەی قووڵتر و رۆشنتر بە سەربەخۆیی بگەن یان بە وتەیەكیتر بیانەوێت كە بە گەوهەری ئینسانی

مرۆڤ خزمەت بکەن. چونکە "ئامانجی گەوهەریی" فەرهەنگ و مرۆڤ تەنیا تایبەت بەم دووانە نیە، بەڵکوو بەپێچەوانەوە هەر دوویان کاریگەری دولایەنەیان لەسەر یەکتر هەیە و یەکتر تۆکمە و پەرداخ دەکەن. ئەگەر بڵێین فلان بەرهەمی تایبەت، بۆ نموونە خانوویەک، یان ئامێرێکی نێوماڵە نە وەک کاڵایەک بەڵکوو بەجۆرێك بەرهەم دەهێنرێت کە رەهەندی جوانی و شیکی ئەو ئەوپەڕی رەزامەندی دەستەبەر بکات، وەک ئەوەیە کە بڵێین ئەو خانووە یان ئەو ئامێرە لە خزمەت "مرۆڤبوونی" مرۆڤ دایە و لە خواستەکانی مرۆڤ پێڕەوی دەکات. بەمجۆرە، بەرهەمە فەرهەنگیەکان ئیتر لە رێگەی پرۆسەی ئابووری کە سەربەخۆ لە مرۆڤ رۆڵ دەگێڕێ بەرهەم نایەن، پرۆسەیەك کە لەودا بەرهەمەکان چەند کاڵایەکی ئابستراکت و مرۆڤەکان تەنیا کڕیار و فرۆشیاری پەتین.

لە هەمان حاڵدا دەبێ پسپۆڕانە بوونەوەی بیمار ئاسای بورژوازی لە بزاڤ بوەستێ و بەرژەوەندی مرۆڤ لە بەرهەمهێناندا لەژێر دەسەڵاتی کار و کۆششی ئابستراکت و کڕین و فرۆشتنی بازاڕدا نەبێ بەڵکوو پێڕەوی پرۆسەی یەکپارچەی بەرهەمهێنان و بەهرەمەند بوون لە بەرهەمە باڵادەستەکان بێت – پرۆسەیەك کە گشتێتی مرۆڤ دەگرێتەوە — لەو کاتەدا پسپۆڕانە بوونەوەش تووشی ئاڵوگۆڕی کارکردی دەبێت. لە کۆمەڵگەی کرێکاریدا پسپۆڕێتی نە تەنیا خەسڵەتی چینایەتی بەڵکوو خەسڵەتی لەخۆناموکەری خۆی لەمەڕ چیەتی ژیانی مرۆڤ ئەدۆڕێنێ. بە سەرهەڵدانی بەرهەم وەك ئامانجێکی گەوهەریی ئەم بەرهەمە لەگەڵ گشتێتی و لەگەڵ دواپرسەکانی ژیانی مرۆڤیش سازگار دەبێت. بە سەرچوون لە ئیزولاسیون، دابڕان و تاکگەرایی پڕئاشووبی کۆمەڵگای مرۆڤی یەکەیەکی ئورگانیك پێکدێنی و پاژەکانی ئەم پێکهاتە – یەك

یـەکی ئەنـدامان و بەرهەمـەکان – لـە خزمـەتی ئامـانجی هاوبـەش یـانی ئەندێشەی گەشەی مرۆڤدا زۆر زیاتر داکۆکی یەکتر دەکـەن و رێـزی یـەکتر دەگرن.

5

بە گەڵاڵەکردنی ئەم ئامانجە هەنووکە بە کـاکڵی پرسـەکە دەگـەین. ئەگـەر ئامانجی کۆمەڵگەی نوێ تەنیا بریتی بێ لە گەشە و زیادبوونی رەزامەنـدی مرۆڤ و ئاسایشی ئەو، هیچکام لە ئاڵوگۆڕە کارکردییـەکان بـەم پانۆرامایـە ناگەن، بە وتەیەکیتر مانایان ئەوەندە شیاوی سەرنج نابێت. لەم حاڵەتـەدا رەنگــە ئــەرکی دەوڵــەتی کرێکــاری لــە رێخســتنی بەرهــەمهێنان و دابەشکردنیشدا بە ئەنجام گەیشتبێ. بەمجۆرە ژیـانی ئـابووری – ئەڵبـەت بە چەندین ئامانجی تەواو جیاوازەوە – هەروا لەسـەر بنـەما ئینسـانیەکان زاڵ دەبێت. لەم حاڵەتەدا گەشەی نوێ ئەڵبـەت خێراتـر و یەکلایەنـەتر بـە ئامانجــەکانی دەگــات و ئامانجــەکان لەگــەڵ رێخــراوی بەرهــەمهێنان و دابەشکردن دروستتر و رێك و پێکتر بە ئەنجام دەگات. سەرەڕای ئەمـەش لەراسـتیدا دەوڵـەتی کرێکـاری بـە گەیشـتن بـەم خاڵـە تـەنیا پێشـمەرجە پێویستەکانی گەیشتن بە ئامانجەکانی خۆی پێکهێناوە و مرۆڤایەتی دەبێ بۆ چەسپاندنی ئەوان خەبات بکات.

رێخســتنی ســەرلەنوێی ئــابووری لــە دیــاریکردنی دوا ئامانجەکانــدا پێویستیەکی حەتمیە. ئەم پێویستیە تەنیا لە هۆکارە کۆمەڵناسـانەکانەوە کە پێشتر باسکرا سەرچاوە ناگرێت. بـە وتەیـەکیتر وانیـە کـە گۆیـا تـەنیا مرۆڤـە رازی و داراکـان دەتـوانن لـە فەرهـەنگ بەهرەمەنـد بـن. رێخسـتنی

دووبـارە ئـابووری پێویسـتیەکی حەتمییـە چـونکە بـەهۆی پێکهاتـەی بێهاوتای وشـیاری مـرۆڤ، شـەڕ و خراپـە و چەرمەسـەرییە کاتییـەکان... ڕێگەی پرسە ئامانجدارەکان دەگرن. ئەڵبەت ئـەم خراپـە و چەرمەسـەرییە کاتییانە بەتەنیایی ناتوانن پرسە ئایدیالەکانی دنیا بـە وشـیاری بگەیـەنن. دەکرێ ئـەم خاڵـە بـە نموونەیـەکی هـەرە سـادە روون بکەینـەوە: کەسـێ بێننە پـێش چـاوتان کـە مێشـکی خـۆی بـۆ پرسـێکی ئـاڵۆزی زانسـتی بـە خەستی شەکەت دەکات، لە هەمان کاتـدا تووشـی دان ئێشـەیەکی قـورس دەبێت، ڕۆشنە کە وەها کەسێك زۆرجـار ناتوانـێ بـە باشـی بیربکاتـەوە و درێژە بە کارەکەی بدات مەگەر ئـەوە کـە ژانـی دیانەکـەی هـەتوان بکـات. روخانی بورژوازی و ژیاندنەوەی سۆسیالیستی نوێی ئابووری یانی هـەتوان کرانی هەموو دان ئێشەکانی مرۆڤایەتی، هـەر بـەوجورەی کـە هـەموو ئـەو شتانەی کە لەئاست پرسە بنەرەتیەکان پیش بە مرۆڤ دەگرن بەم چەشـنە لە وشیاری مرۆڤ پاك دەبنەوە، ئێستە دەرگاکانی وشیاری بە رووی پرسـی سەرەکیدا دەکرێنەوە. نموونـەی ئێمـە ئاسـتەنگەکانی گـۆڕینی ئـابووریش پیشـان ئـەدات. ئاشـکرایە کـە دان ئیشـە دەبـێ هـەتوان بکـرێ تـا مێشـك بتوانێ دەس بەکار بێت. بـەڵام ئـەم خاڵـەش ئاشـکرایە کـە ئـەم کـارە بـە لەنێوچوونی ئوتوماتیکی ژان و ئازار دەس پێناکات، بەڵکوو بۆ ئـەم کـارە خرۆش و فوارەی نوێی وزە و تواناییەکان، میشکی نوێ و شوور و شـەوق و گەشە و نشاتی نوێ پێویستە. تەنانەت ئەو کاتەش کـە هـەموو رەنـج و ئـازاری ئـابووری لـەنێو چـووبێت، هێشـتا خـەڵکی زەحمـەتکیش بـە ئامانجەکانی خۆیان نەگەیشتوون. بەڵکوو مرۆڤ تەنیا دەرفـەتی دەسـپێکی

بـزاوتن بـەرەو ئامانجـە واقعیـەکانی خـۆی بـە هێـز و توانـانی تـازەوە خولقاندوە. لەم حاڵەتەدا فەرهەنگ بریتیە لـە فـۆرمی ئایـدیالی مرۆڤبـوونی مرۆڤ. لەم روەوەیە کە فەرهەنگ بە دەست مرۆڤەکان دەخولقێت نە بەپێی بـارودۆخی دەرەکـی. کـەوابوو هەرچەشـنە گـۆڕینی کۆمـەڵگا بـە مانـای چوارچـێوە و دەرفــەتی خودموختــاری و داهێنــەریی خۆڕســکی مرۆڤــی ئازادە.

بەمهۆیە توێژینەوەی کۆمەڵناسانە دەبێ تایبەت بە شرۆڤەی قەوارە و چوارچێوە بێت. ئەمە کە فەرهـەنگی کۆمـەڵگای کرێکـاری چـی دەبێـت – یانی بەشێوەی خۆرسك چـی دەبێـت، یـان لـە بنەڕەتـدا چـۆن پێکـدێت – تەنیا هێزە کرێکارییە رزگار بووەکـان دیـاری دەکـەن. لـەم بابەتـەوە هـەر کۆششێك بیەوێت لە پێشدا شتێ بڵێـت دەبێتـە مایـەی پێکـەنین و گاڵتـە. شرۆڤەی کۆمەڵناسانە تەنیا دەتوانێ پیشان بدات کە ئەم دەرفەتە بەهۆی کۆمەڵگـەی کرێکـاری پێکـدێت و کۆمەڵگـە کرێکـاری تـەنیا ئـەم دەرفەتـە دەڕەخسـێنێت. پاژەکـان زیـاتر لـە دەرەوەی قەوارەیـەکن کـە رێگـا و مێتۆدی تۆژینەوەی زانستی ئێستە ئاراستەی دەکەن. کەوابوو لە باشـترین حاڵەتدا تەنیا دەتوانین باسی ئەو بەشە لە بەها فەرهەنگیەکانی کۆمەڵگای کۆن بکەین کە رەنگە لەگەڵ خەسڵەتی چوارچێوەی نوێ سازگار بن و لەم رووەوە دەکرێ ئەوە قەبووڵ بکەین بـۆ گەشـە و پـەرەپێـدانی تێبکۆشـین. بۆ نموونە بۆچوونێك لە مرۆڤ وەك ئامـانجێکی گەوهـەریی – یـانی بناغـەی فەرهـەنگی نـوێ – میراتـی ئایـدیالیزمی کلاسـیکی سـەدەی نۆزدەهەمـە. بەشی واقعی سەردەمی سەرمایەداری لـە پێکهاتـەی داهـاتوودا بریتیـە لـە

پێکهێنـانی زەمینـە و دەرفـەتی روخـانی خـۆی. سـەرمایەداری تەنانـەت لەسـەر وێرانـەکانی خۆشـی چـەندین دەرفـەت و ماتریـاڵ بـۆ پێکهاتـەی داهـاتوو پێکـدێنێ. هـەر بـەوجۆرەی کـە سـەرمایەداری پێشـمەرجە ئابوورییەکانی روخانی خـۆی فەراهـەم دەکا و چـەندین چـەکی فکـری بـۆ رەخنەی کرێکاری دەستەبەر دەکات کە یارمەتی بە روخانی خۆی دەکات (بۆ نموونە پێوەندی مارکس لەگـەڵ ریکـاردۆ) هـەروا لـە فەلسەفەشـدا لـە کانتەوە تا هێگل ئەندێشەی کۆمەڵگایەکی نوێی خولقاندووە کە ئەرکی ئەو ئەمەیە کە دەرفەتی روخانی سەرمایەداری فەراهەم بکات.

سەرچاوە:

نویسندە، نقد و فرهنگ- جورج لوکاچ: اکبر معصوم بیگی، ص 257- 279، نشر دیگر.

ژێدەر و سەرچاوەکان:

1. Danecki J.: *Jednosc podzielonego czasu* . (L'unité du temps divisé). Varsovie, 1970.
2. Zweig F.: *The worker in affluent society* . (L'ouvrier dans la société d'abondance). Londres, p. 253.
3. DANECKI: *op. cit*., p. 272.
4. SZANTO M.I.: *Szabad szombat és életmodvaltozasok* . (Le long weekend et ses conséquences sur la façon de vivre). Budapest, 1971, manuscrit.
5. MARX K.: *Theorien uber den Mehrwert* . Vol. III. Berlin, 1962, Dietz Verlag, pp. 245-255.
6. HEGEDUS A. - MARKUS M.: *The role of values in the long range planning of distribution and consumption* . (Le role des critères dans la planification de la distribution et de la consommation). In HALMOS (éd.) The Sociological Review Monograph 17. Hungarian Sociological Studies. Keele. 1972. Université de Keele.

7. WEBER M.: *Gardasàg és tàrsadalom* . (L'économie et la soeiété). Budapest, 1967. Közgazdasàgi és Jogi Könyvkiado, p. 304.

8. *Ibid*., p. 322.

9. ZWEIG, *op. cit*., p. 70-75.

10. MARKUS M. - HEGEDUS A.: *Gemeinschaft und Individuum* . (La communauté et l'individu). Wiener Tagebuch, 19721.

11. JOZSA O.: *Oktatàs, szakképzés, gazdasàg* . (Le système d'enseignement, la formation spécialisée et l'économie). Budapest, 1969. Közgazdasàgi és Jogi Könyvkiado, p. 62.

12. HAVAS O.: *Szakképzési kutatàsok I* . (Recherche sur la formation technique I.). Budapest, 1970. Ministère du Travail.

13. *Ibid*., p. 41.